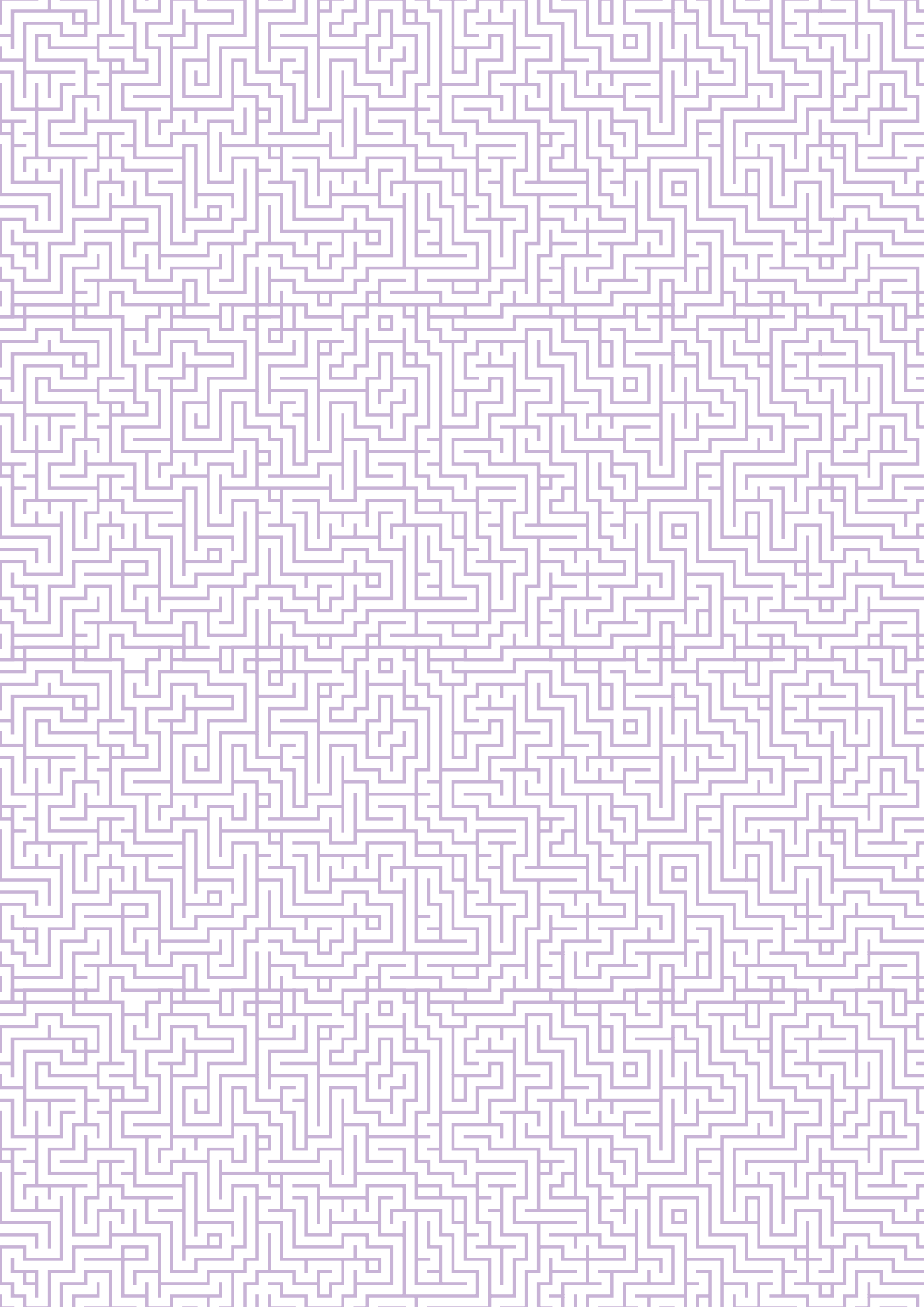
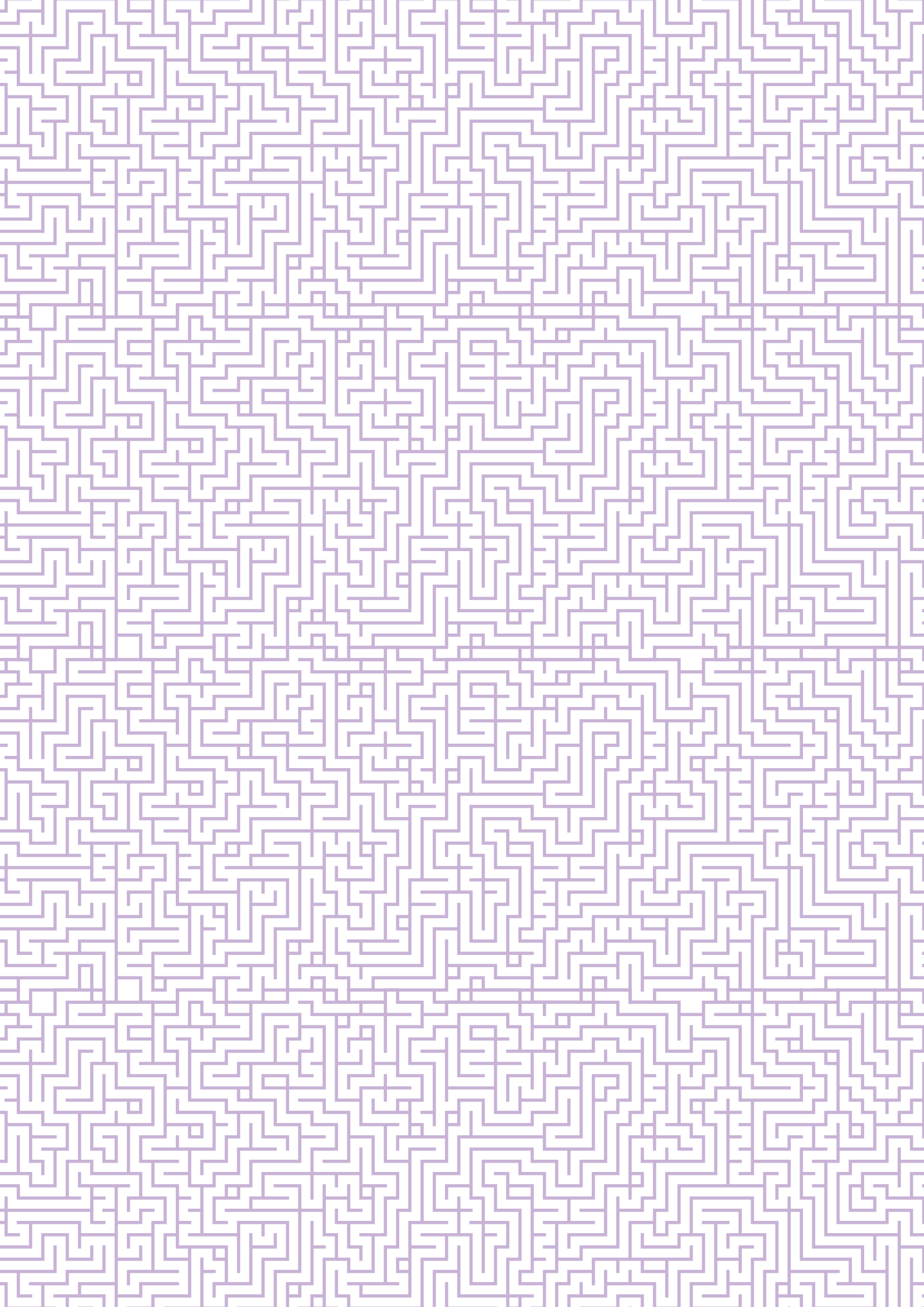

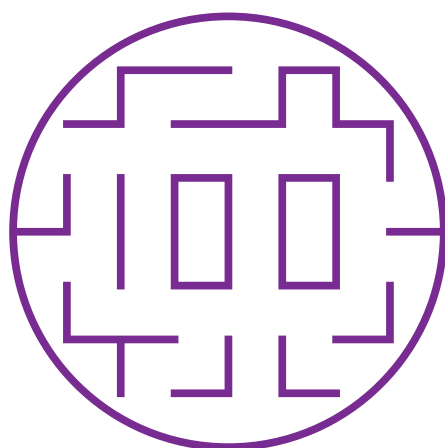
Rahvusarhiiv 2019–2020

Koostanud **Tõnu Tannberg, Helina Tamman**

Kujundanud **Hele Hanson-Penu**

Trükikoda **Auratrükk**

Tartu: **Rahvusarhiiv 2021**

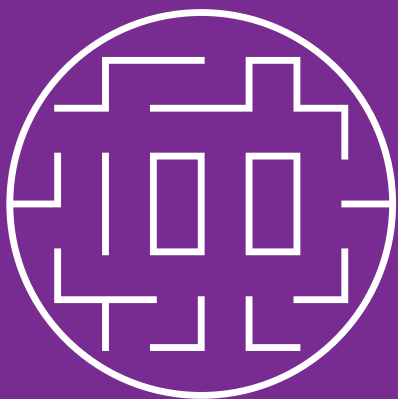
Rahvusarhiiv

2019–2020

Sisukord

- 6 Rahvusarhiivi teekond 2019–2020**
Priit Pirsko
- 10 The National Archives' journey 2019–2020**
Priit Pirsko
- 14 Rahvusarhiivi arengusihid 2021–2024**
Toivo Jullinen
- 18 Rahvusarhiiv Tõnismäel: visioon**
Eva Näripea, Hedvig Mäe
- 22 Muudatustest arhiivieeskirjas**
Hanno Vares
- 26 Arhiivivormingute analüüs ja arhiivieeskirja lisa
muudatused**
Aadi Kaljuvee
- 32 Uus digiteerimistehnika filmiarhiivis: terast pikslik**
Eva Näripea
- 36 Kuidas arhiveerida riigi infosüsteemi?**
Kuldar Aas, Lauri Rätsep
- 42 Siseministeeriumi perekonnaarhiivi arhivaalide
jõudmine rahvusarhiivi**
Külli Niidassoo
- 46 Hiidsoomukate seire ja tõrje Nooras**
Ruth Tiidor
- 50 Vallakohtute ühisloome**
Tõnis Tärna
- 54 Vabadussõja ühisloomest**
Ivar Kaigu

58	Rahvusarhiivi katsed objekti- ja näotuvastusega FOTISE fotodel
	Sven Lepa
62	Digitud arhivaalid Transkribuse tehisintellekti abil otsitavaks
	Kadri Tooming
66	Kunstnikuna arhiivis
	Aap Tepper
70	Loengusari „Keerdkäigud“
	Tõnu Tannberg
74	Tartu Rahu 100
	Mare Olde
78	Näitus „Rahvusarhiiv 100“
	Liisi Taimre
82	Loovkonkurss „Mina ja arhiiv“
	Edith Eskor, Liisi Pabstel
86	Paberfotode konserveerimise koolitus
	Kadi Sikka, Jaan Lehtaru
90	Rahvusarhiivi publikatsioonid 2019–2020
91	Kronoloogia
102	Autorid
103	Statistika 2019–2020
104	Rahvusarhiivi struktuur
105	Rahvusarhiivi kontaktid
106	Rahvusarhiivi 100 aastat

Priit Pirsko

Rahvusarhiivi teekond 2019–2020

2019. ja 2020. aasta olid Rahvusarhiivi taasloomisest loetuna 21. ja 22. tegutsemisaasta, Eesti riikliku arhiivinduse sünnist arvestades aga juubeliteelne 99. ja ümmargune 100. Ühtlasi oli tegemist teguderohke perioodiga, kuhu mahtus ka mitmeid uusi algatusi ja ümberkorraldusi. Lisaks arhiivinduslikule pingutusele paigutus kaksaastaku teise poolde kohanemine pandeemiast tingitud muutustega.

Niisiis, rahvusarhiivi töid ja tegemisi, millest käesolev ülevaade pajatab, jagus igasse arhiivi tegevusvaldkonda. Ometigi, ka kõige kirjumast paletist eristub ikka mõni eredam või ootamatum värvilaik. Nii joonistub ka rahvusarhiivi aruandest ja tulemuste statistikast mitu eriti silmatorkavat suundumust, mis kujundavad nii tänast kui ka homset arhiivindust.

Rahvusarhiivi kogud kasvasid vaadeldaval perioodil väga kiiresti. See tähelepanek puudutab nii paberarhivaalide vastuvõtmist kui ka digiainese lisandumist. Digitaalarhiivi hoidlamaht kasvas 2019. aastal suisa 60 protsenti, jõudes peaaegu 1,5 petabaidini, 2020. aastal lisandus veel 0,25 petabaiti. Tõsi, jätkuvalt on kasvu taga peamiselt analoogkandjatel sisalduva teabe digimine, aga pidevalt laieneb ka digitaalselt loodud ainese vastuvõtmine. Kõige suurema mahu moodustab selles lõigus filmi-toodang, aga aina enam ja enam lisandub arhiivi ka digisündinud teavet riigi andmekogudest ja infosüsteemidest.

Sarnaselt digiarhiivile saab rekordite purustamist täheldada ka paberarhivaalide vastuvõtul. Kahe aastaga jõudis rahvusarhiivi kogude maht 95,5 riulikilomeetrit, kasvades seega 4,7 protsendi võrra. Absoluutnumbrites tähendab see pooleteise riulikilomeetri lisandumist üle-eelmisel ja koguni kolme riulikilomeetri juurdetulekut eelmisel aastal. Suurema osa üleantust moodustasid siseministeeriumi perekonnaarhiiv ning tegevuse lõpetanud maavalitsuste arhiivid.

Kogude kiire kasvutempo taga on mitu asjaolu. Kõigepealt, digiühiskonna loomulik areng on jõudnud faasi, kus ladestunud informatsioon on muutumas asutuste jaoks väljakutseks. Arhiiviväärtusega teabe üleandmine rahvusarhiivi seab nii pikaajalise säilitamise kui ka teabele juurdepääsu võimaldamise kohustuse arhiivile. Teisalt on märgatavalt edenenud rahvusarhiivi võimekus niisugust arhiivianest hinnata, vastu võtta ja alles hoida, paranenud on IKT-taristu nii tarkvara kui ka riistvara mõõtmes. Digiarhivaalide üleandmise-vastuvõtmise töövoog on üha enam automatiseeritud ja seda toetab 2019. aastal töösse rakendatud elektrooniline töökeskkond ASTRA, mis lihtsustab asutuste tööd arhiveerimisel, vähendades nii nende halduskoormust ja üldse bürokraatiat. Teine tegur, mis kogumistegevust viimastel aastatel on kannustanud, tuleneb riigi haldusreformist (2015–2017), mis oluliselt vähendas valdade arvu ja lõpetas maavalitsuste töö. Reformi ühe vahetu tulemusena ongi rahvusarhiivi üle antud väga paljude ümberkorraldatud või tegevuse lõpetanud asutuste paberarhiivid 20.–21. sajandist. Ühtlasi saab siinkohal nentida, et kuigi arhiivimoodustajate võimekus paberdokumentide korrastamiseks ja kirjeldamiseks on üsna erinev, võib arhiivi vaba hoidlapinna täitumiseajaks prognoosida 7–9 aastat.

Kolmas, kahe eelmise faktoriga õigupoolest seonduv tähelepanek on haldus-suutlikkuse paranemine avalikus sektoris tervikuna. Väärtusliku info haldamine on osa riigi toimimisest. See hõlmab rahvusarhiivi tegutsemist arhiiviväärtuse välja-selgitamisel, asutuste võimekust korrastada ja kirjeldada arhiiviväärtuslik osa doku-mentatsioonist enne üleandmist ning taas rahvusarhiivi suutlikkust nii paber- kui digiainest säilitada ja ühiskonnale vahendada. Mõnevõrra utreeritult võiks sedastada, et arhiivinduse olekust ühes või teises riigis võib väga palju järeldada riigi kui sellise kohta. Kehvalt hallatud riigis ei saa eksisteerida eeskujulikku arhiivindust, nii nagu suurepärase ühiskond ei saa endale lubada laokil mälu.

Kogumisvaldkonnas toimunud järsu tõusu kõrval torkab silma ka arhiivikasutamisest jõudne kasv kahel viimasel aastal. Rahvusarhiivi külastuste koguarv jõudis miljonini aastas juba lõppenud kümnendi algul. 2014. aastal küündis see rohkem kui 1,4 miljoni külastuseni. See jäi ületamatuks järgneval perioodil, mil statistiline näitaja stabiliseerus 1,1–1,2 miljoni nivool. 2019. aastal kerkis külastatavus aga uuele tasandile, ületades 1,5 miljoni raja. 2020. aastal tõus jätkus — eelmise aasta külastuskordade koguarv suurenes 12 protsendi võrra ja jõudis peaaegu 1,7 miljonini.

Põhjusi nii suurele fluktuatsioonile kümnendi vältel on üsna keeruline leida. Täielikult ei saa välistada tehnilise loenduri vimkasid, vast on osaliselt ka muutunud loendatavate veebiteenuste nimekiri. Samas oleks ilmselgelt üleliia optimistlik oodata arhiivipruukimise katkematut paisumist pikema perioodi jooksul. Olgu kuidas on võnkumisega arhiivikasutuses ja elus laiemaltki, praegusel ajahetkel on alust rõõmus-tamiseks uute tipptulemuste üle läinud aastail.

Muide, siin on asjakohane viidata tõigale, et rahvusarhiivi protsesside lausaline digitaliseeritus võimaldas pandeemia olukorraski kõik seadusest tulenevad põhi-ülesanded täita, vaid uurimissaalid tuli 2020. aasta märtsi keskpaigast juuni alguseni kontaktkülastusteks sulgeda. Nagu eelnevalt mainitud, külastuskordades tagasilööki ei olnud, vastupidi — see näitaja tõusis. Põhjus on lihtne, kontaktkülastused moodus-tavad rahvusarhiivi kasutuskordadest ainult 0,4 protsenti. Seega võib COVID-19 viiruse leviku mõju arhiivi klienditeenindusele pidada vaevumärgatavaks. Kogumise ja kasutamise suurarvude kõrval tuleb paari viimase aasta iseloomustamisel rõhu-tada digimisvaldkonna jõulist esiletõusu. 2019. aasta jooksul lisandus umbes 2 miljonit kujutist ja sadakond filmi ehk veebis kättesaadav arhiiviaines suurenes umbes kümnendiku võrra. Järgmisel aastal olid samad näitajad 1,4 miljonit kujutist ja 64 nimetust filme. Esmapilgul tekib mulje, et digitud ainese kasv eelmisel aastal pidurdus, kuid numbrite taha kiigates saab tegelikult sedastada vastupidist.

Nimelt alustas rahvusarhiiv 2019. aastal esimese dokumentide massdigimise projektiga kultuuriministeeriumi, majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi ning

haridus- ja teadusministeeriumi koostöös valminud „Kultuuripärandi digiteerimise tegevuskava 2018–2023“ raames. Projekti käigus digiti ja tehti 2021. aasta alguseks veebipõhiselt kättesaadavaks üle 2,7 miljoni kujutise kokku 14 mäluasutustest, sh kõige enam rahvusarhiivi kogudest — 1,7 miljonit. Selle, suuresti siin käsitletava perioodi sisse mahtunud projekti tulemused 2020. aasta lõpu statistikas täielikult ei kajastu.

Sama tegevuskava ülesannetena valmistas rahvusarhiiv suuremal või vähemal määral ette järgnevaidki massdigimise projekte. Kroonikafilmi projektiga, mille raames digitakse 4K resolutsioonis 120 tundi (ca 5000 pala) 20. sajandit peegeldavaid filme, jõuti ka sügisel 2020 alustada. Lisaks juhib rahvusarhiiv veel kahte dokumendipärandit, kahte fotopärandit ja ühte filmipärandit hõlmavat massdigimise projekti. Liialdamata võib väita, et 2019. aastal algas Eesti arhiivinduses uus, laialulusliku digimise ajastu. Seda ajastut iseloomustavadki lisaks jätkuvatele suurtele välistellimustele needsamad massdigimise projektid ning suundumust toetab rahvusarhiivis väljaarendatud tipp tehnoloogiline taristu erinevate skannerite jm riist- ja tarkvara näol.

Niisiis, 21. sajandi kolmanda kümnendi alguseks on 100aastane rahvusarhiiv jõudnud kogude kiire kasvu, arhiivikülastuste hüppelise suurenemise ja analoog-ainese suuremahulise digimise ajajärku. Loomulikult on nende nähtuste kõrval muudki tähelepanuväärset: arhiivi Tallinna-keskuse projekteerimine, arhiivipeda-
googika areng nii Tallinnas kui Tartus, kõrgetasemelised teaduspublikatsioonid ja silmapaistvad näituseprojektid, ühisloomealgatused, tehisintellekti kaasamine ning palju muud, millest siinses ülevaates ka järgnevalt juttu tuleb. Kõik need ettevõtmised kujundavad lisaks olevikule ka lähitulevikku, mida sihistab hiljuti valminud arengukava aastaks 2021–2024. Iga järgmine edenemine kergitab horisondi tagant järgmise sihtmärgi. See teebki arhiivis töötamise põnevaks ja arhiivikasutajate meele rõõmsaks. Eesti ühiskond väärib suurepärast arhiiviteenust!

The National Archives' journey 2019–2020

Priit Pirsko

Counting from the recreation of the National Archives, the years 2019 and 2020 were its 21st and 22nd year of operation, respectively. However, counting from the birth of Estonian national archives, these years represent its pre-centenary and centenary. What's more, this period was a productive one, including several new initiatives and improvements. In addition to archives-related efforts, the second half of the period was spent adapting to change arising from the pandemic.

Thus, the endeavours discussed by this overview extended into each area of the archives. However, even in the most varicoloured palette, some bright or unexpected colour patches stand out. The National Archives' report and performance statistics contain several prominent trends that shape the field of archives today and tomorrow.

The National Archives' collections increased at a fast pace in the period under review. This observation concerns the transfer of paper records and addition of digital content. The digital archives' storage volume grew by as much as 60 percent in 2019, almost reaching 1.5 PB and gaining a further 0.25 PB in 2020. Admittedly, the growth is mainly attributable to the digitization of information on analogue media but the transfer of born-digital content is also continually expanding. Film production represents the largest volume in this segment while the archives continues to increase its addition of born-digital information from state databases and information systems.

Similar to the digital archives, record breaking numbers can be seen in the transfer of paper records. In two years, the volume of National Archives' collections reached 95.5 shelf kilometres, increasing by 4.7 percent. In absolute numbers, it represents the addition of one and a half shelf kilometres in 2019 and three shelf kilometres in 2020. The majority of transfers were comprised of the family archives of the Ministry of the Interior and archives of county governments that ceased activity.

Several circumstances underpin the fast growth pace of collections. Firstly, the natural development of the digital society has reached a phase where agencies see stored information as a challenge. The transfer of information of archival value to the National Archives enables to transfer the obligations of long-term preservation and access to information to the archives. Secondly, the capability of the National

Archives to appraise, transfer and preserve such archival content has markedly evolved, its ICT infrastructure has improved in terms of software and hardware. The workflow of transfer of digital records is more automated than ever and is supported by the electronic work environment ASTRA, deployed in 2019, for simplifying the agencies' archival work, reducing their administrative burden and bureaucracy in general.

The second factor that has spurred acquisition activity in recent years arose from the state administrative reform (2015–2017), which substantially reduced the number of rural municipalities and terminated the activity of county governments. One direct result of the reform is the transfer of 20th–21st century paper archives from many agencies that were restructured or ceased activity to the National Archives. It can also be observed that even though the capability of creators of archival records to arrange and describe paper documents is relatively different, free storage space of the archives is estimated to fill up in 7–9 years.

A third observation, related to the two previous factors, is an improvement in administrative capacity of the public sector as a whole. The management of valuable information is part of functioning of the state. It includes the National Archives' activity in determining archival value, the capability of agencies to arrange and describe the portion of archival value of their documentation prior to transfer and the capacity of the National Archives to preserve and make paper and digital content available to the society. As a slight exaggeration, it can be stated that based on the state of archives in one country or another a lot can be concluded about the country as such. A poorly run country cannot have excellent archival administration just as an excellent society cannot afford to abandon its memory.

Aside from a sharp increase in the field of acquisition we can also note steady growth in use of the archives over the past two years. The National Archives' number of visits reached a million annually as early as the start of the 2010s; in 2014, it already stood at over 1.4 million. This statistical measure was not exceeded in the period that followed, stabilising at the 1.1–1.2 million level. In 2019, visits, however, broke through to a new level, exceeding the 1.5 million mark. Growth continued into 2020 – the total number of visits grew 12 percent and almost reached 1.7 million.

It is quite difficult to explain such high fluctuations within the decade. Technical errors of measurement cannot be completely excluded because the list of web services subject to counting has partially changed. It would be overly optimistic to expect uninterrupted growth in use of archives over an extended period. No matter the volatility in use of archives and life more broadly, currently there is reason for celebration over new records in the past few years.

By the way, here it is relevant to point out the fact that the extensive digitization of work processes at the National Archives enabled it to carry out its core duties arising from law even in a pandemic, with just the reading rooms closed for physical visits from mid-March 2020 to the start of May. As already mentioned, the number of visits saw no decline, going up instead. This occurred for the simple reason that physical visits only account for 0.4 percent of the total usage numbers of the National Archives. Therefore, the impact of the COVID-19 pandemic on customer service at the archives was insignificant.

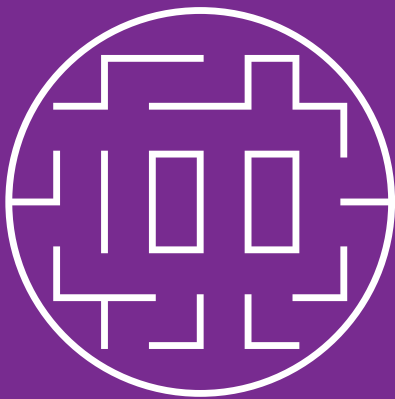
When characterising the past few years, vigorous rise in digitization must be emphasised alongside large numbers of acquisition and use. About two million images and around a hundred films were added during 2019, increasing the archival content available online by about one tenth. The corresponding numbers from 2020 were 1.4 million images and 64 film titles. At first glance, it may seem that a deceleration in digitized content occurred last year but a look behind the numbers actually reveals the opposite.

In 2019, the National Archives began the first large-scale digitization project within the framework of the Cultural Heritage Digitization Action Plan 2018–2023 developed in collaboration with the Ministry of Culture, Ministry of Economic Affairs and Communications and Ministry of Education and Research. As part of the project, by the beginning of 2021 over 2.7 million images from a total of 14 heritage institutions, most of which from National Archives' collections (1.7 million), had been digitized and made available online. The results of this project that were largely attributable to the period under review are not fully reflected in the 2020 year-end statistics.

As part of the same action plan the National Archives prepared to a greater or lesser extent future large-scale digitization projects. In the autumn of 2020, it started the newsreels project, involving the digitization in 4K resolution of 120 hours (ca 5,000 pieces) of films about the 20th century. In addition, the National Archives also leads large-scale digitization projects involving two more document heritage, two photo heritage and one film heritage projects. It can be stated without exaggeration that 2019 was the beginning of a new, large-scale digitization era in Estonian archival administration. In addition to continuing large external orders, this era is characterised by the aforementioned large-scale digitization projects and the trend is supported by cutting-edge technological infrastructure developed at the National Archives comprising various scanners and other hardware and software.

Thus, by the start of the third decade of the 21st century, the 100-year-old National Archives has reached a phase of fast-paced growth in acquisition,

exponential increase in archives visits and large-scale digitization of analogue content. Clearly, there are other notable phenomena besides these: design of the Tallinn Centre of the National Archives, development of archival education in Tallinn and Tartu, high-level scientific publications and illustrious exhibition projects, crowdsourcing initiatives, involvement of artificial intelligence and many others that will be discussed below. All of these initiatives also shape the near future in addition to the present, guided by the recently drafted strategy for 2021–2024. With every subsequent success, a next target appears from behind the horizon. This makes working at the archives exciting and delights users of the archives. The Estonian society deserves an excellent service of archives!

Toivo Jullinen

Rahvusarhiivi arengusihid 2021–2024

Ajaloost

Rahvusarhiivis on arengusihte (organisatsioonistrateegiaid) kirja pandud juba paarkümmend aastat ehk alates ühtse organisatsiooni moodustamisest 1998. aasta arhiiviseaduse alusel. Enamasti on neid uuendatud iga nelja-viie aasta järel. Ikka on lähtutud ühe organisatsiooni põhimõttest, kuigi rahvusarhiivi struktuur on aegade jooksul oluliselt teisenenud. Koostamise metoodika on vaheldunud, sõltudes ka valdkonna moevooludest ja õigusaktide muutustest, kuid vähemalt värskendatud SWOT-analüüs on alati abiks olnud. Läbi aastate on tegevusi planeeritud üsnagi traditsiooniliselt põhifunktsioone (arhiiviväärtusega dokumentide kogumine, säilitamine ja kasutamine) silmas pidades. On jäädud realistlikuks ja kombineeritud vajaduste kriitilisi nõelasilmu võimaluste avatud ustega. Tulemused on olnud ülekaalukalt elluviidavad.

Strateegiapäeva Rakveres juhatas sisse riigiarhiivaar Priit Pirsko

Uuendusi otsides

2019. aasta kevadel algasid ettevalmistused uue perioodi arengusihide sõnastamiseks. Selleks ajaks oli 2012. aastal jõustunud uue arhiiviseaduse rakendamiskogemus kerkinud ja küpsenud. Rahvusarhiivi uus peahoone Noora oli leidnud oma igapäevase tööritmi, leevendades oluliselt paberkogude säilitamismuresid ja pakkudes uusi kaas- aegseid kasutamisevõimalusi arhiivihuviliste erinevatele rühmadele. Digitaalne arhiiv oma laiemate juurdepääsuviisidega oli saanud igapäevaseks töösaksjaks. Kõik see võimaldas tulevikuvaadet kavandades küsida — ehk teha seekord veidi teisiti? Laiemalt arhiivilmas ringi vaadates kinnitus veendumus, et ka seal on strateegiate pilt mitmekesine.

Tavaliselt on uue protsessi sisse juhatanud rahvusarhiivi töötajate strateegia- seminar. Seekord toimus avaseminar Tartus 2019. aasta novembris. Lisaks lõppeva perioodi kokkuvõttele ja uue perioodi visiooni kirjeldamisele viidi läbi rühmatöö, milles osalejad arutlesid, millised võiksid olla need kitsamad ja laiemad välja- kutsed, vajadused ja tulemused, millele uuendatud arengusihid peaksid rahvus- arhiivi suunama. Arutelu oli elav ja seal kõlanud mõtteid võis üldistades viia kolme ühisnimetaja alla: digitaalne dokumendihaldus asutustes ja dokumentide kogumine asutustest; laienenud ja teisenenud kasutajahuvi ja kasutusvõimalused ning arhiiv kui asutus oma mitmekülgsete ülesannetega. Kokku lepiti ka ajakavas — arengusihide toimetatud tekst valmib aasta jooksul ehk 2020. aasta jõuludeks.

Töörühmade juhid Hanno Vares ja Tõnis Tärna

Fookusvaldkonnad ja alamfookused

Arengusihid olid põhipunktina kõne all rahvusarhiivi nõukojas 2020. aasta jaanuaris. Arutelu tulemusena lepitati kokku keskenduda kahele fookusvaldkonnale: (1) rahvusarhiiv kui osa e-riigist ja infoühiskonnast ning (2) rahvusarhiiv kui avatud asutus ja partner kogukondadele ehk siis nendes suundades nähti lähiaastail enim väljakutseid ja võimalusi. Moodustati kaks töörühma. Esimese fookuse tegevusi sõnastava rühma juhiks sai Hanno Vares, kes hiljem kaasas ka Kaido Kivilaane digitaalarhiivist, ning teist hakkasid vedama Tõnis Tärna Tartu kasutuosakonnast ja Eva Näripea filmiarhiivist. Töörühmade juhid kaasasid hilisematesse aruteludes teisi kolleege oma paremal äratundmisel. Protsessi üldohjajaks jäi Toivo Jullinen.

Töörühmade arutelude tulemusena said fookusvaldkonnad sisu ja nende täiendamiseks ja täpsustamiseks sõnastati alamfookused. Vahetulemusi ja ka esialgseid sõnastusi tutvustama pidanud laiendatud strateegiaseminar märtsi keskel Rakveres ei saanud koroonakriisi ja kehtestatud eriolukorra tõttu toimuda ning lükkus edasi septembrisse 2020, mil, kasutades hetkeliselt leebemat tõvelevikut, ikkagi kohtuti Rakveres linnavalitsuse saalis.

Töörühmade juhid tutvustasid arhiivirahvale oma arutelude tulemusi. Töörühmade olid esile tõusnud sellised märksõnad nagu paberi ja digiainese kogumine, infosüsteemid kogumiseks ja selle toetamiseks, kogumise turundamine, partnerlus asutuste, sealhulgas riigi IT-asutustega, aga ka digiainese säilitamise korraldamine. Enamikust neist teemadest said hilisema tegevuse käigus esimese fookusvaldkonna alamfookused. Teise fookusvaldkonna võimalike alamfookustena jäid enim kõlama tänapäevased digitaalsed keskkonnad arhiiviainese kasutamiseks, arhiivikogude digimise laiendamine ja digitud ainese avamine tehisintellekti abil, ühishoone ja kogukondade laiem kaasamine, arhiivipedagoogika, mis arvestaks senisest

mitmekesisemaid sihtrühmi. Elava arutelu tulemusena muutus nii mõnigi rõhuasetus või vaatenurk töörühmade esitatule. Igatahes said arengusihtide koostamise vedajad väärtuslikke soovitusi ja selgitusi, mis järgneva kuu jooksul vormusid töörühmade kohtumistel kaheks fookuspeatükiks.

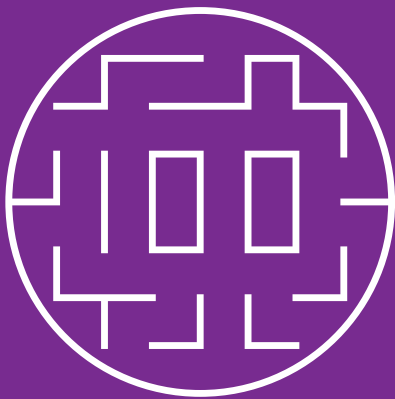
Arengusihtide tekst valmib

2020. aasta november möödus juba sihtide kahe veidi erineva peatüki ühendamisel ja tervikteksti ühtlustamisel. Vahetulemust arutas kahel korral ka rahvusarhiivi nõukoda. Tulemuseks oli konkreetne ja kompaktne tekst. Fookusvaldkondades

sõnastati peamised eesmärgid ja alamfookused: arhivaalide vastuvõtt, vastuvõtusüsteemid, üleandmise turundamine ja partnerlus, e-fonditoimik, andmekogud ja säilitamine (kõik esimene fookusvaldkond) ning kasutuskeskonnad, kogude digimine, ühisloome ja kogukondade kaasaamine, arhiivipedagoogika (teine fookusvaldkond). Seejärel määratleti alamfookuste viisi seis, milleni arenguperioodi lõpuks jõuda tuleb. Valminud sihtide sisu ja tervikteksti tutvustati 2020. aasta detsembri algul kõigile huvilistest kolleegidele, seekord Zoomi vahendusel toimunud infotunnis. Järgnes keeleteoimetus (Helina Tamman, Birgit Kibal) ja jõuluks olidki arengusihid valmis. Ees oli veel tutvustamine arhiivinõukogus 2021. aasta 19. veebruaril, kus need heaks kiideti.

Grupitöö käigus said sihtide seadjad fookuste kujundamiseks väärtuslikke soovitusi ja selgitusi

Rahvusarhiiv Tõnismäel: visioon

Eva Näripea, Hedvig Mäe

Algusest peale funktsioonispetsiifikast lähtuvalt kavandatud arhiivimajade rajamise mõtet on Tallinnas veeretatud julgelt enam kui pool sajandit. Aastakümnete jooksul on valminud tosina jagu projekte, arhiivivaldkonna institutsionaalsest ülesehitusest tulenevalt nii mitme eraldi hoone kui ka ühe suure keskuse tarvis. Reaalsus on aga see, et pärast Riigi- arhiivi juurdeehituse kerkimist Toompeale 1937. aastal on pealinnas püstitatud küll mõned vähem või rohkem nõuetekohastele säilitustingimustele vastavad hoidlad ja olemasolevaid hooneid kohendatud arhiivi vajadustele vähem või rohkem vastavaks, ent komplekssemate ja pikemas perspektiivis vähegi tulevikukindlate lahendusteni pole jõutud.

Ehkki pikk takerdumiste rada jahutab paratamatult usku mis tahes plaanide elluviimisse, on ebaõnnestumised kahtlemata andnud küllaga võimalusi sisekaemuseks ja õppimiseks nii institutsionaalsel kui ka individuaalsel tasandil. Asjaolu, et 2017. aasta alguses avati Tartus rahvusarhiivi peamaja Noora, mis esindab tippklassi mitte üksnes kohalikus, vaid ka üleilmses mõõtkavas, sisendab kindlustunnet, et mõtetest tegudeni jõutakse hoomatavas ajahorisondis ka Tallinnas.

Samal, 2017. aastal sündinud idee paigutada rahvusarhiivi Tallinna üksused Eesti Rahvusraamatukogu Tõnismäel paiknevasse, sõna otseses mõttes hiiglaslikku (suletud netopind 45 000 m²) ja põhjalikku rekonstrueerimist vajavasse hoonesse lõi visioneerimiseks täiesti uue raamistiku ning aprillis 2018 riigieelarvest projekteerimiseks eraldatud 1,3 miljonit eurot lükkas protsessile hoo sisse. 2019. ja 2020. aastal vormus lähteülesandest järk-järgult tööprojekt, millele tõmmatakse joon alla 2021. aasta esimestel kuudel.

Kuigi rangelt võttes pole selgi korral tegu arhiiviks ehitatud, vaid selleks kohandatud ruumisituatsiooniga, andis asjaolu, et Endla tänava äärsete C- ja D-korpuse sisemust muinsuskaitse alla ei võetud, arhiivile siiski võrdlemisi vabad käed. Filmiarhiiv saab kiilukujulisse C-korpusesse viimaks külmhoidlad, mis pakuvad analoogmeedia säilitamiseks praeguste teadmiste kohaselt parimaid tingimusi. Lisaks hoidlatele mahuvad C-korpusesse ka laborid, mille sisseseade katab kõigi filmiarhiivis säilitatavate meediumite ja pea kõigi andmekandjate digiteerimise töövood alates ettevalmistamisest ja konserveerimisest kuni järeltöötluseni. Täisfunktsionaalsusest jääb puudu vaid filmilintide kopeerimise labor, sest, ehkki uute filmilindikoopiate genereerimist peetakse jätkuvalt parimaks pikaajalise säilitamise strateegiaks, on oma labori ehitamine, sisustamine ja käigushoidmine ebamõistlikult kallis. Dokumentide ja

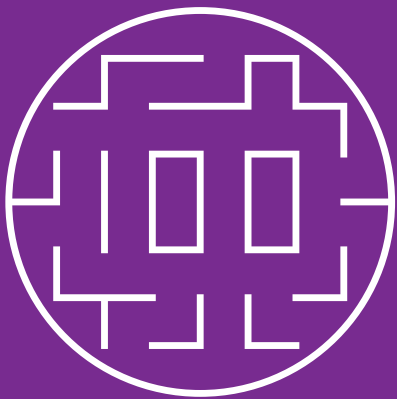

osaliselt ka fotode digimine haarab terve korruse D-korpuses, ühes majas tegutsemine muudab need tööprotsessid oluliselt ladusamaks, sest ära jääb senine keerukas logistika ja transport. Arhivaarid, teadus- ja publitseerimisbüroo ning tugi- ja administratiivfunktsioonid leiavad töökohad D-korpuse ülejäänud tasandeil.

Tänase ruumikitsikuse asemele pakub Tõnismäe hoone külastajatele rohkelt avarust. Avalikkusele suunatud tegevused — uurijateenindus, haridusprogrammid, näitused — koonduvad raamatukogu nn põhikorpusesse, kusjuures kasutajate jaoks peaks piir raamatukogu ja arhiivi vahel hägustuma, tekkivast sünergiast võidavad nii mõlemad institutsioonid kui ka nende kogude kasutajad. Uurimissaalis on senisest rohkem töökohti ning lauad mahutavad turvaliselt nii arvuti kui ka avatud arhivaalid. Suuremõõtmeliste kaartide ja plaanidega tutvumiseks on spetsiaalsed lauad. Arhivaalide teekond hoidlast uurimissaali saab kindlasti olema kiirem kui praegu, sest kogud ei paikne enam killustatult mitme hoone vahel. Lisaks tavapärasele uurijatöökohtadele kujundatakse neljanda korruse uurimissaali individuaalsed läbivaatuskabiinid nii filmilindil ja videokassetidel leiduva kui ka digikujule viidud liikuva pildiga tutvumiseks.

Märgatavalt avarduvad arhiivipedagoogilise tegevuse horisondid. Uus maja koondab kokku rahvusarhiivi seni Tallinnas laiali paisatud tegevused, neid saab külastajatele pakkuda loogilise tervikuna. See tõstab kindlasti huvi ekskursioonide vastu, suuremad ruumid lubavad vastu võtta ka terve kooliklassi korraga. Esmakordselt Eesti filmiarhiivinduse ajaloos tekib arhiivil võimalus pakkuda publikule autentset filmivaatamise kogemust — algsetelt kandjatelt suurele kinoekraanile projitseerituna —, peakorpuse esimesele korrusele rajatakse umbes 80kohaline kinosaal koos kõige selle teenindamiseks vajalikuga. Kinosaalist saab filmiarhiivindusliku pedagoogilise tegevuse kese, ent — nagu Tõnismäe hoone arhitektuur tervikuna — loob see põnevaid võimalusi ka meelelahutuslikeks tegevusteks.

Hanno Vares

Muudatustest arhiivi- eeskirjas

22. juunil 2020 jõustus arhiivieeskirja uus redaktsioon. Muudatuste tegemise peamine põhjus oli vajadus üle vaadata digisündivate arhivaalide arhiivivormingud (tuntud ka kui arhiivieeskirja lisa 1), see pakkus aga suurepärase võimaluse kaasajastada ka eeskirja põhiteksti, mis oli kehtinud 2012. aastast peale. Muudatuste tegemise initsiatiiv tuli seekord rahvusarhiivilt, mistõttu võib neid nimetada sisulisteks ehk otseselt arhiivinduse korraldusse puutuvateks. Käesolev lühiülevaade ei käsitle täienenud arhiivivorminguid, kuna sellest kirjutab Aadi Kaljuvee tegevuse ülevaates eraldi (lk 26–29).

Rahvusarhiivi vaatevinklist oli eeskirja muutmise peamisi põhjusi neli.

Esiteks on kümnendi jooksul ümber kujundatud tööprotsesse, mis toimivad arhiivi ning arhivaale loovate asutuste ja arhivaale vajavate kasutajate ja uurijate vahel. Rahvusarhiivis on rakendatud kasutajatele mõeldud virtuaalne uurimissaal VAU ning arhiivi ja asutuste koostöökeskkond ASTRA. See on koostöö muutnud nn süsteempõhiseks, millesse traditsiooniline taotlus-avaldus-vastuskiri-lahendus enam väga hästi ei sobitu. Eeskirjast on püütud välja jätta või muuta sätteid, mis digitaliseerimisega seoses on vananenud.

Näiteks on ASTRA andmete taaskasutamine toonud kaasa kahe kooskõlastusprotsessi kaotamise. Arhiiviskeemi koostamine üleandmisprotsessi käigus on nüüdsest rahvusarhiivi ülesanne, mistõttu polegi seda vaja enam kooskõlastada. Rahvusarhiiv teeb arhiiviskeemi valmis arhiivimoodustajaga koostöös, kuid aluspõhjaks on andmed, mis juba on arhiivi kasutada (eelkõige kooskõlastatud liigitusskeemides olevad andmed) — nende alusel saab hõlpsalt ja paari nupuvajutusega luua

arhiiviskeemi kavandi. Kooskõlastada pole enam vaja ka arhiivinimistut, kirjeldused moodustuvad sujuvalt arhivaalide üleandmise käigus mõlema osapoolle ühises tegevuses ja arhiivi nõustamisel. Samas on üks kooskõlastusnõue asutuste arhiivihalduse korraldamisel ka juurde tulnud, vajalik saab see olema ilmselt siiski erakorralistel juhtudel. Nimelt sätestatakse selgesõnaliselt, et avaliku arhiivi kooskõlastusega on võimalik hävitada suuremahulisi paberarhivaalide kollektsioone, kui need on digitud. Kuna sellise otsuse tegemise juures on arhiivi juuresolek kriitilise tähtsusega, näebki eeskiri ette kooskõlastuse.

Teiseks on tendents luua ja hallata avalikku teavet andmekogudes pöördumatu, mistõttu õigusselguse huvides oli vajalik andmekogudes olevat teavet, sh riigi infosüsteemi haldussüsteemis olevat, käsitleda selgelt ka eeskirja regulatsioonides. Rahvusarhiivile on oluline, et andmekogudes olevat fakte või tegevusi tõendavat teavet käsitletakse dokumentidena — s.t millegi sellisena, millel on tõendusväärtus. Andmekogul võib olla arhiiviväärtus ning seda on hädavajalik teada nii arhiivimoodustajal kui ka rahvusarhiivil. Oluline oli selgelt sätestada, et avalik arhiiv hindab andmekogusid, selgitades nende hulgast välja arhiiviväärtuslikud.

Eeskirja on läbivaldt täiendatud nõnda, et just kirjeldatud mõte kõigis võimalikes arhiivihalduse protsessides selgelt kajastuks.

Kolmandaks on viimaste aastate jooksul hoidlate kliimatingimuste nõuded rahvusvaheliselt üle vaadatud ning jõutud kokkuleppele piirtingimuste lõdvendamises. Senikehtinud ranged nõuded põhinesid 2006. aastal eesti keelde tõlgitud standardil EVS-ISO 11799:2005 „Informatsioon ja dokumentatsioon. Arhiivi- ja raamatukogumaterjalide hoiunõuded“. Nimetatud standardi uusversioon kinnitati 2016. aastal ning nõuded hoidlate kliimatingimustele on seal tunduvalt leevenenud. Nii tuli eeskirjas nõuded hoidlatele rahvusvahelise uue teadmisega vastavusse viia.

Neljandaks on avalikus sektoris ja ka laiemalt teabehalduses kasutatavate failivormingute mitmekesisus ja areng sundinud välja valima digitaalse teabe säilitamiseks sobilikud formaadid ehk arhiivivormingud. Nagu alguses mainitud, käsitletakse neid süvitsi eraldi artiklis. Siiski tasub mainida, et eeskirja uues versioonis sätestatakse, et nende arhivaalide migreerimisega, mida pole loodud arhiivivormingus, ei pea tegelema asutus. Arhivaalide migreerimistoimingud kätkevad endas hulgaliselt riske ja halvimal juhul võib kogu fail muutuda kasutuskõlbmatuks. Rahvusarhiiv võtab migreerimistoimingud enda kanda, kindlustades teabe vorminguvahetuse oma teadmiste ja kompetentsiga. Loomulikult ei tähenda see, et asutusel tuleks dokumentide loomisse pealiskaudselt suhtuda, asutusele jääb endiselt kohustus luua arhivaale arhiivivormingus. Erand on tehtud vaid andmekogudele, kuna andmekogusid ei ole võimalik arhiivivormingutes luua selliselt, et need täisfunktsionaalsuses toimida

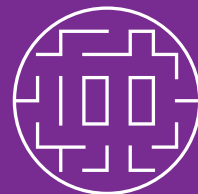
suudaksid. Arhiiviväärtuslikud andmekogud viiakse arhiivivormingusse nende arhiivi üleandmise protsessis.

Kokkuvõtvalt lähtuvad eeskirjamuudatused järgmistest asjaoludest:

- arhiivihaldussüsteemide kasutuselevõtt ja laienemine on paratamatult muutnud kõiki protsesse arhiivi klientidega;
- avalike ülesannete käigus loodud andmekogud on osa teabest, millele tuleb läheneda dokumendi- ja arhiivihalduse võtetega;
- pidevalt muutuvad (leevenevad) rahvusvahelised kliimatingimuste nõuded arhiivihoidlatele ei toeta rangete nõuete juurde jäämist;
- arhiivikõlblike vormingute hulka on mõistlik suurendada, samas tuleb riskantne vorminguvahetus hoida parimate asjatundjate pilgu all.

2. märtsil 2020 kogunesid rahvusarhiivi sõbrad, koostööpartnerid ja kolleegid pidulikule vastuvõtule Kadrioru kunstimuuseumi barokksaali.

Prof Enn Tarvel, filmiarhiivi direktor
Eva Näripea ja riigiarhivaari
asetäitja Toivo Jullinen

Peapiiskop
Urmas Viilma
ja riigiarhivaar
Priit Pirsko

Riigikontrolör Janar Holm ja
riigiarhivaar Priit Pirsko

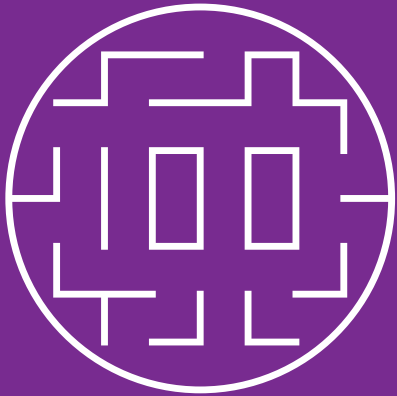

Tervitab Eesti Meremuuseumi
direktor Urmas Dresen, ...

kogenud arhiivikülastaja
ja ühisloomepartner
Vello Kallandi ...

... ja Eesti Kunstimuuseumi
peadirektor Sirje Helme

Aadi Kaljuvee

Arhiivivormingute analüüs ja arhiivieeskirja lisa muudatused

Arhiveerimiseks sobilikud failivormingud loetletakse Eestis arhiivieeskirja lisa ja rahvusarhiivi juhistes. Aastast 2020 muutus nii arhiivivormingute määratlus kui loetelu, muudatuste põhjuseks oli nii digitaalarhiivinduse kogemuste kasv maailmas kui ka kontoritarkvarade areng. Uus failivormingute loetelu kirjeldab digitaalarhiivinduse parimaid teadmisi aastatest 2019–2020, kuid tehnoloogia jälgimine on pidev protsess — arhiivivormingute juhis võib täieneda juba lähiajal.

Info kogumine ja ühtlustamine

Arhiivivormingute loetelu värskendamise lähtepunkt oli senine loetelu aastast 2017. Kuna tehnoloogia jälgimisega tegelevad kõik digitaalarhiivid ülemaailmselt, siis otsisime hetkeolukorra kaardistamiseks sarnaseid veebis avaldatud ametlikke loendeid teistest rahvusarhiividest, suurematest raamatukogudest, teadusarhiividest ja koostööprojektidest. Kasutasime nii üldiseid veebiotsinguid kui ka fookusseeritumaid otsinguid konkreetsete digitaalarhiivide veebilehtedel.

Leidsime umbes 25 loetelu peamiselt innovaatilisematest Euroopa, USA ja Austraalia asutustest (rahvusarhiivid: Suurbritannia, Uus-Meremaa, USA, Austraalia, Kanada, Saksa, Šveitsi, Soome, Norra, Holland, Belgia; rahvusraamatukogud: Prantsuse, USA, Suurbritannia; teadusarhiivid ja kompetentsikeskused: Suurbritannia Data Service, Austraalia UWA, Hollandi DANS, Saksa IANUS, Soome Sotsiaalteaduste Arhiiv, Zürichi ETH, Harvardi ülikool, Šveitsi KOST) ja koondasime ühte suurde võrdlustabelisse. Leitud info ei pretendeeri muidugi täielikule teadmisele. Võrdlemise

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U
1			Asutus			Eesti SA poolt	Poolt SA	UK NA	RZ NA	USA NA, NARA	Australi a NA	Kanada NA, NI	Saksa Bundesarchiv	Sveitsi Bundesarchiv	Sooma DA, ROK	Rootsi NA	Holland NA	Prantsuse BNF	Belgia NA	USA LOC	DPC, UK Library
64	Ver Ad	PDF/A-2		6	1	+++	+++	+++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++	++
65		Graphics Interchange Format (GIF) ver 87a & 88a		2	2			+++	+++	++	++										
66	Te	Textual Document																			
67	Ne	Plain text (ASCII Text ver 7 bit, Unicode Text ver UTF-8)		18	2	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
68	MS	OpenDocumentFormat Text (ODT) ver 1.0		12	4		+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
69	Ver Ad	PDF/A-1		21	5	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
70	Ver Ad	PDF/A-2		18	2		+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
71	Ver Ad	PDF/A-3		0	1		+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
72	Ver Ad	PDF ver 1.7, 1.0-1.6		3	10		+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
73	MS	Microsoft Word (DOCX) Office Open XML version 2007-2019		5	9		+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
74	MS	Rich Text Format (RTF)		4	6		+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
75	MS	Microsoft Word 97 Binary Format (DOC) ver 9.0		2	7		+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
76	MS	EPUB3		1	2		+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
77	MS	EPUB3		3	2		+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
78	MS	Structured Data, Databases																			
79	MS	Comma Separated Values (CSV)		16	0	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
80	MS	Tab-delimited text (TAB, TXT)		3	0		+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
81	DB	SIARD 2		7	0		+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
82	MS	Delimited text with SQL data definit		5	0		+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
83	Ver	Extensible Markup Language (XML)		12	1	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++

Väljavõte andmete kogumiseks kasutatud võrdlustabelist

algallikate piir on ühelt poolt keelebarjäär ja teisalt ei ole paljud digitaalarhiivid selliseid failivorminguloetelusi kas määratlenud või avalikustanud leitaval viisil. Näiteks pisteliselt otsides Aasia ja Ida-Euroopa kohta selliseid vorminguloetelusi leida ei õnnestunud.

Eri asutused on oma failivorminguloetelud grupeerinud erinevate kategooria-tena. Mõnel juhul (USA) olid väga detailselt jaotatud vormingugrupid eraldi plakatitele, skannitud tekstile, tekstidokumentidele; eraldi fotodele ja digipiltidele ning eraldi filmidele ja kinovormingutele jpm. Mõnel teisel asutusel oli jaotus just üldine — näiteks ühes grupis nii digisündinud kui digitud tekstide vormingud. Meie jätsime oma grupeerimisest välja digimisvormingud, kuna see valdkond ei kuulu digisündivate dokumentide elutsükli loomise etappi ja mittedigitaalsete dokumentide loomine ei ole tänapäeval soovitatav.

Eri asutuste loendid olid osalt erineva määratlusega (üleandmiseks lubatud / kohustuslikud / soovitatud / keelatud ...). Mitmed digitaalarhiivid arhiivivorminguid sellise kitsa loendina ei esita. Näiteks Suurbritannia ja Uus-Meremaa jaoks sobivad digitaalarhiivi üleandmiseks-vastuvõtmiseks peaaegu kõik vormingud. Vähelevinud vormingute puhul on vaja lihtsalt üleandja ja rahvusarhiivi koostöös selgitada välja, kuidas arhiiv saab tagada selliste haruldaste failide edasise kasutatavuse ja säilitatavuse. Eestis oleme vahepealse lähenemisega: arhiivile üleandmisel piiranguid peaaegu pole, vormingute loetelu soovitame uute dokumentide loomiseks.

Üldistasime algandmed kolme rühma: eelistatav-soovitatav (+++ *preferred*); riskantne, kuid vastuvõetav (++ *acceptable*) ja vastuvõetav kokkuleppel, kuigi mittesooitatav (+ *acceptable for imminent transfer*). Osa asutusi olid loetlenud ka keelatud vorminguid, aga neile me ei keskendunud, kuna meie määratluse järgi oli

oluline just soovitude loendi koostamine, arhiivi vastuvõtmisel vormingupiiranguid pigem ei ole. Eesmärk ei olnud ka kõiki võimalikke failivorminguid ära mainida.

25 asutust ei ole küll statistiliselt tõsiseltvõetav hulk, kuid leitu andis siiski teatud ülevaate ja lähtekoha, milliseid failivorminguid täpsemalt uurida.

Vormingute põhjalikum analüüs

Uurisime mitmeid teadmusbaase ja selgitasime välja põhjendusi, mille poolest üks vorming on teisest tugevam. Teadmusbaasidesse kogutud hinnangud kirjeldavad, milliseid olulisi omadusi eri vormingud paremini edasi kannavad (vt viiteid artikli lõpus). Mõne vormingu osas ei saanudki ühest soovitust sõnastada, kuna uuritud baasidest ühtset teadmist ei selgunud. Näiteks ei ole selget arusaama, milline PDF/A alamvormingutest on kõige otstarbekam, kas PDF/A-1, PDF/A-2 või PDF/A-3.

Eri allikatest leitud põhjendused koondasime kokku töödokumendiks, kus kirjeldasime iga vormingu plusse ja miinuseid koos allikaviidetega. Need aitasid lõplikes soovitusel otsusele jõuda.

2.2 ODT (OpenDocumentFormat Text)

Sobiv vastuvõtuks ja soovitatav pikaajaliseks säilitamiseks. Muude vormingute migreerimine sellesse vormingusse ei ole riskivaba ja seega ei ole migreerimine soovitatav. Praktikas on seda vormingut veel vähe arhiividesse saabunud (*)

+ ZIP kaust Java-arhiivi struktuuriga + dokumendi sisu ja kujundus XMLidena. Vaba, avatud vorming, laialdane tarkvaraline tugi, avaldatud standard.

+ Formaati rahastatakse eri riikides riigiasutustele ja haldusele.

- Ei ole alati visuaalselt reprodutseeritav *embedded* elementide ja makrode võimaluse tõttu, seega ei ole see ideaalne säilitusvorming (*)

- tulevikku on raske hinnata, kuna konkureerib Microsofti OOXMLiga. Kuigi ODF formaat on olemas alates 2005. aastast, ei ole see ikka veel tavaline. (*)

Archivematica kogemused konvertimisel RTF → ODT (kasutades OpenOffice't):

- o kuigi visuaalselt on dokumendid sarnased, on tehnilised karakteristikud erinevad, mõõdetuna MS Word'iga (originaalfailil) või FITS'ga (normaliseeritud failil). Isegi kui mõlemad failid avati sama programmiga (OpenOffice), olid karakteristikud erinevad, samuti raporteerivad eri tarkvarad veidi erinevalt. (?)

LibreOffice ja OpenOffice vanemate versioonidega loodud failidega kaasnevad riskid (*)

Väljavõte sisemisest töödokumendist iga vormingu plusside-miinustega

Tulemuste vormistamine

Kujunenud vormingute loetelu ja töödokumendi põhjal koostasime juhise asutustele, dokumendiloojatele (<https://www.ra.ee/arhiivihaldus/juhised/veel/>). Loetelu põhjal ajakohastati ka arhiivieeskirja lisa (https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1190/6202/0027/Lisa_1.pdf). Juhises on põhjalikumalt selgitatud ka *dokumendi oluliste omaduste* mõistet, mille alusel digitaalarhiivinduses vormingueelistusi kaalutakse. Samuti on

seal soovitud kapseldatavatele (ZIP) ja digiallkirjastatavatele dokumendistruktuuridele, mis samuti mõjutavad hiljem dokumentide säilitamist ja kasutamist. Mitte-soovituslikke vorminguid (+ ja ++) mainitakse juhises siis, kui need on senini laialdaselt kasutusel olnud, lisatud on aga selgitused, milliseid vorminguid võiks nende asemel kasutama hakata.

▲ Tekstidokumentide vormingud

*** Eelistatavad vormingud:

- TXT – lihttekst
- ODT – *Open Document Format Text*
- DOCX – *MS Office Open Format XML Document*
- PDF/A-2a – *Portable Document Format*

** Riskantsed vormingud:

- PDF/A-1a, PDF/A-3a

* Mittesoovitavad või juhtumipõhiselt otsustatavad vormingud:

- PDF (üldstandard, mitte PDF/A)
- RTF – *Rich Text Format*
- DOC – *MS Word Document binary*

Lihtsaim tekstivorming on **Plain TXT**, mis on eelistatav juhtudel, kui ei ole vaja säilitada teksti kujundust ja struktuuri. Selle vormingu eelis seisneb lihtsuses, avatuses ja laias tarkvaratoes ka tulevikus.

Kujundusega tekstifailid on soovitatav luua kas **ODT**- või **DOCX**-vormingus (loodav näiteks OpenOffice'i, LibreOffice'i, StarOffice'i või uuemate MS Office Wordi tarkvaradega [alates 2010]). Vormingute ODT ja DOCX eelisteks on taaskasutatavus uute failide loomisel ja seetõttu nende konverteerimine PDF/A-vormingusse ei ole mõistlik. Kui PDF/A-vorming on mingil põhjusel

Väljavõte juhises asutustele

Kokkuvõte, tulevik

Teadmiste kasvades on plaanis arhiivivormingute loendit ja juhise asutustele ajakohastada perioodiliselt, suur võrdlustabel saab tõenäoliselt üle vaadatud 4–5 aasta pärast, kui meie õigusaktid ja juhised vajavad valdkonna tavade osas värskendamist. Väiksemaid muudatusi on näha juba lähiaastail, esialgu asutustele suunatud juhises. Näiteks käivad juba praegu arutelud DNG-vormingu ebapiisavusest digitaalsete fotode säilitamiseks.

Arhiivifailivormingute loetelude senise versiooni võrdlust uue versiooniga saab vaadata arhiivieeskirja lisadena Riigi Teatajas. Täiendavad selgitused erinevate vormingute kohta on kättesaadavad rahvusarhiivi juhises.

SALVESTA OMA FAILID TARGALT!

TEKSTID:	TABELID:	ESITLUSED:	E-KIRJAD:	PILDID:
 .TXT .ODT .DOCX .PDF/A-2a	 .CSV .ODS .XLSX	 .ODP .PPTX .PDF/A-2a	 Üksikudiri .EML Koust: .MBOX	 .TIFF .PNG .JP2 .DNG

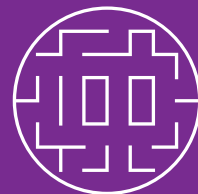
Failivormingute lühikokkuvõte rahvusarhiivi veebis ja sotsiaalmeedias

Soovitavad lisaviited:

- Arhiivivormingute juhised <https://www.ra.ee/arhiivihaldus/juhised/veel/>
- Arhiivieskirja lisa (arhiivivormingud) https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1190/6202/0027/Lisa_1.pdf#
- KOST teadmusbaas <https://kost-ceco.ch/cms/ooxml.html>
- DANS teadmusbaas <https://dans.knaw.nl/nl/over/diensten/easy/toelichting-data-deponeren/voor-het-deponeren/bestandsformaten>
- IANUS teadmusbaas <https://www.ianus-fdz.de/it-empfehlungen/dateiformate>
- DPC teadmusbaas https://wiki.dpconline.org/index.php?title=File_Formats_Assessments
- Harvardi ülikool <https://wiki.harvard.edu/confluence/display/digital-preservation/Format+Assessments>
- Archivematica https://wiki.archivematica.org/Word_processing_files
- USA kongressi raamatukogu <https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/index.html>
- Šveitsi Liidu arhiiv https://www.bar.admin.ch/dam/bar/en/dokumente/konzepte_und_weisungen/archivtaugliche_dateiformate.pdf.download.pdf/archivable_file_formats.pdf

Põhjamaade arhiivide nimel peab tervituskõne Soome riigiarhivaar Jussi Nuorteva, taustal Norra riigiarhivaar Inga Bolstad, Soome rahvusarhiivi teadusdirektor Päivi Happonen, Islandi riigiarhivaar Hrefna Róbertsdóttir ja Rootsi riigiarhivaar Karin Åström Iko

Läti riigiarhiiv Māra Sprūdža ja riigiarhivaari asetäitja Gatis Karlsons

Poola riigiarhivaar Paweł Pietrzyk

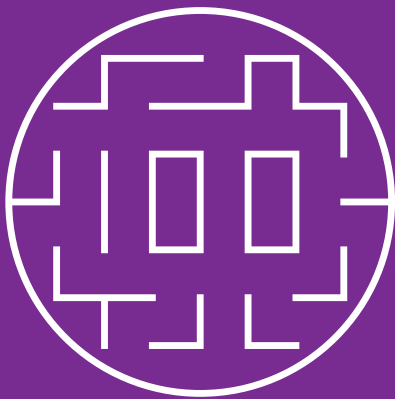

Kõneleb Tallinna linnaarhiivi juhataja Küllö Arjakas, ...

rahvusraamatukogu peadirektor Janne Andresoo ...

ja Tallinna ülikooli akadeemilise raamatukogu direktor Andres Kollist

Eva Näripea

Uus digiteerimis- tehnika filmiarhiivis: terast pikslik

Ajal, mil nn tiigrihüppest on möödunud juba enam-vähem veerand sajandit ning analoog-kandjatel sündinud liikuva ja liikumatu pildi ning helisalvestiste digitaalkujule viimisest on saanud laias laastus rutiinne tegevus, võiks ju küsida, miks peaks uutest skanneritest üldse rääkima. Uudiskünnist ületav ei tohiks olla ka teadmine, et tehnoloogia areneb ja digimis-seadmete võimekus kasvab.

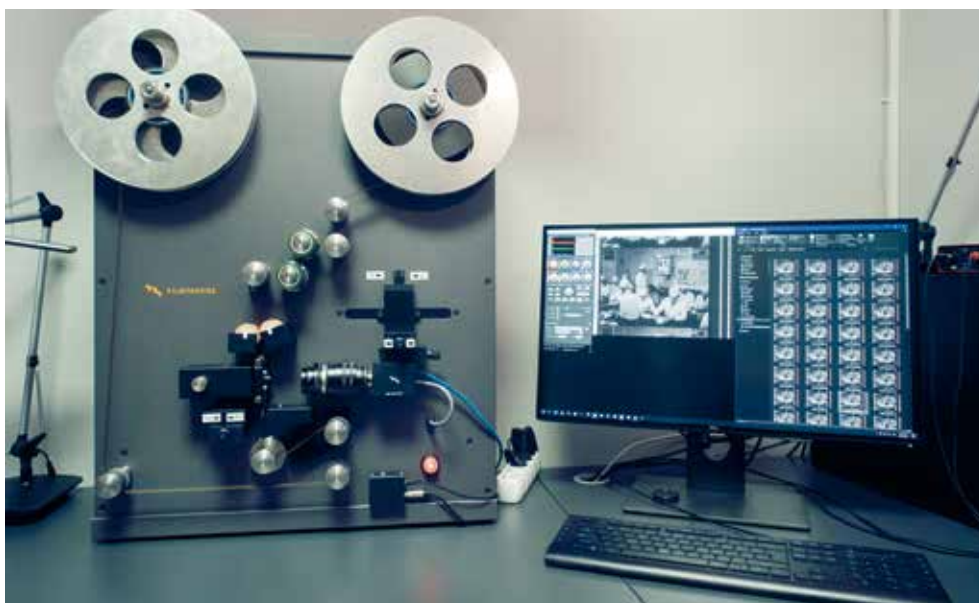

ARRISCAN XT ja märgdigiteerimissüsteem

Ometi tuleb tõdeda, et 2018. aasta lõpp tähistas Eesti filmiarhiivinduse ühes olulisel lõigus omamoodi uue ajajärgu algust ja seda just nimelt tänu uuele digimis- tehnikale, mille potentsiaali täielik rakendamine jätkub ka pärast 2020. aasta lõppu.

Hellitavalt *kosmoselaevaks* nimetatud ARRISCAN XT ja *süstikuks* ristitud Filmfabriek HDS+ saabusid Ristiku tänavale 2018. aasta novembris, ARRISCAN XT-d täiendav märgdigimissüsteem 2019. aasta juunis. Münchenis tegutsev Saksa firma Arri on filmide tegemiseks vajalikku tehnikat — profikaameraid, objektiive, valgustus- ja järeltöötlusseadmeid — tootnud enam kui saja aasta vältel, filmiskannereid alates 2004. aastast. ARRISCAN XT on nende digimistehnika haru uusim mudel, Eestisse jõudnud seade aga omakorda selle esimene eksemplar. Seega enam tipptehnoloogiliseks minna ei saa. Ent olulisem on ehk hoopis see, et Arri filmiskanner on suhteliselt tulevikukindel (nii palju kui tehnika seda üldse olla saab), sest skanneri süda ehk digikujutist tekitav kaamerasensor põhineb firma oma tehnoloogial, mida professionaalses filmitootmises kasutatavate kaamerate jaoks pidevalt edasi arendatakse. See omakorda loob võimaluse skanneri järk-järguliseks täiustamiseks, ilma, et juba ettenähtavas tulevikus tekiks vajadus vahetada välja kogu seade.

ARRISCAN XT on mõeldud 35 mm ja 16 mm filmide digimiseks 6K resolutsioonis, seade kohtleb habrast filmilinti ülimalt hellalt ja selle sensor suudab emulsiioonikihist välja võluda tohutu hulga informatsiooni. Skannerile lisanduv märgdigimissüsteem, mis uputab filmilindi digimise hetkeks spetsiaalsesse, filmilindile sarnase murdumisinäitajaga vedelikku, on eriti hea kriimustuste ja hallituskahjustuste varjamiseks, vähendades nõnda pildifailide järeltöötlusele kuluvat aega. Iseäranis muljetavaldavalt tulemust on ARRISCAN XT näidanud tugevalt punaseks tõmbunud värvifilmide puhul, andes algsest värvigammast hea pildi isegi nõukogudeaegse, nigela kvaliteediga ja mudaselt roostekarvaliseks tuhmunud Svema filmilindi digimisel. Nõukogude ajal kehtinud arhiiviregulatsioonide tõttu on Eestis reeglina säilinud üksnes värvifilmide kriimulised kinokoopiaid, sest algmaterjal, s.t negatiivid, lades- tusid tsentraalselt Gosfilmofondis. Kohalikul filmitootmismaastikul valitsenud Tallinn- film, mis valmistas Eestisse jäänud dubleerivaid koopiaid, sai oma värvilabori alles 1980. aastate alguses. Seetõttu on Eestis filmiarhiiv märksa keerulisemal stardiplat- vormil kui paljud suured filmipärandit säilitavad arhiivid ja muuseumid mujal maailmas, kus paljudel juhutudel saab digimiseks kasutada kas originaalnegaatiivi, otse sellelt kopeeritud peeneteralise kujutisega duubelpositiivi või spetsiaalselt arhiivis säilita- miseks genereeritud kvaliteetset positiivkoopiat. Niisiis võib resümeeerida, et moodne tehnoloogia lubab muu hulgas teatud määral tasandada — ehkki mitte küll olematuks muuta — siinse filmiarhiivinduse ajaloolistest eripäradest tulenevaid konarusi.

Filmfabriek HDS+ kitsasfilmiskanner

Lisaks suurepärasele pildikvaliteedile seisneb ARRISCAN XT pluss ka heli digimise erilaadses tehnoloogias: pildirea kõrval filmilindi serval kulgev optiline heliriba digitakse pildiga paralleelselt ja esialgu visuaalsel kujul ning dekodeeritakse helifailiks alles järeltöötluses omaette töövoona. Tänu sellele saab iga filmirulli puhul piirduda ühe digimiskorraga, erinevalt skanneritest, mis loovad helifaili vahetus digimisprotsessis ning mille puhul tuleb heli ja pilt enamasti digida kahe etapina, s.t laadida filmirull skannerisse kahel korral. Esmajoones on see oluline halvas tehnilises seisundis (tugevalt kooldunud, perforatsioonikahjustustega, rabedate) filmilintide digimisel, sest iga järgmine käitlemiskord toob kaasa uute kahjustuste tekkimise ohu.

Filmfabriek HDS+ annab võimaluse luua kitsasfilmiformaatide — 8 mm, Super 8 mm, 9,5 mm, 16 mm, Super16 mm ja 17,5 mm — digikoopiaid. Seega saab nüüdsest Eestis kohapeal digida sisuliselt kogu liikuva pildi pärandispektrit (erandiks on 70 mm filmid, mida on siinmail säilinud vaid mõne rulli jagu). Ka süstikul on oma märgdigiteerimissüsteem, mis tehnoloogilistest erinevustest hoolimata täidab ARRISCAN XT omaga sarnast eesmärki ning maskeerib skanneri kaamera eest filmilindil pinnapealsed kriimustused, andes tulemuseks kvaliteetsema ja puhtama pildi. Kuna kitsasfilmi kasutasid peamiselt harrastusfilmijad, kelle pärandi arhiivieelne elu (loe: säilitustingimused) on olnud profitoodangu omast veelgi kirjum, on märgdigimise eelised ja ajavõit järeltöötluses kaunis suured.

Uute seadmete kasutuselevõtt on tähendanud suuremat koormust või olulisi ümberkorraldusi mitmes arhiivinduslikus töölõigus. Esiteks nõuab tundlik tehnoloogia hoolsat tööd filmilintide ettevalmistamisel, mille käigus tehakse kindlaks nende kokkutõmbeaste ja koolduvus, kontrollitakse ja parandatakse perforatsioonikahjustused ja liitekohad, vajadusel linte niisutatakse, kuivatatakse või pehmendatakse ning

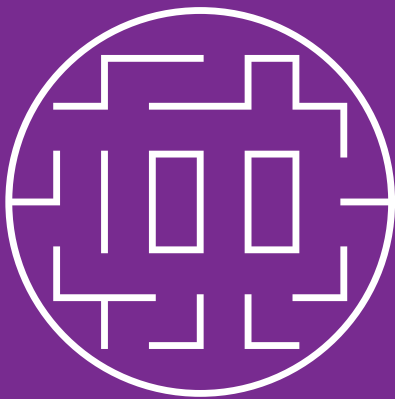
Digiteeritud kaader punaseks tõmbunud filmilindilt (vasakul); sama kaader, digiteeritud ARRISCAN XTga (keskel) ja pärast automaatset värvikorreksiooni (paremal)

viimaks puhastatakse need ultrahelimasinas. Seejuures kulub ettevalmistus-, aga ka digimisprotsessis mitmesuguseid erimaterjale, millest iseäranis kallis on puhastusmasina ja ARRISCAN XT märgdigiteerimissüsteemi jaoks vajalik vedelik. Teiseks on suurte failide jaoks tarvis märksa enam digitaalset säilituspinda nii LTO andmelintidel (pikaajaline säilitamine) kui ka aktiivsel kettapinnal (kasutus- ja veebikoopiad). Mahtudest annab teatava ettekujutuse asjaolu, et ühe filmirulli ehk umbes 10 minuti pikkuse filmilõigu säilituskoopia digimisel tekib 1,5 terabaiti andmeid. Ja viimaks tähendab märkimisväärne kvaliteedihüpe sedagi, et kogu varasemalt digitud ja restaureeritud aines tuleb varem või hiljem saata uuele ringile.

Kokkuvõtteks nentigem, et uus tipptehnoloogiline masinapark on kohaliku filmiarhiivinduse taset tublisti tõstnud, avardades tajutavalt võimalusi Eesti filmipärandi nähtavuse suurendamiseks nii kodumaal kui ka raja taga. Ees ootab samalaadne areng fotovaldkonnas, mille eellugu algas 2020. aasta sügisel, kui arhiivi soetati kaks uut fotode digimise pinki. Aga sellest pikemalt juba järgmises kaheaastaraamatus.

Filmfabriek HDS+ga digiteeritud kaader 16 mm filmist

Kuldar Aas, Lauri Rätsep

Kuidas arhiveerida riigi infosüsteemi?

Taust

Rahvusarhiiv alustas riigi andmekogude arhiveerimise tegevusi aastal 2002. Aastaks 2004 olid selgunud esialgsed põhimõtted, loodud juhis ning arhiveeritud esimene andmebaas — riiklik hooneregister. Järgmise kümne aasta jooksul oli riigi infosüsteemi arhiveerimine pigem passiivne — arhiveeriti küll mõned tegevuse lõpetanud andmekogud (näiteks erastamisväärtpaberite keskregister), kuid suuremahulist kogumist takistas andmekogude hindamise keerukus ning asutuste jaoks piisavalt mugavate tööriistade puudumine.

Uuesti asuti andmekogudega aktiivsemalt tegelema aastatel 2016–2017. Esmalt tehti põhimõtteline otsus hakata andmekogusid koguma perioodiliste tõmmistena — iga 2–5 aasta järel tehakse arhiiviväärtuslikust andmekogust terviklik tõmmis ning võetakse see rahvusarhiivi vastu. Selle põhimõtte alusel koostati 2017. aastal hindamisotsus nr 51 „Riigi infosüsteemi haldussüsteemis registreeritud andmekogud“, mis defineeris riigi infosüsteemi 26 arhiiviväärtuslikku andmekogu.

Samaaegselt põhimõtete arendamise ja hindamisotsuse koostamisega osales rahvusarhiiv ka rahvusvahelises E-ARK projektis, mille üks tegevus oli relatsiooniliste andmebaaside arhiveerimise tarkvara arendamine. Kui projekt aastal 2017 lõppes, tekkiski olukord, kus nii arhiivindusliku hindamise kui ka tarkvaratoega seotud mured olid esialgselt lahendatud ning võimalik oli senisest praktilisemalt tegutsema asuda.

Andmebaaside arhiveerimise tarkvara — Database Preservation Toolkit

Projekti E-ARK käigus valmis esialgne versioon andmebaaside arhiveerimise tarkvarast (*Database Preservation Toolkit*, DBPTK). Tarkvaral esines siiski puudusi, mis takistasid eelkõige keerukama ülesehitusega andmebaaside arhiveerimist. Näiteks puudus DBPTKs geoandmete ja binaarfailide (andmebaasiga seotud pdf-, doc-, jpg-vm vormingus failide) arhiveerimise võimekus, kasutajamugavuse osas oli puudu graafiline kasutajaliides (GUI) ja võimalus arhiivivormingusse salvestatud tömmise terviklikkust ja kvaliteeti automaatselt kontrollida.

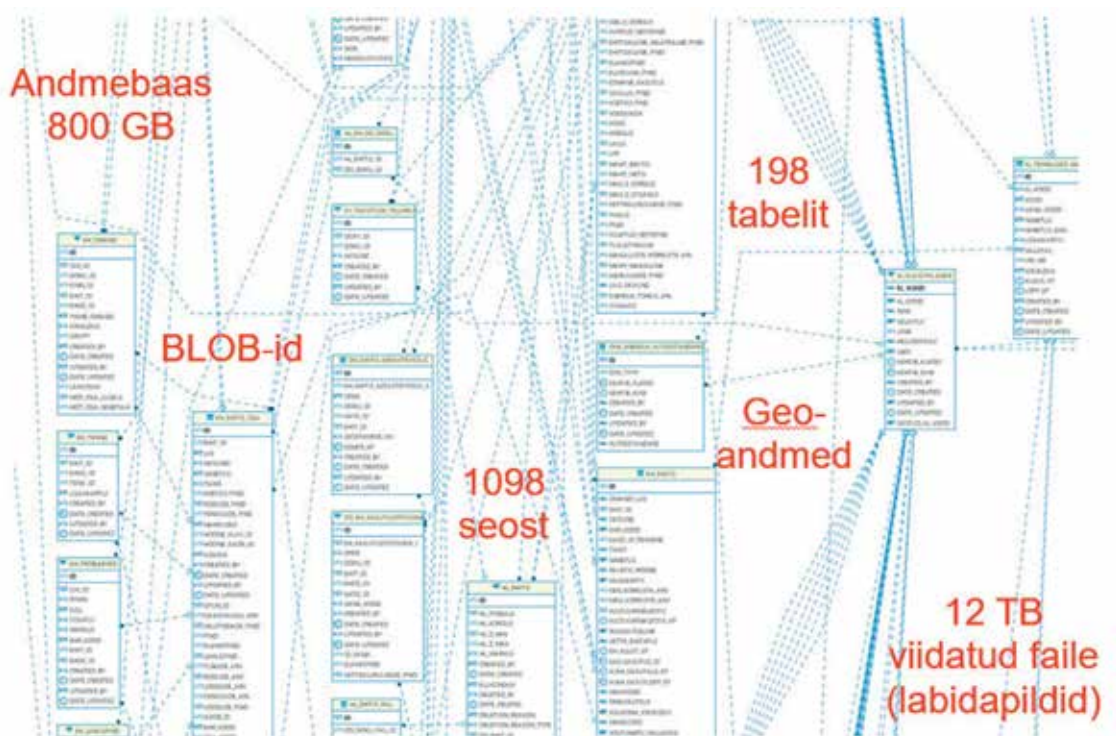
Nende puuduste eemaldamiseks taotles rahvusarhiiv raha Euroopa Liidu struktuurifondidest ja viis 2018. aastal läbi hanke, mille võitis Portugali tarkvarafirma KEEP Solutions. 2019. aasta jooksul toimuski hoogne arendustöö, mille tulemusena kasvas DBPTK piisavaks ja sobivaks ka keerukamate andmebaaside mugavaks arhiveerimiseks. Pole vähetähtis, et paralleelselt tarkvaraarendusega toimus ka riikliku ehitisregistri arhiveerimine, mis omakorda võimaldas rahvusarhiivil DBPTK uusi funktsionaalsusi koheselt praktikas testida.

Ehitisregistri arhiveerimine

2018. aastal teavitas majandus- ja kommunikatsiooniministeerium rahvusarhiivi plaanist uuendada ehitisregistri tehnilist platvormi. Esmasel tutvumisel selgus, et tegemist on äärmiselt mahuka ja keeruka andmebaasiga, milles sisaldub pea 200 tabelit, üle tuhande seose ning kus ehitiste andmetega on seotud äärmiselt palju eriilmelisi faile (ehitiste joonised, dokumentatsioon ja nn labidapildid ehitamise protsessist). Kokku oli andmekogus teavet rohkem kui miljoni ehitise kohta, pabertoimikutena võrduks sama aines umbes 10 riulikilomeetriga.

Andmebaasi tehnilise keerukuse ja mahu tõttu oli näha, et enne ehitisregistri tömmise tegemist on DBPTKd vaja oluliselt täiendada, mistõttu planeeriti praktilised tegevused 2019. aasta teise poolde.

Tehniliselt kulus tömmise tegemisele pea pool aastat, mille käigus tehti mitmeid (ebaõnnestunud) katsetusi, avastati probleeme nii tarkvaras kui ka arhiveerimise protsessis ning otsiti neile lahendusi. Näiteks selgus, et niivõrd mahukast andmestikust arhiivivormingus tömmise tegemine võtab paratamatult mitu päeva, kui aga selle aja jooksul toimub andmetes muudatusi või tehakse andmebaasi hooldustegevusi, võib tömmise tegemine katkeda või saadav tömmis olla vigane. Seetõttu leidsime, et suuremate andmestike puhul on mõistlik arhiivitömmis teha mitte kasutusesolevast andmebaasist vaid andmebaasi koopiast, mis on paigaldatud ainult arhiveerimise eesmärgil kasutatavasse serverisse.

Väljavõtte ehitisregistri andmemudelist

Ehitisregistri arhiveerimine võimaldas läbi katsetada andmebaaside arhiivikirjel-
duse koostamise põhimõtted ning mahuka andmebaasi sisust väljavõtete (vaadete)
tegemise protsessi, samuti leida häid võtteid koostöö tõhustamiseks nelinurgas
digiarhiiv – kogumisosakond – andmete omanik (MKM) – andmete haldaja (Tieto
Estonia AS).

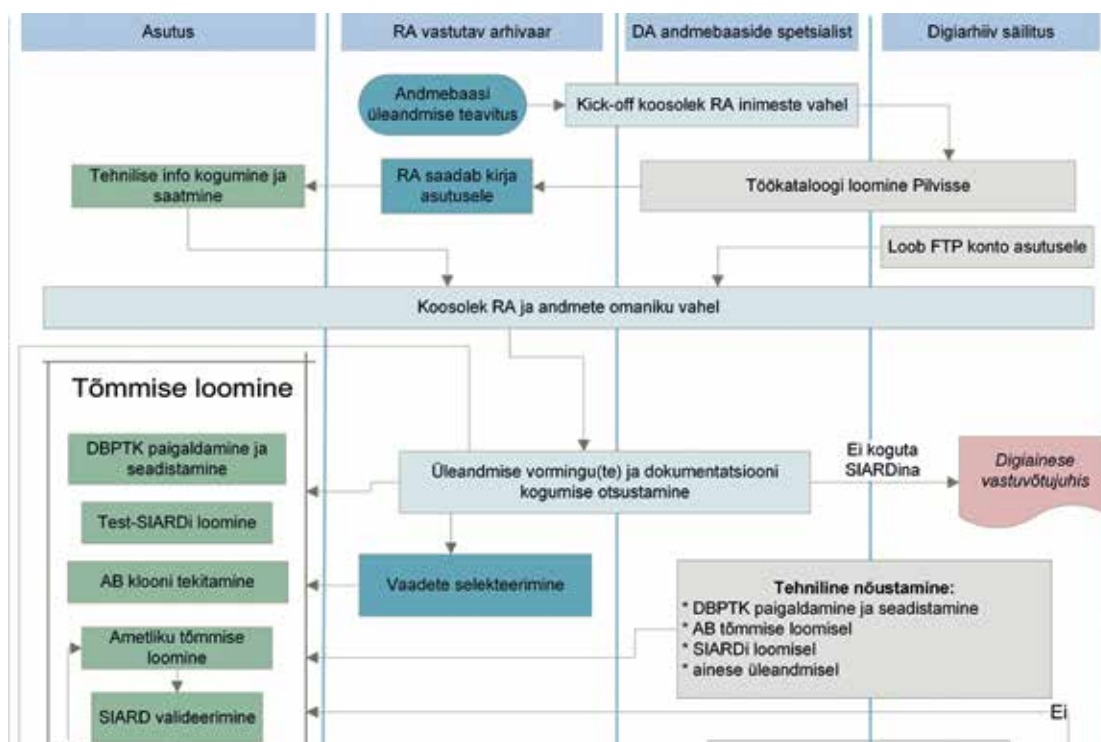
Ehitisregistri tõmmise tegemine õnnestus lõpuks paar päeva enne 2019. aasta
jõule, ametlikult kinnitati üleandmine 2020. aasta esimestel päevadel ning ehitis-
registrist sai ametlikult rahvusarhiivi mahukaim arhivaal.

Protsessist saadud väärtuslikke kogemusi kasutati omakorda rahvusarhiivisises
andmekogude arhiveerimise toimumisjuhise koostamisel, samuti kasutati meie tehnilisi
õppetunde E-ARK3 projektis koostatud kahes andmebaaside arhiveerimise
case study's (https://dilcis.eu/images/2020review/9_Draft_SIARD_Case_Study_1.pdf,
https://dilcis.eu/images/2020review/10_Draft_SIARD_Case_Study_2.pdf).

Andmekogude arhiveerimise toimimisjuhised

Viimane ja ehk kõige olulisem edusamm on kõigi saadud kogemuste vormistamine andmekogude arhiveerimise toimimisjuhisenä. Juhis on mõeldud eelkõige rahvusarhiivi töötajatele ning selle peamised eesmärgid on tegevuste standardiseerimine (kõik vajalik saab tehtud ühtemoodi ja kvaliteetselt sõltumata sellest, kes parajasti rahvusarhiivis vastuvõtuga tegeleb) ning enamlevinud küsimustele ja probleemidele vastamine. Täpsemalt sisaldab juhised:

- töövoogu ning selle sammude üksikasjalikke kirjeldusi (kuidas midagi teha);
- standardiseeritud infolehte andmekogu põhiantmete koondamiseks;
- standardset slaidiesitlust asutusega suhtlemise hõlbustamiseks;
- põhimõtteid andmekogu üleandmisega kaasneva dokumentatsiooni haldamiseks Pilvis.

Väljavõtte toimimisjuhises kirjeldatud töövoost

Juhise esimene versioon valmis 2020. aasta sügiseks. Pärast mitut arutelu kogumisosakondade ja digitaalarhiivi vahel tunnistati see 2021. jaanuaris piisavalt küpseks ehk hakati seda rakendama uute üleandmistele puhul.

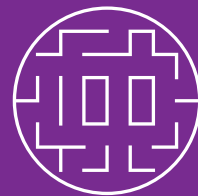
Juhise koostamise ajal on paranenud ka rahvusarhiivi tehniline võimekus. Seadistatud on korraliku riistvaraga arvuti, mis on esimene peatuspaik vastuvõetavale andmebaasile: selles on võimalik efektiivselt kontrollida, kas kõik andmed on õnnelikult kohale jõudnud ja kas asutuses loodud arhiivivormingus tõmmis on tehniliselt korrektne. Sellesse arvutisse saavad oma veebibrauseri abil ühenduda ka vastuvõtu eest vastutavad arhivaarid andmete sisuliseks ülevaatuseks.

Kõige eelneva tulemusena ongi rahvusarhiivi võimekus andmekogude arhiveerimisel oluliselt parem kui veel paar aastat tagasi. Kuigi 2020. aastal ei õnnestunud ühtegi üleandmist lõpuni viia, siis kohe 2021. alguses saabus rahvusarhiivi kalmistute andmebaasi HAUDI arhiivitõmmis ja aktiivselt tegutsetakse edasi mitme muu andmekogu üleandmisega (perekirjade register, H-veeb, S-veeb, keskkonnaseire infosüsteem, kohtulahendite andmebaas, ettevõttere register, Eesti geoloogiafond).

Lõpetuseks soovime öelda ka mõned tänusõnad. Kirjeldatud tegevused poleks kindlasti saanud nõnda edukalt ja hästi tehtud ilma E-ARK projekti ja eArchiving programmi partnerite, eriti Taani ja Šveitsi rahvusarhiivi ning firma KEEP Solutions toeta. Samuti olime digitaalarhiivis korduvalt väga tänulikud nii Tallinna kui Tartu kogumisosakonna arhivaaridele, kes ikka ja alati nõu ja jõuga appi tulid ning nii mõnestki raskest kohast üle aitasid — eriti erilised tänud Sulle, Tiia!

Vestlushoos on Tallinna linnaarhiivi juhataja Külle Arjakas, riigikohtunik Heiki Loot ja riigikogu kantselei direktor Peep Jahilo

Meeleolu loob Johan Randvere

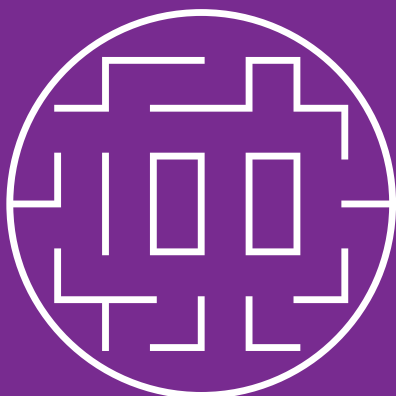
Prof Rene Haljasmäe ja OÜ Mandragora juhataja Ene Sarap

Esireas haridus- ja teadusministeeriumi kantsler Mart Laidmets, kultuuriministeeriumi kantsler Tarvi Sits ja riigikohtunik Heiki Loot

Filmiarhiivi kolleegid

Külli Niidassoo

Siseministeeriumi perekonnaarhiivi arhivaalide jõudmine rahvusarhiivi

Rahvusarhiivi 28. novembri 2013 hindamisotsusega nr 104 selgitati välja, millised siseministeeriumi, maavalitsuste ja kohalike omavalitsuste rahvastikutoimingute dokumendid on arhiiviväärtusega. Hindamisotsuse ajalise ulatuse alguseks loeti 1. juuli 1926.

Fond ERA.5201 Madara arhiivihoidlas

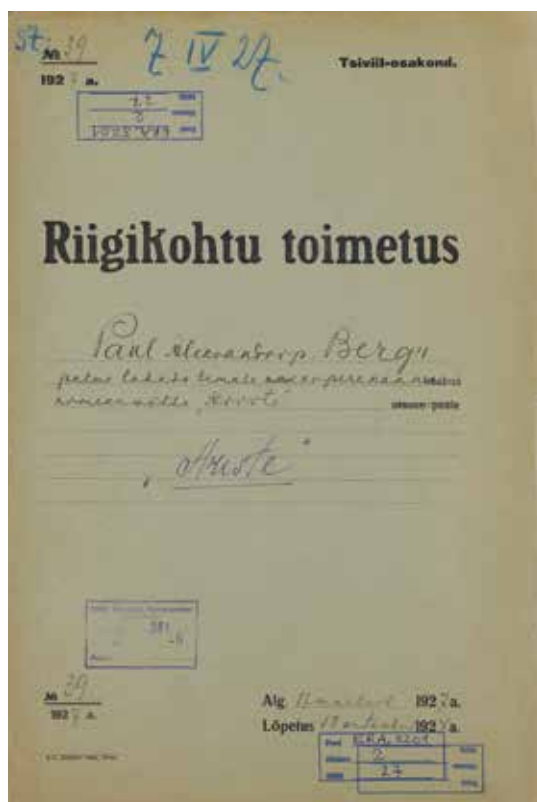
Sel kuupäeval oli kehtima hakanud 12. novembril 1925 riigikogus vastu võetud perekonnaseisuseadus, mille jõustumisega jõudis lõpule perekonnaseadustiku reform. Eestis pandi maksvusele kogu rahvastiku jaoks ühtne registreerimiskorraldus. Linna-, alevi- ja vallavalitsuste perekonnaseisuametnikud hakkasid pidama perekonna- kirju, korraldama perekonnaarhiivide hoidmist ning tegelema nimede korrastusega. Omaavalitsusametnike kõrval jätkasid perekonnaseisuametnikena ka kirikute ja usu- ühingute vaimulikud, kes olid siseministeeriumi poolt ametisse määratud. Lisaks tegutsesid perekonnaseisuametniku volitustega isikud Eesti välisesindustes.

Seaduse jõustumisega samal ajal loodi siseministeeriumi üldosakonna pere- konnaseisuarhiiv, mille ülesandeks sai perekonnaseisudokumentide kogumine ja nende põhjal tõendite väljastamine, perekonnaseisuarhiivi korraldamine, usuühingute perekonnaseisuametnike registreerimine, perekonnaseisuasutuste tegevuse koordi- neerimine ja järelevalve. Perekonnaseisutoiminguid koordineeriva asutuse nimetus ja alluvus on edaspidiste aastate jooksul muutunud mitu korda. 1997. aasta algul korral- dati justiitsministeeriumi haldusalas olnud Eesti Riigi Perekonnaseisumet ümber siseministeeriumi perekonnaseisuosakonnaks, käesoleval ajal tegutseb struktuuri- üksus rahvastiku toimingute osakonnana.

Andmete kaitsmiseks hävimise eest koostati perekonnaseisuahtid reeglina kahes eksemplaris, mida hoiti kahes eraldi asuvas kohas. Esimesi eksemplare säilitati viimati maavalitsuste perekonnaarhiivides ja enamikus on need tänaseks maavalit- suste arhiivide koosseisus rahvusarhiivi hoidlatesse juba jõudnud. Teised eksemplari- d koondati siseministeeriumi perekonnaarhiivi. Kuni 1. juulini 2010, mil mindi üle elekt- roonilistele perekonnaseisutoimingutele rahvastikuregistris, vormistati perekonna- seisuahtid paberil. Seetõttu pole üllatav, et kogu selle pea sajandi jooksul siseminis- teeriumi perekonnaarhiivi talletunud paberarhiivaalide maht on märkimisväärne.

2021. aasta veebruari seisuga on siseministeeriumi rahvastikutoimingute osakonna töötajate poolt korrastatud ja rahvusarhiivi arhiivifondi ERA.5201 „Sise- ministeeriumi perekonnaarhiivi dokumentide kollektsioon“ vastu võetud 857 arhiivi- meetrit arhiivaale. Üleandmiseks on tublid arhiivikorrastajad 2018. aastast alates kirjel- danud ja nimistutesse kandnud veidi rohkem kui 210 000 säilikut. Järgnevalt olgu antud lühike ülevaade, mida kollektsioonist praegu leida võib.

Esimesena jõudsid 2019. aastal Madara arhiivihoidlasse 1. sarja kuuluvad aastatel 1926–1949 omaavalitsustes koostatud perekonnakirjad, lühemalt *perekirjad*, ja nende lisatoimetised. Perekirjade puhul on tegemist üleminekuga isikupõhisele rahvastiku- sündmuste talletamise süsteemile, mida võib kokkuvõtvalt nimetada ka perekonna- registriks ning pidada rahvastikuregistri eelkäijaks. Perekirju peeti ühes eksemplaris ja seepärast on siin sõjakahjud tuntavad. Säilinud perekirjad on enamasti maavalitsuste

**RA, ERA.5201.2.27,
Paul Ariste nimemuutmise toimik**

**RA, ERA.5201.2.27428, Marta ja
Sulev Nabi (Nõmmik) nimemuutmise otsus**

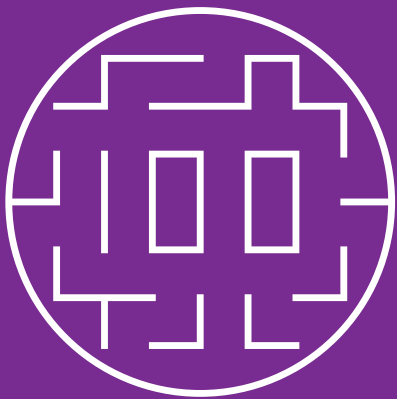
perekonnaarhiivide koosseisus. Siseministeeriumi perekonnaarhiivi on eri põhjustel jõudnud perekirjad ja lisatoimetised 1939. aastal Harju ja Petseri maakonnas asunud omavalitsustest, samuti Tartumaa ja Virumaa nendest valdadest, mis hiljem moodustasid Jõgevamaa ja Ida-Virumaa. Lisaks on üksikuid perekirju Läänemaa (Vigala, Kõrgesaare) ning Viljandimaalt (Lustivere, Pajusi, Põltsamaa). Perekirja avamisel esitatud alusdokumendid (tõendid, väljavõtted, koopiad perekonnaseisuaktist, meetrika- või personaalraamatutest jms) koguti lisatoimetistesse. Petserimaa ja Virumaa perekirjade juurde kuulunud lisatoimetised kahjuks säilinud pole. Lisatoimetiste korrastamisel kirjeldati need põhjalikult ja neis sisalduv teave on nüüd AISis otsitav isikunimede järgi.

2. sarjas on perekonnaseisuaktide teised eksemplarid jagatud ajaliselt järjestatuna kuueks allsarjaks: omavalitsuste perekonnaseisuaktid 1926–1946; koguduste perekonnaseisuaktid 1926–1940; välisesinduste perekonnaseisuaktid 1926–1940; perekonnaseisuaktid 1941, 1944–1991; perekonnaseisuaktid 1992–2010; välisesinduste perekonnaseisuaktid 1991–2009. Akti mõlemad eksemplarid pidid olema identsed,

kuid tegelikkuses võib siiski olla erinevusi. Teise maailmasõja ajal omavalitsustes hoitud eksemplarid osaliselt hävisid, samuti on ka hilisemast ajast üksikuid juhtumeid, kus akte säilinud pole.

3. sarja alla on koondatud nimemuutmise toimikud aastatest 1920–1944 ja 1972–2010. Kuni 1944. aastani loodud toimikud sisaldavad nimemuutmise avaldusi ja otsuseid, mõnel juhul lisaks ka perekonnaseisutõendeid, perekonnaseisuametrnike kirjavahetust, Riigi Teatajaid. Toimikuid koostati riigikohtus, siseministeeriumis, kohalikes omavalitsustes ja sisedirektooriumis. Koguseliselt suurima osa moodustavad 1930ndatel üleriikliku nimede eestistamise kampaania käigus vormistatud toimikud. 1945–1971 loodud nimemuutmise toimikutele määratud säilitustähtajad olid lühikesed ja seepärast on dokumendid hävitatud. 1972–1990 koostati nimemuutmise toimikud rajoonide perekonnaseisubüroodes, 1991–2010 maavalitsuste perekonnaseisuosakondades, Tallinna perekonnaseisuametis ja Eesti saatkondades. Toimikutesse koguti avaldused, elulookirjeldused, käskkirjad ja perekonnaseisudokumentide koopiad.

Fondi ERA.5201 arhivaalidele on aastatel 2019–2020 esitatud 672 laenutus- ja koopiatega, mis tõstab selle rahvusarhiivi 30 enam kasutatava arhiivifondi hulka. Koos maavalitsuste perekonnaarhiividega on nimetatud kollekttsioon tänuväärne ja rikkalik teabeallikas nii rahvastikuteaduse huvilistele kui ka suguvõsauurijatele ja muidugi kõigile, kel vaja andmeid oma õiguste tõendamiseks.

Ruth Tiidor

Hiidsoomukate seire ja tõrje Nooras

2019. aasta varakevadel jäid Noora maja büroopoleel mitmele kolleegile töö- ja tualett-ruumides ning trepikodades silma suhteliselt suurte mõõtmete ja jultunud käitumisega tumehallid tilgakujulised putukad. Päevavalgust ega inimtegevust nad ei peljanud, mõni leiti kogemata isegi kabinetilaul toalille ümbrispoti põhjas ringi sibamas. Varsti tulid teated ka hoidlatest — putukaid nähti liikumas nii keset hoidlapõrandat kui ka mobiilsete riulite rööbastel.

Taksonoomia

RIIK

loomad (*Metazoa*)

ALAMRIIK

kahekülgsed (*Bilateria*)

HÕIMKOND

lülijalgsed (*Arthropoda*)

ALAMHÕIMKOND

kuuejalgsed (*Hexapoda*)

KLASS

putukad (*Insecta*)

SELTS

harjashännalised (*Zygentoma*)

SUGUKOND

soomuklased (*Lepismatidae*)

PEREKOND

Ctenolepisma

LIIK

Ctenolepisma longicaudatum

Tavaliselt eelistavad siseruumides laialt levinud, umbes 1 cm kehapikkusega, tilgakujulised ja hõbedast tooni putukad — majasoomukad (lad k *Lepisma saccharinum*) — niisket ja sooja keskkonda, mistõttu leitakse neid sagedasti tualettruumidest ja vannitubadest. Kuiva ja veelgi soojemat elupaika eelistab ka teine, kirjanduse andmetel Eestis ühel korral tuvastatud soomukaliik — kodusoomukas (lad k *Thermobia domestica*), kes on kehapikkuselt eelmisega sarnane, aga veidi kogukam ja värvuselt pruunikashall.

Nooras tuvastatud soomukasarnaste putukate silmnähtavalt suur arvukus, märkimisväärsed mõõtmed (koos tundlate ja sabaniitidega umbes 4 cm) ning ebatavalised leiukohad tekitasid peatselt seose hiljuti Stockholmis toimunud rahvusvahelisel konverentsil kuulduga. Nimelt korraldas Rootsi muinsuskaitseamet 2019. aasta mai kuus kultuuriväärtuste säilitamisega tegelevates asutustes integreeritud kahjuri-seire- ja tõrjeteemalise konverentsi, kus laialdast vastukaja ja diskussiooni tekitas brittide ettekanne mitmes Suurbritannia mäluasutuses 2016. aastast alates leitud pikasabalisest soomukaliigist (ladinakeelse nimetusega *Ctenolepisma longicaudatum*, inglise keeles *grey silverfish*, *long-tailed silverfish*, *giant silverfish*, *paper silverfish*, *paperfish*). Kahtlusi, et Nooras võivad toimetada samad soomukad, kinnitas ka Tartu ülikooli loodusemuuseumi entomoloog Mati Martin, kes leitud putukad arhiivi palvel tuvastas.

Saksa entomoloog Karl Leopold Escherich kirjeldas seda liiki juba 1905. aastal Lõuna-Aafrikast kogutud isendite järgi ning tänapäeval on putukas levinud üle

Kahjuritõrjefirma Rentokil spetsialist teostamas putukatõrjet lükandriulitega hoidlas

maailma. Euroopas on pikasabaliste soomukate leidumisest alates eelmise kümnendi keskpaigast raporteeritud järjest laienevas riikide arvus. Artikli kirjutamise ajal sel putukal maakeelset nime veel ei olnud, kuid Eesti entomoloogide kinnitusel saab selleks tõenäoliselt *paberisoomukas*. Paberisoomuka eluiga võib ulatuda kahest kuni kümne aastani. Elutsevad nad ainult siseruumides ning on mitmesugusest orgaanikast, sealhulgas paberis ja tselluloosipõhistes tekstiilides (nt viskoos) sisalduvast tselluloosist toituvad omnivoorid. Toiduta ja veeta suudavad elus püsida mitu kuud, sest elutegevuseks vajaliku koguse vett omastavad nad vajadusel õhus leiduvast niiskusest. Oma areaali laiendab see soomukas invasiivselt (nt kaubapakenditele, euroalustele, mööblile jmt poetatud) munadega, millest stabiilsetes ning piisavalt soojades (temperatuur 20–26 °C) ja niisketes (suhteline õhuniiskus vahemikus 50–55%) tingimustes arenevad 11 kuu vältel täiskasvanud putukad kehapikkusega 10–18 mm. Soomukate suguküpsus saabub olenevalt keskkonnaoludest umbes 18 kuu vanuselt. Üks emane soomukas muneb elu jooksul 100 kuni 150 muna.

Avastamisjärgne seire andis aimu putukate populatsiooni suurusest ja nende leidumisest Noora hoone eri osades. Seireks kasutasime atraktanttablettidega liimpüüniseid, paigutades need hoidlanurkadesse ja teistesse keskkonnatingimustelt putukate elutegevuseks sobivatesse ruumidesse, kokku ligi 160 püünist. Seiretulemusel tuginedes konsulteerisime kahjuritõrjefirmaga Rentokil, kelle varasem kogemus Tartu uusehitistega kinnitas nüüd ka Noora puhul sama mustrit: esmakordselt ilmutab pikasabaline soomukaliik end inimsilmale nähtavas arvukuses umbes kolme aasta vanustes stabiilse kliimaga hoonetes. Augustis ja detsembris 2019 töötles Rentokil kõiki ruume, esimesel korral kasutati tõrjevahendit Diptron Fogger ja teisel korral tõrjevahendit Fendona. Esimene töötlus küll vähendas, aga ei lõpetanud putukate nähtavat tegevust, teine töötlus tagas vaikuse nii ruumides kui ka liimpüünistes peaaegu aastaks.

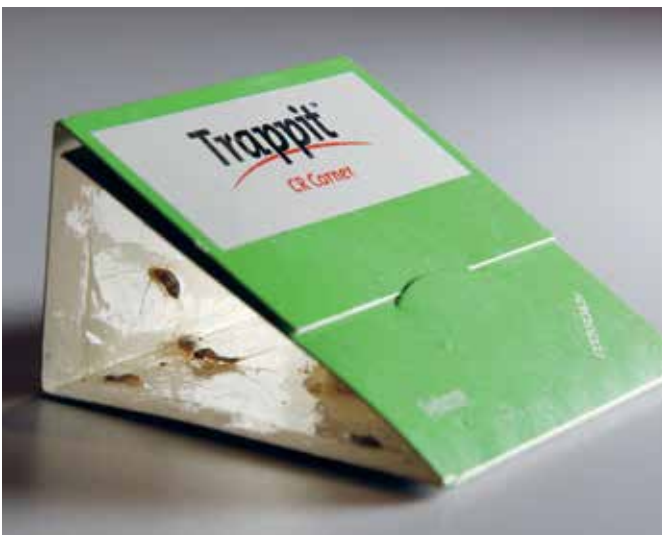
Praegu kasutame soomukate arvukuse piiramiseks lisaks liimlõksudele tõrjegeeli, mis on mõeldud küll prussakate tõrjeks, aga mille toimeaine (*indoxacarb*) on tõestatult efektiivne ka paberisoomukate puhul. Eriti tõhusaks on kogemuste põhjal hinnatud selle geeli sekundaarset toimet — mürgigeeli söönud ja selle tõttu surnud soomukad on toiduks järgmistele liigikaaslastele, kes omakorda hukuvad. Ennetava meetmena läbivad kõik teadmata tingimustega hoiukohtadest pärinevad või tuvastatult putukkahjuritega nakatunud dokumendid arhiivi jõudes ja enne hoidlasse paigutamist esmalt sügavkülmutamise (umbes –38 °C) või gammakiirirahitamisega (kiirgusdoos 10 ± 2 kGy).

Söödageeli doosi paigutamine hoidla seina äärde

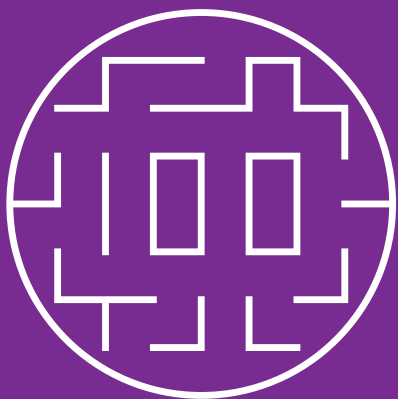

Soomukaseireks ja -tõrjeks kasutatud tooted

Soomukad atraktanttabletiga liimpüünistes

Paberisoomukate ametlikult registreeritud esimene leid Eestis pärineb 2018. aasta sügisest, Noora juhtum oli selles järjekorras teine (vt veebiportaali eElurikkus). Nüüdseks on samu soomukaid püütud ja tuvastatud mitmest pärandikogusid säilitavast asutusest nii Tartus kui ka Tallinnas. Paberisoomukate toidueelistusi arvestades tuleb mäluasutustel olla eriti tähelepanelik ning arvestada igapäevase vajadusega korraldada ja rakendada integreeritud kahjuritõrjet, sest vastuabinõudeta nende arvukust ja tegevust kontrolli all hoida ei saa.

Tõnis Tärna

Vallakohtute ühisloome

Vanarahvas teadis, et kolm on kohtu seadus. Nii pühendas rahvusrhiiv oma järjekorras kolmanda ühisloomealgatuse kohtute dokumendipärandile, kutsudes 2019. aasta talvel vabatahtlikke aadressil www.ra.ee/vallakohtud kaasa lööma 19. sajandi kohtuprotokollide sisestamisel. Ettevalmistused olid selleks ajaks käinud juba kaks aastat. Tulevase keskkonna ülesehitus ja sisestusreeglid lepiti kokku „Eesti keele ja kultuurimälu“ programmist rahastatud ning Aigi Rahi-Tamme juhitud ajaloolaste ja keeleteadlaste ühisprojekti raames.

www.ra.ee/vallakohtud

Järgnesid arendustööd. 2017. aasta novembrist 2018. aasta jaanuarini tegi suure töö ära programmeerija Priit Paris, sisueksperdina andis kaaluka panuse Kersti Lust. Sügiseks valmis Euroopa koostööprojekti CO:OP toetusel disainiagentuurilt Refleks tellitud kujundus. Veel mõned kuud testimist ning uus keskkond, kaua tehtud ja kaunikene, oligi valmis. Ühisloome pidulik avaüritus toimus Nooras 15. veebruaril 2019.

Kui arhiivi varasemad ühisloomeettevõtmised olid keskendunud nappide isiku- andmete kaardistamisele, siis seekordne ülesanne hõlmab mahukate käsikirjaliste kohtuprotokollide sõna-sõnalt ja täht-tähelt ümberkirjutamist. Sisestajatele avanes korraga tuumosa kõikide vallakohtute arhiividest: ligi 450 kohtu enam kui 2200 protokoll- ja lepinguraamatut perioodist 1818–1917 ehk ühtekokku ümmarguselt 235 000 digipilti. Miks just niisugune valik? Kuigi vallakohtute protokollid on uurijatele allikana tuttavad ning arhiivi poolt ka kümnekond aastat tagasi täies mahus digitud, on nende laiem kasutamine olnud seni ometi pärsitud. Seda põhjusel, et kohtuasjad on raamatutesse kantud kronoloogilises järjekorras ning sisu- ja nime-registrid puuduvad. Seega on huvilised pidanud iga kord lappama kümneid ja sadu lehekülgi ning sageli otsima n-ö nõela heinakuhjast. Vallakohtute pärandist huvitatute ring on aga lai ja mitmekesine. Ajaloolaste, etnoloogide, filoloogide ja õigusloolaste kõrval on vanad kohtulood väärt allikas ka arhiivi kõige suurema kasutajagrupi — perekonna- ja kohaloo uurijate jaoks, pakkudes värvikat infot esivanemate ning kodukandirahva tööde, tegemiste ja juhtumuste kohta. Just viimase sihtrühma kaasaharamisele lootes projektiga algust tegimegi. Innustas ka kahe eelmise ühisloometöö positiivne kogemus.

Tegijate rõõmuks kujunes vallakohtute ühisloome kiiresti populaarseks ning arhiivisõbrad tulid uue algatusega innukalt kaasa. Suureks abiks olid meedia- kajastused raadios, televisioonis ja ajalehtedes, samuti ka arhiivi reklaamitöö

sotsiaalmeedias, kohtumised tudengite ja genealoogidega ning tutvustusüritused Tartus, Tallinnas, Pärnus ja Kuressaares. Kõige selle tulemusel on tänaseks protokollide sisestamist proovinud üle paarisaja vabatahtliku, kelle ühisel pingutusel on kesk-konda sisse toksitud aukartustäratav tekstimassiiv: kahe aastaga on jõutud 50 000 ümberkirjutatud protokollide künniseni, igapäevaselt lisandub keskel läbi 70 uut kohtu-lugu.

Nagu tavaks, kehtib ka vallakohtute ühisloome puhul lihtne reegel — paljud katsetavad, vähesed pühendunud teevad ära lõviosa tööst. Nii on kõige innukam vabatahtlik tänaseks lisanud juba üle 12 000 kohtuprotokollide ehk teinud üksinda veerandi kõigist sisestustest, tunnistades seejuures muigamisi ka ise kujunenud sõltuvust. Ka edetabeli neli järgmist tegijat on jõudnud sisestada igaüks üle paari tuhande kohtuloo, mistõttu on esiviisiku tööviljana sündinud ligi pooled kõigist ümberkirjutustest. Kolmandiku huviliste panus on piirdunud vaid ühe kohtuprotokollide kallal pusimisega.

Ühisloomes osalejatest ja nende motiividest annab hea ülevaate hiljutine tagasisideuuring. Kuu aega väldanud küsitlusele võttis vaevaks vastata 45 sisestajat ehk viiendik kõigist ühisloojast. Neist ligi pooled olid juba varem arhiivi püsikasutajad ning kaks kolmandikku osalenud ka varasemates ühisloometöödes. Pea veerand vastanuist avastas vallakohtute ühisloome meedia vahendusel. Kuigi vastajate hulgas leidub nii 20aastane tudeng kui ka 90aastane genealoog, on statistiliselt keskmine osaleja mõnevõrra üllatuslikult 40. eluaastates naine, kes elab Tartus ja lööb ühisloomes kaasa oma igapäevase palgatöö kõrvalt. Iga teine vastaja märkis, et osaleb projektis püsivalt: ligi neljandik pühendab ühisloomele mõne tunni nädalas, kolmandik mõne tunni kuus ning üks sisestaja lausa paar tundi päevas. Vaid iga kümnes tunnistas, et proovis alguses huvi pärast, kuid jättis seejärel töö pooleli.

Nagu vastajad üksmeelselt on märkinud, kannustab neid projektis osalema kõige enam huvi oma esivanemate vastu ja lootus neist mõnda „teolt tabada“, samuti ka ajaloo huvi laiemalt. Võrdlemise tüüpilise näitena kirjutas üks vastaja: „Olen ka sugu-puud palju uurinud, vallakohtute arhiivides tekivad juba sugupuu uurimisel nähtud nimedega seosed. Kodukoha lugudes tekib seos nii talude kui ka perekonnanime-dega. Toredamaid lugusid jagan sõprade-sugulastega, ka neile väga meeldib.“ Mitmed kaasalööjad rõõmustasid, et saavad panustada oma aega ja kogemusi arhiivisõprade ühiseks hüvanguks. Korduvalt mainiti ka sisestamisel tekkivat hasarti. Üks vabatahtlik jutustas: „Sisestasin üht hobusevarguse lugu. Film hakkas silmade ees jooksuma. Ootasin põnevusega järele. Vahepealsed protokollid sisestasin tublisti ära. Kahjuks läks asi lõpuks sillakohtusse ja ma ei saanudki teada mis lõpuks sai.“ Vanemaealiste osalejate sõnul pakub sisestamine neile ka lihtsalt ajaviidet ja meelelahutust. „Mitmed

Ühisloome avamisel arutlesid vestlusringis vallakohtute teemadel genealoog Fred Puss, ajaloolane prof Aadu Must, keeleteadlane prof Liina Lindström ja riigiarhivaar Priit Pirsko

tekstid mõjuvad kaasajal nagu oleks nad Kivirähu kirjutatud — tore vaheldus argipäevale,” tõdes üks küsitluses osalenud senior kokkuvõtteks.

Ehkki projekti algus on olnud paljulubav, jätkub tööd veel väga pikaks ajaks. Kui jätkata senise tempoga, kuluks kõikide protokollide sisestamiseks pea paarkümme aastat. Mõistagi on niivõrd pikaajalise tegevuse kavandamine ja kauged tuleviku ennustamine keerulised ülesanded. Tehisintellekti jõuline areng ning käsikirjalise teksti tuvastamise tarkvara edukad katsetused lubavad aga loota, et lõpptulemuse saavutamiseks võib olla ka märksa kiiremaid ning lihtsamaid teid. Ometi on juba tänasekski sisestatu näol tegemist enneolematult mahuka ajaloolise tekstikorpusega, millesarnast pole seni uurijate käsutuses olnud. Tasub meenutada, et õigusajaloolane August Traat tugines oma monograafia „Vallakohus Eestis“ kirjutamisel kaks korda väiksemale valimile.

Rõõmustaval kombel on tublide vabatahtlike poolt sisestatud kohtulood leidnud juba laialdast kasutust, alustades genealoogide poolt Geni-portaali isikukirjetele lisatud linkidest ning lõpetades esimeste teadusartiklitega (näiteks Kersti Lusti ja Andreas Kalkuni käsitus külaprostituutidest ajakirjas Keel ja Kirjandus). Ühisloome tekstikorpuse on oma uurimisallikaks valinud ka hulk tudengeid eri kõrgkoolide erinevatel erialadel ja õppeastmetel (olgu vaid nimetatud Gerth Jaanimäe Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis käsilolevat doktoritööd „Vanemate eestikeelsete tekstide automaatanalüüs“). Jääb vaid üle loota, et nii sisestajate kui ka kasutajate ring kasvab edaspidi veel ja veel.

**2021. aasta jaanuaris moodus üks aasta Vabadussõja ühisloomeprojekti avamisest. Projekti eesmärk on koguda vabadussõjaaegsetest dokumentidest sõdurite andmeid ja koon-
dada need lihtsasti kasutatavasse andmebaasi. Praeguseks hetkeks on andmebaas küll mittetäielik, ent siiski juba kasutatav tööriist.**

Soomasõnigide, Soomlaste ja
Sõjalaawade
Olemjubataja

2. Jannuariga. Tha Bernhard Klaarmann
No. 100 or muin poolt määratud
Tallinnas. Kirjastaja Lembitu seal
Pärast tuleb Tha Klaarmann
Kõigest tühist Rohustest
valustada.
Merepindude ülem
Rahv. Pöörde

Spetsiaalide, Soomlaste ja Sõjalaawade
Olemjubataja

4. Jannuariga. Tha Bernhard Klaarmann
No. 100 or muin poolt määratud
Tallinnas. Kirjastaja Lembitu seal
Pärast tuleb Tha Klaarmann
Kõigest tühist Rohustest
valustada.
Merepindude ülem
Rahv. Pöörde

Andmete kogumine toimub veebikeskkonnas, kus vabatahtlikud panustajad sisestavad nimesid dokumentide digikoopiatelt andmebaasi. Keskkonna loomisel oli eeskujuks varasem projekt „Eestlased Eesimeses maailmasõjas“: sarnane on nii algmaterjal kui ka kogutavad andmed, seega sai kasutada ennast juba õigustanud lahendusi. Kasu ei jäänud siiski ühepoolseks. Kuna vabadussõjaaegsetest teenistuskogudest võib leida andmeid ka meeste varasema teenistuskäigu kohta, seadsime üheks eesmärgiks koguda ka Esimeses maailmasõjas osalenute nimesid. Praeguseks on ligi 3000 sissekande juures märgesõduri osalemisest ilmasõjas.

Ühisloomeprojekt hõlmab kaht kogumit dokumente, milles leidub rohkelt andmeid Vabadussõjas osalenud sõdurite kohta. Esimeseks sõjaväeringkondade staapides alalhoidud reservväelaste teenistuskirjad, millest saab kõige rohkem ja detailsemat teavet konkreetse sõduri ning tema teenistuskäigu kohta. Teenistuskirjadest on andmete leidmine olnud arhiivis kohapeal küllalt lihtne, kuid kahjuks ei ole need säilinud mitme maakonna osas. Teine kogum on väeosades sõja ajal tekkinud n-ö personalidokumendid: mitmesugused nimekirjad, tunnistused, päevakäsud jms. Üldiselt on need säilinud ja arhiivi jõudnud võrdlemisi hästi, ehkki väeosade vahel on mõistagi erinevusi, mistõttu ei pruugi ka need katta kõiki isikuid. Väeosade dokumentidest on nende suure hulga ja abivahendite puudumise tõttu seni andmete otsimine olnud väga tülikas, praktiliselt isegi võimatu.

Kui võtta kaks kogumit dokumente, millest mõlemas on olemas suurema osa sõdurite andmed —, kuid on ka auke —, võib loota, et nende kahe ühendamisega saab kokku täieliku nimekirja.

nr.	Andmed	1918.	1919.
1.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
2.	ANDREAS, Jaan		
3.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
4.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
5.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
6.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
7.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
8.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
9.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
10.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
11.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
12.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
13.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
14.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
15.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
16.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
17.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
18.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
19.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	
20.	ANDREAS, Jaan	20.1.18.	

RA, ERA.539.1.19, 1. jalaväepolgu teeninud ohvitseride ja sõdurite üldine nimekiri

Vabatahtlikele tehti kättesaadavaks dokumendid mõlemast kogust, kuid sisestamisel on eelistatud väeosade dokumente. See lisab poolikule andmebaasile praktilist väärtust, kuna olemasolevad sissekanded katavad rohkem neid materjale, mida seni oli raskem kasutada.

2021. aasta alguse seisuga on tehtud rohkem kui 70 000 sissekannet, indekseeritud on 117 säilikut. Andmeid sisestanud vabatahtlikke on 148, kellest 10 on teinud üle tuhande sissekande. Registreerunud kasutajaid on lehel kokku 1231. Lisaks dokumentidest nimede sisestamisele saab andmekogu täiendada ka arhiivivälise informatsiooni põhjal — selliseid nn kodukirjeid on tehtud 159. Lisaks oleme saanud Vabadussõjas osalenud juutide nimekirja, mille koostas Daron Haitov. On selge, et hetkel pole andmebaas veel kaugeltki terviklik, kuid otsitööriistana on see juba praegu kasutatav. Selle abil on võimalik saada kätte selliste inimeste andmeid, kelle sõjas osalemise kohta muul moel midagi leida ei õnnestu.

Praegusel kujul sobibki tekkiv andmebaas hästi konkreetsete sõdurite otsimiseks. Kuna kogume andmeid paralleelsetest allikatest, siis on tekkinud ja kahtlemata tekib ka tulevikus mõne sõduri kohta topeltsissekandeid. Kogume (mõistagi eraldi

Jätko väeosasse. 1. I. eksempl.

Vabastamise tunnistus.

Sõjaväe osa *Soomusrongide diviisi staabi*
 Aegade, perekonna, risti- ja isanimi *K. M. Lütt.*
L. K. K. K.
 Sõjaväeline eriala *Käskjalg*
 Sündimise aeg *30 märtsil 1899*
 Kus nimekirjas *Kaasma - Luuratalo*
 Missuguses Rahvaväe Komisjonis teenistusse võetud *Saaremaa*
 DEMOBILISATSIONI puhul ☒ reservi ☐ ajapikenduse peale ☐ lastud
Saaremaa maakonda *Kaasma - Luuratalo* linnas. ☐
 valdas. ☐
 № *1*
26. märtsil 1920 a.
 Soomusrongide diviisi
 Staabi Ülem *Staabi Ülem* (väeosa ülemal allkiri)
Alampüha (adjutant ehk asjaajaja)
 Soomusrongide diviisi
 Adjutant: Leitnant *Leitnant*

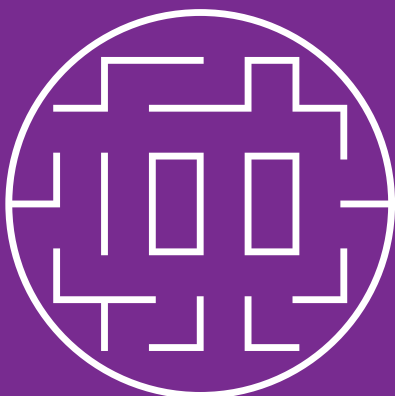
RA, ERA.529.1.98, rahvaväelaste vabastamise tunnistused

Enim sissekandeid teinud vabatahtlikud

Tiina Ailt	19 509
Anella Palginõmm	12 262
Piret Tarto	8166
Vello Kallandi	6800
Aave Päeva	5033
anonüümne vabatahtlik	4038
Helina Tennasilm	3255
Janika Kruus	3032
Eliis Truuman	2802
Malle Karoles	1227

märkega) ka nende meeste nimesid, kes sõjas ei osalenud, kuna olid näiteks sellel ajal Eestist ära, kuid võeti hiljem ikkagi reservistina arvele. Biograafilistest andmetest huvitunule on väärtus nii täiendavatel viidetel kui ka eitaval informatsioonil. Juhul, kui tahta selle andmebaasi põhjal koostada korralikult vormistatud esinduslikku nimekirja, siis tuleb andmeid toimetada: sissekandeid ühendada, andmeid ühtlustada jne. Kas ja millistest põhimõtetest juhindudes seda teha, on tulevikus otsustamiseks. Lähemal ajal jätkub dokumente, mida indekseerida, veel üksjagu.

Arhiivis valmistasid dokumente ette lisaks siinkirjutajale ka Andero Nimmer ja Jonas Jakobson ning kogu Tallinna osakonna digijate meeskond. Veebikeskkonna lõi Mikk Tark digitaalarhiivist, selle kujundus on tellitud Piksel OÜ-lt. Alates kevadest 2021 hakkab projekti juhtima Eliis Truuman, kellele soovin sellega palju edu.

Sven Lepa

Rahvusarhiivi katsed objekti- ja näotuvastusega FOTISE fotodel

Tehisintellekti kasutusvõimalused on viimaste aastatega jõudsasti arenenud ning tulemused leiavad üha rohkem rakendamist erinevates eluvaldkondades. Sealhulgas ka mäluasutustes, kus nähakse suurt potentsiaali muuta teabe leidmine kogudest tehisintellekti toel lihtsamaks. Rahvusarhiiv on selles vallas asunud rakendama käsikirjaliste tekstide masinlugemist (vt lk 62–65) ning objekti- ja näotuvastust fotodel, selleks pakub fotode infosüsteem FOTIS suurepäraselt katselava. Üle 700 000 digikujutisega andmebaasi sisu ulatub fotograafia algusaegadest välja tänapäeva, kajastades Eesti elu väga erinevaid tahke. Olgu aga kohe rõhutatud, et katsetamise käigus me arvutit oma kogude peal midagi nägema ei õpetanud, vaid kasutasime avalikult ja tasuta kättesaadavaid eeltreenitud mudeleid.

mobiiltelefon **pudel** auto
vaas surfilaud **KOOK** sebra **diivan** külmkapp **KARU** **kass**
kahvel **PAAT** veoauto **KELL** potitaim **hobune** **PINK** klaviatuur
SÜLEARVUTI käekott **VEINIKLAAS** võileib **KOER** **lehm**
klosett **RAAMAT** spordipall **VALAMU** hambahari **lips** lusikas
FÖÖN tool **AHI** röster **ÕUN** buss **spargelkapsas** **lind**
apelsin tuletorjehüdrant **valgusfoor** **TV** jalgratas **pitsa**
SUUSAD **VOODI** stoppmärk **inimene** **SÕÕRIK** nuga
banaan tennisereket **lohe** **HIIH** **VOODI** lammast **inimene** **VOODI** lumelaud **SÕÕGILAUD** **frisbee** **KOEVER**
PESAPALLIKINNAS RULA kauss **VIHMAVARI** seljakott **hambahari** **spargelkapsas** **pesapallikurikas** **TV** **jalgratas** **mootorratas** **KOEVER**

80 tuvastatud objekti

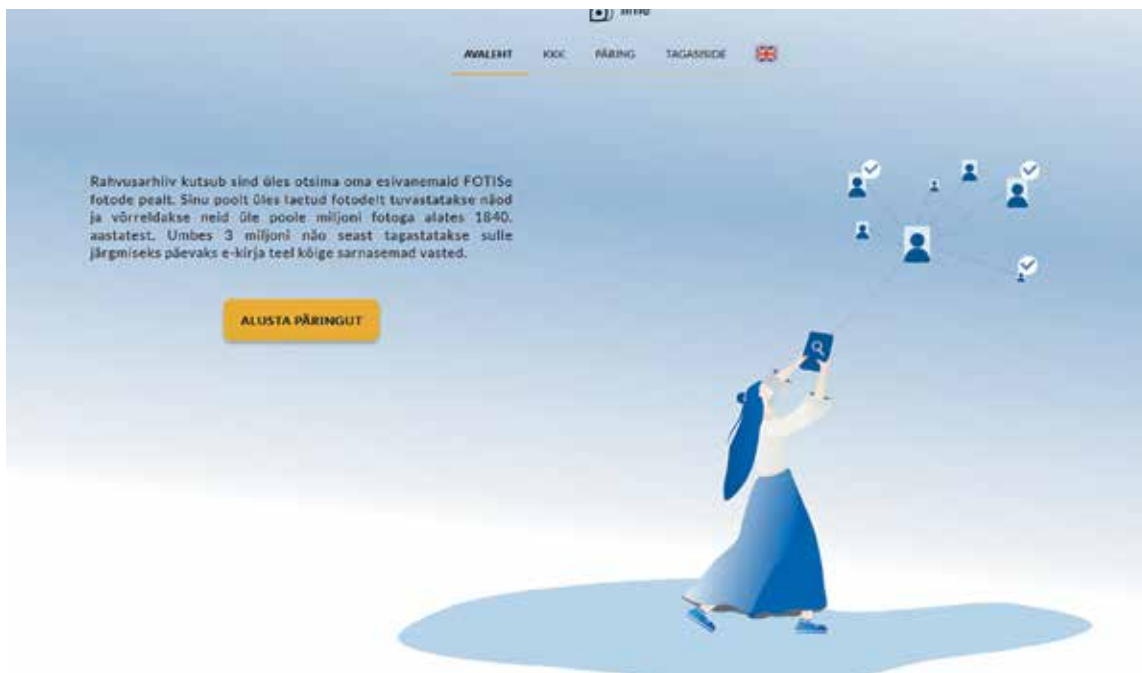
Objekte otsides

Objektide automaattuvastamisel kasutame mudelit, mis on treenitud nägema 80 erinevat objekti. Mudel toetub Microsofti COCO-andmekogule (*common objects in context*, vt <https://cocodataset.org/>), kus on märgendatud ka fotograafi põhifookusest kõrvale jäävaid esemeid. Treenitud on mudel YOLO-algoritmiga (*you only look once*, vt <https://www.arunponnusamy.com/yolo-object-detection-opencv-python.html>) mis paistab silma oma kiiruse poolest — see suudab objekte tuvastada ka videost reaajas. Rahvusarhiivi fotodelt leitud objektid on vaadeldavad FOTISE täpsema otsingu kaudu arvuti poolt tuvastatud objektidena.

Objektide loendi vaatlemisel torkab valimis silma teatud ajaline ja ruumiline rõhuasetus, mis Eesti ajaloolise fotokoguga kõige paremini kokku ei sobi. Mitmed tehnoloogilised vidinad nagu sülearvuti või mobiiltelefon viitavad, et mudel on mõeldud eeskätt kaasaegsete fotode jaoks. Samuti on märgata Ameerika Ühendriikide kultuuri-ruumi kesksust: nii pole Eesti fotodelt lootust leida pesapallatribuutikat ning tuletõrje-hüdrandil puudub meie linnapildis sarnane tähendus kui teisel pool ookeani. Seetõttu võib FOTISest leida mitmeid meeleolukaid eksimusi, kus arvuti püüab fotol kujutatut suruda endale arusaadavatesse raamidesse ja näeb seeläbi näiteks kartuleid sõõrikutena või betoonserval seisvat naist surfarina.

Salme Kask Valgejões surfimas?
Autor Benita Labi, 1970. RA, EAA.5266.1.1269.98

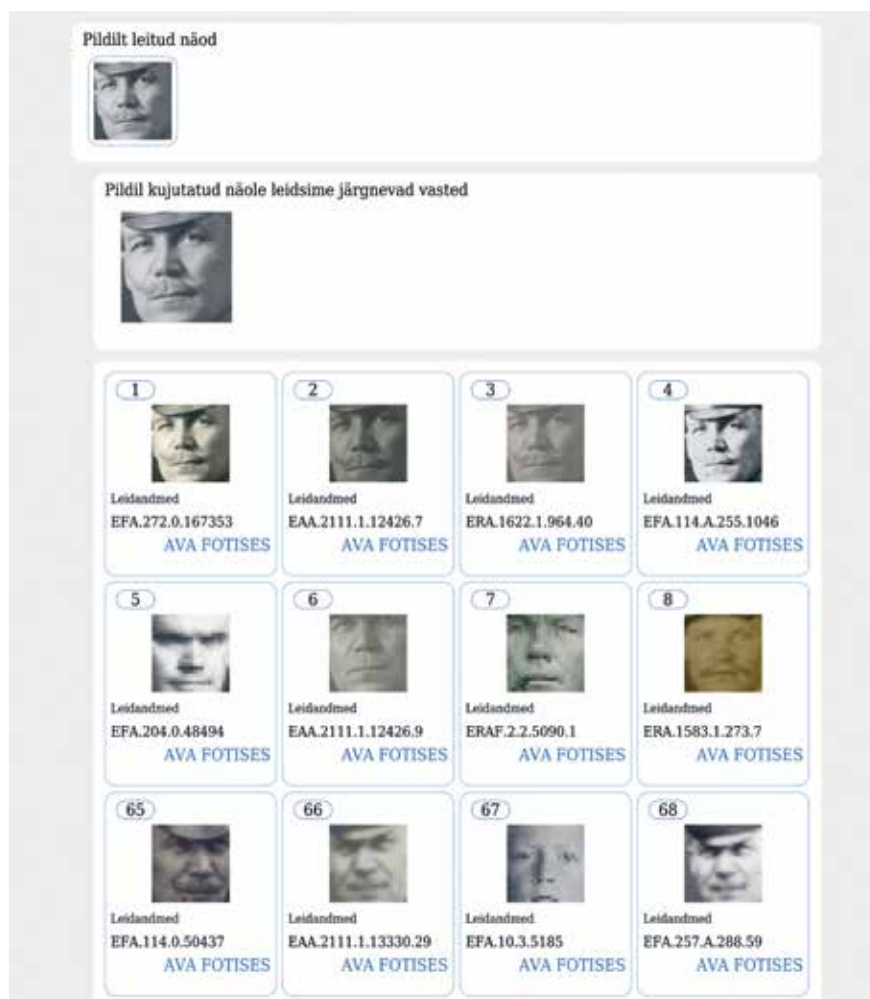
Ilme avaleht

Samas leiab naljakate eksimuste kõrval ka rohkelt õigesti tuvastatud objekte ning tulemusel on vigadest hoolimata olemas selge kasu. Paratamatult ei suuda ega üritagi arhivaarid kirjeldada FOTISes foto igat detaili, ikka tuleb lähtuda fotograafi kavatsustest ja piirduda arhiivikogu kontekstiga. Nii jäävad mitmed kõrvalisemad objektid kasutajatele mitteleitavaks, kuigi huvi võib nende vastu olla suur. Vähemalt 80 erinevat objekti on nüüd lootust siiski leida.

Välimust võrreldes

Teise katsega soovisime kasutajatele luua võimaluse otsida FOTISest isikuid mitte nime, vaid näo põhjal. See eeldab esmalt fotodelt pildistatute nägude leidmist, mida arvuti tegi YOLOFace mudeli toel (vt <https://github.com/sthanhng/yoloface>). Järgmise sammuna tuleb nägudel vahet tegemiseks tuvastada neil teatud pidepunktid nagu silmad, suu, nina jne. Neid omavahel võrreldes on siis võimalik eristada teineteisele rohkem ja vähem sarnanevaid nägusid, lootes, et kõige sarnasemad on fotod samast isikust. Algselt kolmest miljonist FOTISest leitud näost jäi võrdlemiseks alles umbes üks miljon, kuna ülejäänud olid liiga väikesed.

Otsingu jaoks koostasime eraldi rakenduse nimega Ilme (www.ra.ee/ilme/). Abiks oli Tartu kutsekooli praktikant, kes kujunduse eest head hoolt kandis. Peamise sihtrühmana pidasime Ilmet luues silmas genealooge, pakkudes neile võimaluse oma perealbumist digida esivanema foto, see üles laadida ning nii oma eellasest teisi

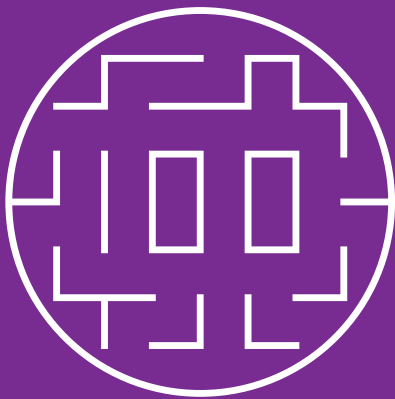

Ilme otsitulemus Aleksander Tõnissoni fotole

jäädvustusi otsida. Samas saab ka näiteks endast *selfie* pildistada ja oma ajaloolisi teisi- kuid otsida. Vastus saabub meilile PDF-failina, mis sisaldab otsitud näole arvuti silmade läbi 200 kõige sarnasemat FOTISE vastet.

Ilme avati 27. augustil 2020 ning peatselt oli märgata avalikkuse ja meedia suurt huvi valminu vastu. Hea kajastus tõi kohati kaasa moondunud ja ülepaisutatud ootused tulemuse osas. Nii loodeti, et Ilmesse endast pildi üles laadides saab vastu fotod oma esivanematest. Tuleb tõdeda, et hetkel jääb tulemuse kvaliteet ka realistlike ootuste puhul pigem madalaks. Seda võivad tugevalt mõjutada nii otsitava isiku vanus pildista- mise ajal, pea asend kaamera suhtes jm. Mitme näite põhjal on Ilme oma eesmärgi siiski täita suutnud ning otsitud isikule FOTISest ihaldatud vaste leidnud.

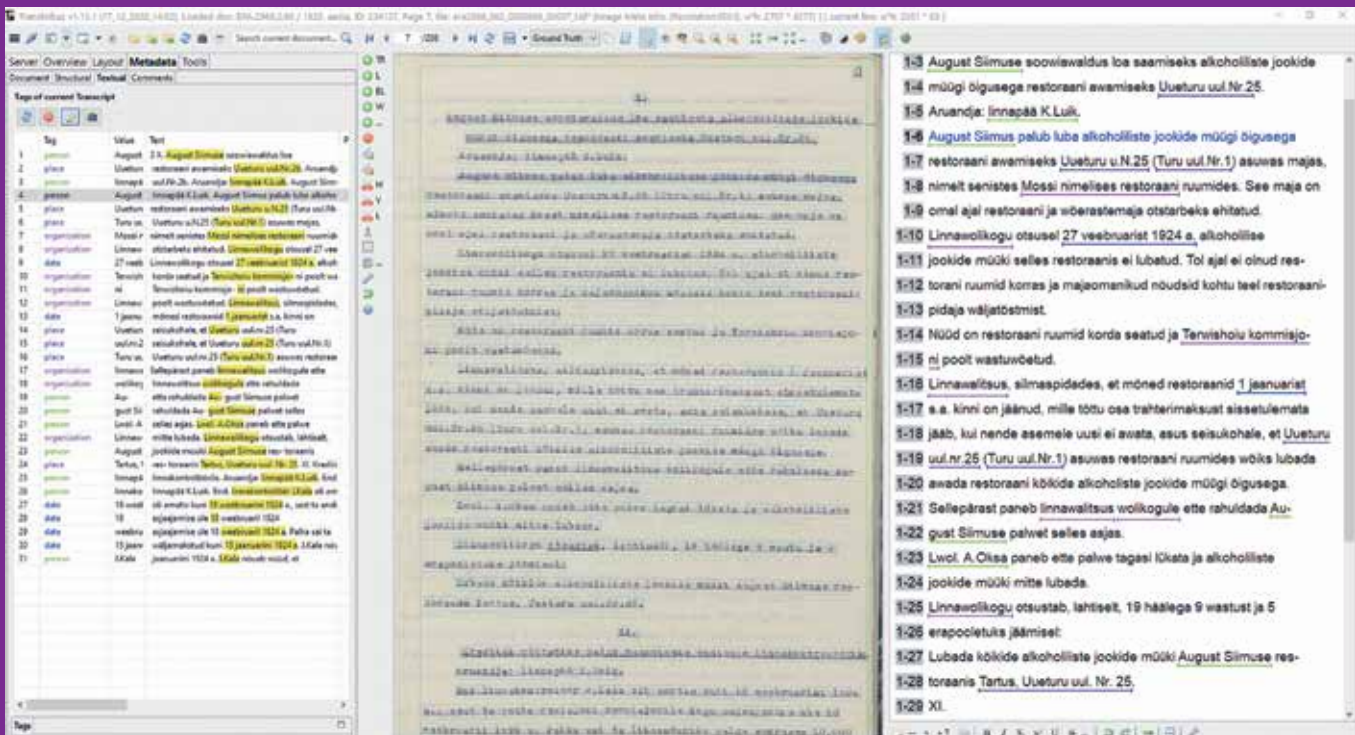
Objekti- ja näotuvastuse esimesed katsed on seega teatud määral juba vilja kandnud, kuid jätavad küllalt arenguruumi järgmisteks sammudeks. Need väärivad ka kindlasti astumist, kuna avalikkuse huvi sarnaste arenduste vastu on selgelt olemas.

Kadri Tooming

Digitud arhivaalid Transkribuse tehisintellekti abil otsitavaks

Veel kümnekond aastat tagasi peeti võimatuks, et arvuti suudaks tuvastada käsikirja-
lisi tekste, sest käekirjad varieeruvad palju ja tähemärkide eristamine sõnades oli arvutile
keerukas. Juba mõned aastad on aga mustrite tuvastamise tehnoloogiale tuginev tehis-
intellekt võimeline tekstidokumendi digikujutisel üles leidma read ja tuvastama ridadel asuva
teksti sõltumata kirjastiilist, kasutatud tähemärkidest ja keelest.

Transkribeeritud ja märgendatud Tartu linnavolikogu 1925. aasta protokoll Transkribuses

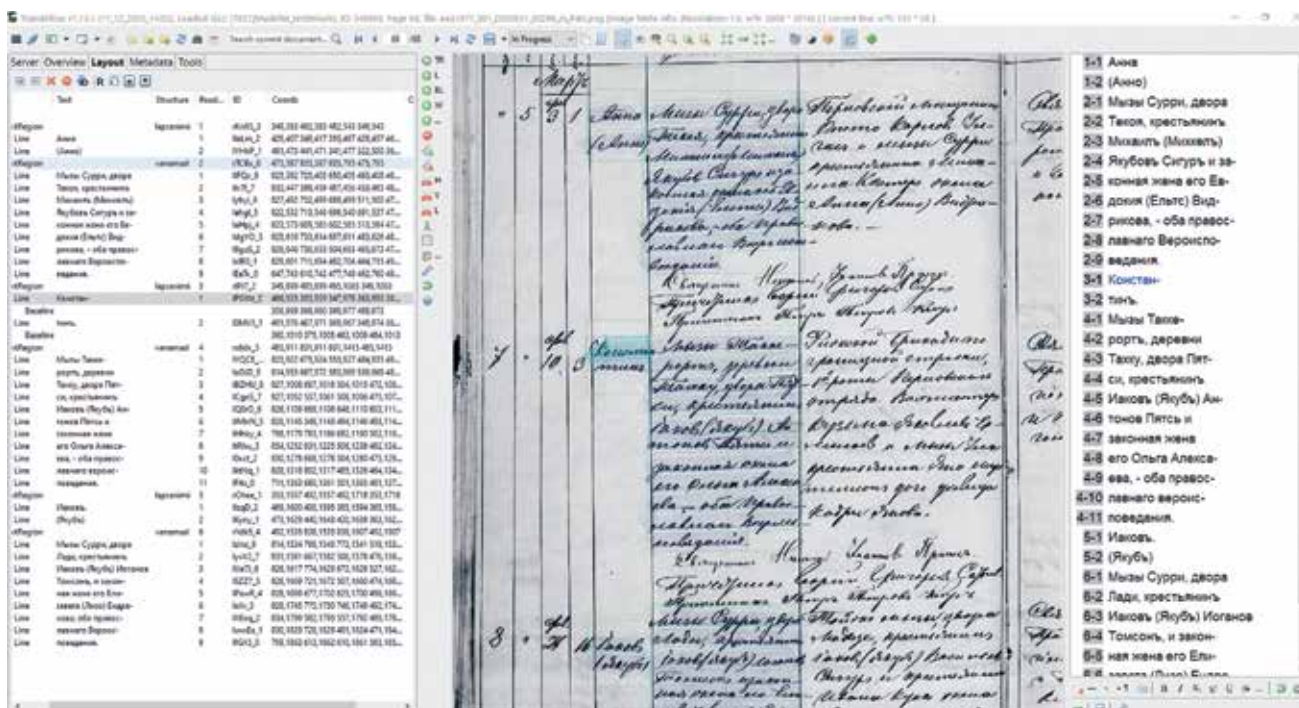
Neile põhimõttele tugineva tipptehnoloogia rakendamise teeb laialdaselt kättesaadavaks Transkribus (<https://readcoop.eu/transkribus/>), platvorm, kus igaühel on võimalik treenida mudeleid nii tekstiregioonide ja -ridade kui ka sõnade tuvastamiseks. Platvormi võlu peitub töövoo terviklikkuses ja kasutamisihtsuses, see on populaarne nii mäluasutuste, tekstidega töötavate teadlaste kui ka genealoogide ja kogukonnaajalooga tegelevate vabatahtlike seas. Alates oktoobrist 2020 on automaatne tekstituvastus Transkribuses tasuline, kujutiste üleslaadimine, segmenteerimine ja mudelite treenimine on endiselt tasuta.

Rahvusarhiivis tegime esimesed katsetused Transkribusega 2018. aasta lõpus. Eestimaa rüütelkonna protokolliraamatud olid digitud ja neist olid olemas ka transkribeeritud, küll aga tuli tekst kujutistega vastavusse viia. Treeningmaterjali sai 40 000 sõna jagu, mis on kaks korda nii palju, kui esialgse mudeli treenimiseks minimaalselt soovitatud on.

2019. aastal järgnesid katsetused 17. sajandi viimasel kolmandikul Eestimaa kubernerile saadetud palvekirjade ehk supliikidega. Mudeli treenimine oli võimalik tänu väga hea saksa keele oskusega vabatahtlikule Kaari Antzonile, kes omandas arhivaaride juhendamisel kiiresti väljalugemise ja transkribeerimise oskuse. Mudel on treenitud ca 30 000 sõnal. Treeningandmed omandas tehisintellekt küll hästi, kuid selliste tekstide tuvastamisel, mida mudel enne näinud ei ole, teeb ta vigu rohkesti. See on tegelikult ootuspärane, sest ära tunda on vaja väga palju erinevaid käekirju ning saksakeelsetele tekstidele lisaks ka rootsikeelseid. Samas saab ka selle mudeli abil tuvastatud tekstist vajalikku hõlpsamini leida ja mudelit on võimalik edaspidi paremaks treenida.

2019. aasta sügisel treenisime Tartu ülikooli arhiivinduse praktika käigus tudengitega eestikeelse masinakirja mudelit Tartu linnavolikogu 1920. aastate protokollide põhjal. 31 700 sõnaga treeningandmetega saime mudeli, mis tuvastab korrektselt 98% tähemärkidest! Kui teksti tuvastamise kvaliteet on ideaalilähedane, siis probleeme tekib teksti paiknemisest, nagu arhiiviallikate puhul sageli. Protokollides esineb palju tabeleid, näiteks eelarveid, kus eelarve objektid ja neile vastavad summad ja kirjeldus ei püsi tuvastamisel koos. Siin tuleb kas ebakõladega leppida või tuvastatud teksti käsitsi korrigeerida.

Eestikeelsete protokollide peal proovisime ka Transkribuse märgendamise võimalust. Platvorm võimaldab ise märksõnu luua, tuvastatud teksti märgendada ja koos märgenditega eksportida, kuid Transkribuses ei saa veel treenida mudeleid, mis oskaks meie eest tekste märgendada. Selleks peab tekstid eksportima ja siis kasutama muid tööriistu.

Konstantin Pätsi sünnikanne Tahkuranna õigeusu koguduse 1874. aasta sünnimeetrikas

Olemas on ka Tartu linnavolikogu masinakirjaliste venekeelsete protokollide mudel, treenitud 20. sajandi alguse allikate põhjal.

Kõik need neli tekstituvastusmudelit olid paljulubavad. Eriti väikse vaeva ja suurepäraste tulemustega õppis tehisintellekt lugema 19. sajandi – 20. sajandi alguse masinakirja, nii eesti kui vene keeles.

Ükskõik millise mudeli rakendamine suuremale hulgale dokumentidele eeldab töövoo sisseseadmist alates mudeliga tuvastatavate dokumentide valikust, tuvastatavate kujutiste segmenteerimisest, kvaliteedi tõstmiseks täiendava treeningmaterjali lisamisest, tuvastatud teksti korrigeerimisest kuni tulemuse kasutajatele kättesaadavaks tegemiseni. Nii oli mõistlik leida allikagrupp, mis oleks vähemalt mingite tunnuste alusel ühetaoline, et tömahukas treeningandmestiku loomine annaks mudeli, mida saaks rakendada võimalikult suurel kujutiste hulgal ja tulemus aitaks suure kasutushuviga, aga raskesti kasutatava allika paremini kättesaadavaks teha.

Selliseks allikaks on õigeusu kiriku meetrikad, nende paremini otsitavaks tegemise soovi kuuldus juba mitmest suunast. 2020. oli konkreetsema katsetamise aasta, proovisime, kuidas õigeusu meetrikate tuvastamisprojekti üles ehitada. Täna oleme õpetanud tehisintellekti sünnimeetrika digikujutistel üles leidma lapse nime ja tema vanemate tekstiregiooni ja tuvastama seal oleva teksti. 50 000 sõnal treenitud mudel loeb ühtlasemat käekirja veatult. Treeningandmete loomisse ja tuvastatud

teksti korrigeerimisse on saanud tänu Transkribuse ühisloomeplatvormile mugavalt kaasata vabatahtlikke kas kolleegide seast või ka majaväliselt. Aitäh Natalja Balõševale Tartu säilitusosakonnast ja vabatahtlik Lea Morgenile.

Rahvusarhiivis on hoiul 145 õigeusu koguduse arhiivi. Treenitud mudeliga tuvastavaid venekeelsete sünnikannetega digikujutisi on hinnanguliselt paarsada tuhat. Plaanis on luua nimeregister, kus saaks teha otsinguid lapse ja vanemate nimede, koguduse ja sünniaasta järgi.

Õigeusu kiriku meetrikate kannete tuvastamise edenemisest ja loodetavasti juba ka otsikeskonnast saab kindlasti lugeda järgmisest tegevusülevaatest.

Rahvusarhiivis treenitud tekstituvastusmudelid

20. sajandi alguse käsikirjaline kiri, saksa keel. Treeningandmeid 40 000 sõna. CER 5.14% (Eestimaa rüütelkonna protokollid).

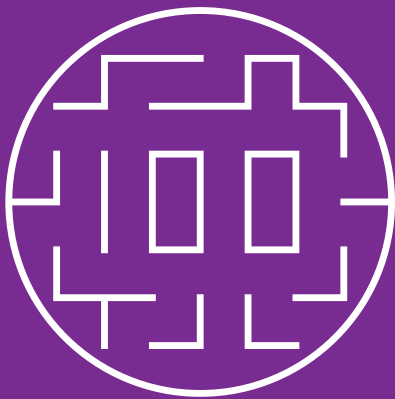
17. sajandi käsikirjaline kiri, saksa ja rootsi keel. Treeningandmeid 30 000 sõna. CER 7.73% (Eestimaa kindralkubernerile esitatud palvekirjad e supliigid).

1920. aastate masinakiri, eesti keel. Treeningandmeid 31 700 sõna. CER 1.33% (Tartu linnavolikogu protokollid).

20. sajandi alguse masinakiri, vene keel. Treeningandmeid 8533 sõna. CER 1.86% (Tartu linnavolikogu protokollid).

19. sajandi ja 20. sajandi alguse käsikirjaline kiri, vene keel. Treeningandmeid 50 000 sõna. CER 3.70% (Õigeusu kiriku sünnimeetrikad).

** CER – tähemärgi veaprotsent testandmetel ehk mitu protsenti kõigist tähemärkidest luges masin valesti välja. Rakendatavaks loetakse tekstituvastusmudeleid, mille CER < 10%.*

Aap Tepper

Kunstnikuna arhiivis

2016. aasta alguses olin lõpetamas Eesti Kunstiakadeemia fotograafia eriala magistrantuuri, kui nägin töökuulutust Rahvusarhiivi filmiarhiivi fotode spetsialisti kohale. Nüüd, viis aastat hiljem tagasi vaadates tundub otsus arhiivi tööle asuda enesestmõistetav, kuid selle teekonnani viinud sündmused ja otsused eelhäälestasid mind üsnagi spetsiifiliselt. Lisaks fotograafiaosakonna haridusele ja praktikale ajalooliste narratiividega tegelevas kuraatorite kollektiivis Neue Berliner Räume, mis avardasid fotograafilise nägemise kõrval ka minu maailmapilti ja suunasid kriitiliselt mõtlema, pean äärmiselt oluliseks ettevõtmisi, mis sündisid kollektiivselt projektiruumis Rundum. Magistrantuuri alguses lõime õppejõud Maarin Ektermanni julgustusel koos nelja kursusekaaslasega galeriiplatvormi, mille juhtimisel saime end teostada erinevates rollides.

Nende positsioonide toel õppisin loominguliselt lähenema ja progressiivselt mõtlema ka ülesannetes, mis ei ole vahetult seotud kunstiloommega.

Näituse „Neelatud aeg“ publikuprogrammis tutvustas Pearu Tramberg näitusel eksponeeritud erifondi säilikuid

Ekraanitömmis Instagrami postitusest

Filmiarhiivi tööle asudes tajusin lisaks oma ametipositsiooni missioonitunnetusele (teema, mis vajab omaette artiklit) arhiivinstitutioni kui võimaluste välja, kuhu mahub nii minu enda kunstipraktika kui ka teiste kunstnike ja kunstitöötajate kaasamine.

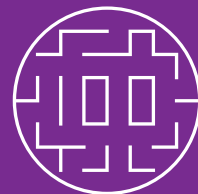
Kunstnikuna näen end kriitilise agendina, kelle subjektiivsus aktiveerib arhiivisäilikuid ning loob neid representeerides žeste, mis pakuvad ainesele erinevaid vaateid ning mõtestavad neid. Ma ei ütle sellega, et minu positsioon on erilisem kui ajaloolase või mõne teise pädevuse esindaja oma. Kindlasti on kunstnikul vabam voli rakendada oma subjektiivsust, kuid see ei tähenda, et puudub vastutus. Säiliku presenteerimine uues kontekstis või formaadis on teatud mõttes säiliku apropiatsioon. Representatsiooni käigus sünnib uus objekt ning kunstnik kannab selle eest vastutust. Kui kasutan oma loomingus säilikuid, siis teen seda alati kontekstiteadlikult ning esitluse eesmärk pole kunagi lihtsalt estetiseerimine — seda eriti traumaga seotud ainese puhul. Seni on minu suurim projekt olnud nõukogude perioodil salastatud, nn erifondi kogude fotosid käsitlev näitus „Neelatud aeg“, mis avati esmalt filmiarhiivis 2018. aasta kevadel. 2021. aastal ilmub näituse ainetel ka raamat. Suurendades albumitesse koondatud väikseid maastikufotosid ja presenteerides neid endise Tallinna garnisoni peavahihoone vanglakoridoris, lõin ma uued teosed. Seeläbi tulid esile fotograafide pilgud ja kujutiste endi sisu muutus sekundaarseks. Vangla näituseruumina kutsus esile teistsuguseid assotsiatsioone kui galerii ning presenteerimine kui osutamine vajas siin tundlikku lähenemist. Seda eriti inimeste suhtes, keda nõukogude võim on represseerinud — olgu siis näituse toimumispaigas või mujal. Erifondide albumid olid täis portreefotosid, kuid otsustasin neid kujutisi mitte omastada — see oleks loonud seoseid, mis oleksid viinud tähelepanu fotograafide pilkudest eemale. Projekti ette valmistades veetsin tunde inimestega, kes erifondidega oma töös kokku olid puutunud. Vestlused Ivi Tominga, Pearu Trambergi, Elle Allkivi, Valdur Ohmanni ja Peep Pillakuga aitasid mul näituse koostamise kõrval mõista ka arhiivi kui institutioni ajalugu perioodist, mil mina polnud veel sündinudki. Jagatud teadmised ei rikastanud mitte ainult mu projekti, vaid aitasid ka mind kui kolleegi, kes põhitööna oma valdkonda arendab. Tulemuseks saime põhjaliku näituse, kaasava publikuprogrammi ja sealjuures sai minust näituse koostaja kõrval ka institutioni ajaloo üks edasikandja teistele kolleegidele.

Minu seni viimase näituse „Materiaalsuse vari“ idee sündis paralleelselt fotode massdigimise projekti juhtimisega, olles ühelt poolt žest, mis esitleb visuaalkultuuri, ja teiselt poolt aktiivne uurimistöö, mis kommenteerib valdkondlikku praktikat ja selle tulevikuvisioone. „Materiaalsuse varjus“ minu rollid hägustusid, see projekt pani mind mõtlema sellele, mida minu kolleegid arhiivis teevad. Paljud meist koostavad näitusi,

aga kas see teeb kõigist kunstniku või kuraatori? Sellele pole üht kindlat vastust, pigem tuleks hinnata seda kui võimalust end loominguliselt teostada ja iga näituse koostaja võtab ise oma positsiooni.

Arhiivi üks ülesanne on oma kogusid tutvustada ja muutuvast visuaalkultuuri-ruumis tuleb leida üles oma sihtgrupp. Näituste mõju on väga raske kvantifitseerida, aga valdkonnaväliste pädevuste kaasamine loob olukorra, kus neil tekib laiem ja mitmekesisem kõlapind. „Neelatud aeg“ avati teistkordselt 2019. aasta fotokuu bienaali raames ning seekord jõudis näitusele rohkem kunstihuvilisi, kuraatoreid ja isegi üks Instagrami suunamudija USAst. Toon selle siinkohal välja, sest minu jaoks oli see väga huvitav, kui pool sajandit nõukogude režiimi tingimustes ideoloogilistel põhjustel salastatud ja peidus olnud foto hüppab 21. sajandil järsku välja kõige populaarsemal fotoplatvormil umbes 300 000 või enama võimaliku silmapaari ees.

Lisaks oma projektidele olen aastate jooksul kutsunud arhiivi tudengeid, kunstnikke ja kuraatorid ning kavatsen seda teha ka edaspidi. Ma arvan, et selline koostöö on ülimalt tähtis, sest kunstnike projektid aktiveerivad lugusid, mis on erinevatel põhjustel jäänud suuremate narratiivide varju. Neid lugusid avades rikastavad nad arhiiviainest ja arhiivi ennast ning kaasavad eri kogukondi. Viimastel kümnenditel kasutab arhiive üha rohkem loovisikud ning minu huvi arhiiviainese vastu on kindlasti sellest mõjutatud. Eesti Vabariigi 100. sünnipäeva kunstiprogrammi raames alguse saanud projekt „Kunstnikud kogudes“, mida vedasid Maarin Ektermann ja Mary-Ann Talvistu, viis kokku 10 kunstnikku ja 10 muuseumi, kus ajutiselt resideerunud kunstnike käe all valmis 10 näituseprojekti. See projekt jätkub ja on hea näide asutusevälisest huvist, mille aktiveerijad on kunstivaldkonna esindajad. Ma arvan, et nii arhiivi kui ka teiste asutuste roll on seda märgata ja sellist huvi aktiivselt toetada. Seda koostööd tuleb innustada, sest paraku paljude loovisikute jaoks tundub arhiiv kinnise asutusena. Aastate jooksul on paljud kunstnikud pärast arhiivikülastust imestanud, et siin avanevad neile huvipakkuva ainese uurimiseks uued võimalused. Ma arvan, et ka arhiiv võiks koostöös mõne kunstivaldkonnaga pakkuda loovisikutele ajutist residentuuri, mille jooksul saaks kunstnik töötada arhiivi ruumides kõrvuti meie kolleegidega, et tekiks põhjalikum ülevaade institutsioonist ja uuritavast ainesest. Resideerumise tulemust võiks esitada projekti olemusele sobivas vormis, näiteks näituse või mõne muu avaliku sündmusena, mis kaasab eri kogukondi. Sellised koostöövormid panustavad institutsiooni läbipaistvusse ning tunnustavad loovisikute ja arhivaaride tööd.

Sajast pool arhiivis!
Teenekad kolleegid
Pearu Tramberg, ...

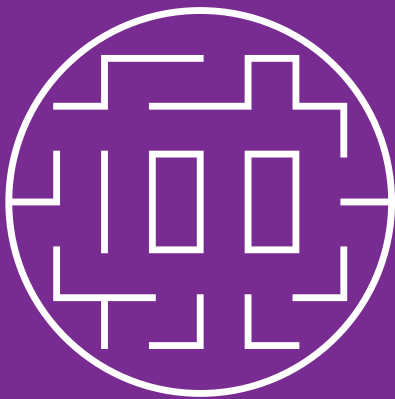
Liivi Uuet, ...

Niina
Makarova, ...

Urmas Märtin

Tõnu Tannberg

Loengusari „Keerdkäigud“ 2017–2020

2017. aastal valmistati rahvusarhiivi ja Tartu ülikooli Eesti ajaloo rahvusprofessori poolt ette Eesti omariikluse kujunemisperioodile (1917–1920) pühendatud ühine loengusari.

Avaliku loengusarja eesmärk oli analüüsida ja mõtestada Eesti iseseisvumisprotsessi olulisi murrangusündmusi, meie omariikluse alusdokumente ning sel ajal ajalooareenil tegutsenud isikute valikuid tollaste poliitiliste olude keerdkäikudes.

RAHVUSARHIIVI JA TARTU ÜLIKOOLI EESTI AJALOO
RAHVUSPROFESSORI KOOSTÖÖS ETTE VALMISTATUD
AVALIK LOENGUSARI ANALÜÜSIB JA MÕTESTAB EESTI
ISESEISVUMISPROTSESSI OLULISI MURRANGUSÜNDMUSI
MEIE OMARIIKLUSE ALUSDOKUMENTE NING SEL AJAL
AJALOOAREENIL TEGUTSENUD ISIKUTE VALIKUID
TOLLASTE POLIITILISTE OLUDE KEERDKÄIKDES.

1917 1918 1919 1920

RAHVUSARHIIVI PÕHISPOSIITSIOONIS
„KEERDKÄIGUD“ HEIDAB PILGU EESTI
MURRANGUSÜNDMUSTE AASTAKESSE
1917–1920 LÄBIVÕTMISELE
TÄHELEPÄRA KOLMES UUS HINGE-
MILLES PÕHINUD OLEVAT
RITUALI GAARDI JA TONNARITE
MÕJUTUST RAKKIDE ELUKAAS-
TUSE ROLLI KÄIKUJAS NING
MAAILMA PARALLEELSET TONNAR-
TÖÖNÄHTAMIST KÕIKI
TÄHTSUSLIKUD AJALOO PÄRIMISTE KÄIKUJAS.

RA.EE

KEERD
KÄI
GUD

RAHVUSARHIIVI
LOENGUSARI
2017–2020

RA.EE

9. mail 2019 kõneles Ago Pajur Asutavast Kogust

Loengusari lõimus rahvusrhiivi püsiekspositsiooniga „Keerdkäigud“. Meenu- tagem, et püsiekspositsioon heidab pilgu Eesti murrangulistesse aastatesse 1917– 1920. Labürindikujuline teekond kulgeb läbi aegruumi, milles põimuvad otsustaja rollis olnud ja sündmustest mõjutatud inimeste elukäigud, Eesti riigi sünnilugu ning maailmas paralleelselt toimunu. Sündmusi vaatlleb kõrvalt teravapilguline Amalie Planken.

Loengusari kestis kolm aastat, 2017. aasta veebruarist kuni 2020. aasta veebrua- rini, ja oli adresseeritud kõigile ajaloo huvilistele, keda kõnetas Eesti Vabariigi keerukas sünnilugu ja 20. sajandi ajalugu laiemalt. Üldisemalt — loengusari tutvustas Eesti omariikluse loomise keerdkäike ajalooteaduse värskemate teadmiste pinnalt.

Loengusarja lektor oli Tartu ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi kaas- professor Ago Pajur, kes käsitles sajanditaguseid murrangusündmusi erinevatest vaatenurkadest, avas senituntud faktide varjujäänud tahke ja arutles ajaloo alterna- tiivsetegi arenguvõimaluste üle.

Loengud toimusid rahvusrhiivi peamaja Noora loengusaalis, kus alati oli huvilis- tele tutvumiseks välja pandud ka asjakohaseid arhiividokumente. Sarja ava- ja lõpu- loengu ajal oli ainulaadne võimalus tutvuda Tartu rahu originaaliga.

Loengusarja lõpetas kõnekoosolek 29. jaanuaril 2020, terve päeva jooksul sai Nooras taas vaadata Tartu rahu originaali

Loengusarja „Keerdkäigud“ raames toimunud ettekannete teemad

2017

- 2. veebruar.** Tartu rahu
- 4. mai.** Autonoomiaseadus
- 7. september.** Rahvusväeosad
- 7. detsember.** Maanõukogu 15. novembri otsus

2018

- 1. veebruar.** Eesti Vabariigi väljakuulutamine
- 3. mai.** Vastuseis Saksa võimudele
- 6. september.** Riikluse ülesehitamise algus
- 6. detsember.** Vabadussõja puhkemine

2019

- 7. veebruar.** Vabadussõda: Tallinna alt Narva ja Petserini
- 9. mai.** Asutav Kogu
- 5. september.** Vabadussõda: võitlused Landeswehr'iga
- 5. detsember.** Vabadussõda: Petrogradi operatsioon ja Narva kaitselahingud

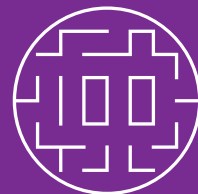
2020

- 29. jaanuar.** Tartu rahu

3. märtsil oli suur
sünnipäevapidu Nooras.

Saabuvad prof Aadu Must,
Eesti Rahva Muuseumi direktor
Alar Karis ja Tartu linnaajaloo
muuseumite direktor Sirje Karis

Tartu linnaeape Urmas Klaas

Ajakirja
Akadeemia
peatoimetaja
Toomas Kiho

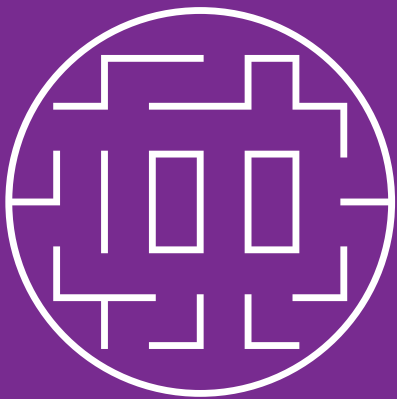

Juubelpostmarki tutvustab
kujundaja Indrek Ilves

Esineb arhiivi segakoor
Lauri Breede juhendamisel

Tartu ülikooli raamatukogu
direktor Krista Aru

Mare Olde

Tartu Rahu 100

Eesti Vabariigi 100. sünnipäeva tähistati 2017. aasta aprillist kuni 2020. aasta veebruarini, mil möödus 100 aastat Tartu rahulepingu sõlmimisest. Meie iseseisvuspüüdlus päädis Eesti Vabariigi rahvusvahelise tunnustusega, millele avas tee Tartu rahuleping, sestap kesken-
duski pidustuste lõppakord just Tartu rahu 100. aastapäevale.

Tartu rahu Noora uurimissaalis

2. veebruaril 1920. aastal kell 00.45 kirjutasid Eesti Vabariigi ja Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi valitsuse delegatsioonid Tartus alla rahu-
lepingule, millega lõpetati Vabadussõda ja reguleeriti kahe riigi vaheline suhtlemine. Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee ratifitseeris lepingu ühel häälel 4. veebruaril, vastava ettekandega esines G. Tšitšerin, Eesti Vabariigi Asutav Kogu kinnitas rahu-
lepingu samuti ühehäälselt 13. veebruaril, ettekande tegi J. Poska, läbirääkimiste dele-
gatsiooni juht. Ratifitseerimiskirjad vahetati Moskvast 30. märtsil 1920. aastal ja sellest
päevast hakkas leping kehtima. Tee rahuni oli aga olnud äärmiselt tõketerohke ja
vaevarikas, tulvil pingelist võitlust ja diplomaatilisi keerdkäike.

Eesti ja Venemaa rahuleping on suure ajaloolise ja aegumatu riigiõigusliku
tähtsusega. Tartu rahu kujunes Eesti riigi alusmüüriks, Eesti muutus rahvusvahelise
õiguse subjektiks, seda kinnitasid peagi teiste riikide ametlikud tunnustused ning
Eesti vastuvõtmine Rahvasteliidu liikmeks. Tartu rahu on üldpoliitilise ja Eesti Vaba-
riigi järjepidevust määrava riigiõigusliku aktina endiselt jõus.

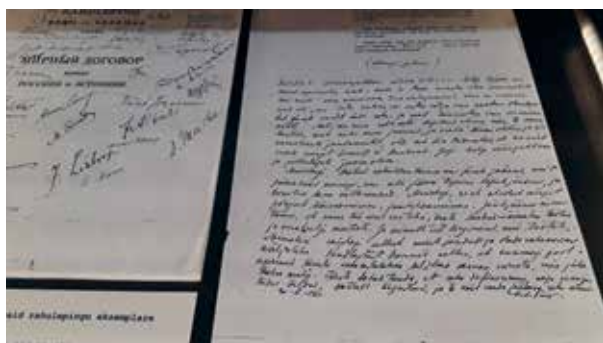
Tartu rahu juubeliürituste korraldamiseks loodi juhtrühm, mille töös osalesid
paljud Eesti asutused ja organisatsioonid. Rahvusarhiivi esindaja oli Tartu kasutusosa-
konna juhataja Tõnis Tärna.

Tartu rahu sünnipäeva tähistati kõikjal Eestis paljude üritustega. Sündmuste
keskmes oli iseenesestmõistetavalt Tartu, kus leping 100 aastat tagasi alla kirjutati.
Suurüritused said alguse reedel, 3. jaanuaril 2020 Vabadussõjas võidelnute mälestus-
päeva tähistamisega. Üle maa pandi lilli Vabadussõjaga seotud mälestusmärkidele
tähistamaks 100 aasta eest kehtima hakanud vaerahu. Jaanuarikuu jooksul toimus
näitusi, kontserte, raamatu- ja mündiesitlusi, kõnekoosolekuid ning mälestusüritusi
üle Eesti. Sündmustele pandi punkt 2. veebruaril kell 00.45, kui Tartu Raekoja platsil
tähistati täpselt saja aasta möödumist rahulepingu allkirjastamisest.

29. jaanuarist 2. veebruarini kestnud juubelinädala raames sai iga huviline taas
näha Tartu rahulepingu originaali. Kolmapäeval, 29. jaanuaril oli rahuleping vaadata
rahvusarhiivi peahoones Nooras. Seejärel viidi leping Eesti Rahva Muuseumisse, kus
avalikkus sai lepinguga tutvuda pühapäeval, 2. veebruaril.

Tartu rahulepingu originaal koos teiste Eesti riigi jaoks oluliste riiklike dokumen-
tidega liikus 1940. aasta märtsis turvakaalutlustel, arvestades tekkinud rahvusvahelist
olukorda ja aimatavat ohtu Eesti omariiklusele, Rootsi, kus see asus kuni 1963. aastani.
2002. aastal jõudis Tartu rahuleping tagasi Eestisse ja see anti sama aasta 21. juunil
pidulikult üle riigiarhiivar Priit Pirskele. Täna võime rõõmuga tõdeda, et Tartu rahu-
leping on tagasi kodus ja rahvusarhiivis turvaliselt hoitud.

Tartu säilitusosakonna konserveerimisvaldkonna juht Jaan Lehtaru on kirjel-
danud rahulepingu originaaliga tehtud korrastustöid järgmiselt: „Tartu rahulepingu

Ants Piibu kommentaarid rahulepingul

**A. Piibu lapselaps Erik Piip, riigiarhivaar Priit Pirsko
ja näituse koostaja Mare Olde Nooras**

jõudmisel koju vaatasid rahvusarhiivi konservatorid originaaleksemplari üle ning jõudsid lisaks pisematele konserveerimistöödele ka uurida rahulepingu paberi päritolu. Tuleb kiita meie esiisade tarkust, kes lasid eestlastele kõige kallima ja tähtsama dokumendi trükkida paberi- male paberile, mis lääne maailmas kunagi valmistatud on. Selle tootjaks oli kuulus J Whatmani paberivabrik Inglismaalt. Sama vabriku toodangut kasutasid ka kuninganna Victoria, George Washington ja Napoleon. Töö käigus jäi üle vaid tõdeda, kui hästi on meie Eesti riigi sünnitunnistust hoitud!"

Nagu eelpool öeldud, esitles rahvusarhiiv Tartu rahu 100. aastapäeva raames Nooras rahulepingu originaali. Samal päeval, kolmapäeval, 29. jaanuaril toimus Nooras kõnekoosolek, kus temaatilise loenguga esines ajaloolane

Ago Pajur ja akadeemik Tõnu Tannberg esitles arhiivi toimetiste sarja Vabadussõjale pühendatud väljaannet „Vabadussõja mitu palet“. Sündmustel osales ka Ants Piibu pojapoeg Erik Piip, nüüdne tartlane.

Õhtul avati Jaan Poska gümnaasiumi Tartu rahu toas rahvusarhiivi ja Tartu linnamuuseumi koostatud näitus „Tartu rahu sünd“, mille pani kokku Mare Olde. Väljapanek andis arhiivis säilitatava arhiiviainese kaudu põgusa ülevaate Tartu rahu sünniprotsessist. Toonaste sündmuste kajastamiseks kasutasime välisministee- riumi, valitsuse, riigikantselei, Asutava Kogu ja Eesti Vabariigi välissaatkondade ning toleaegsete tuntud ühiskonnategelaste isikuarhiivide dokumente ja fotosid rahvus- arhiivi kogudest. Väljapaneku keskmes olid rahulepingu nn suveniireksemplarid, mis allkirjastati Eesti ja Vene delegatsiooni liikmete ja lepingu allkirjutamise tseremoonial viibinud külaliste poolt ajal, mil oodati parandatud, trükivigadeta rahulepingu saabu- mist trükikojast. Samuti oli välja pandud rahulepingu eksemplar, millele on lisatud Ants Piibu käsikirjaline kommentaar. Näitusele andis lisaväärtust Tartu linnamuuseumi deponeeritud ovaalne tammepuust laud, mis on valmistatud 1914. aastal Eduard Kuusiku mööblivabrikus. Just selle laua taga alustaski Eesti-Vene rahudelegatsioon 5. detsembril 1919. aastal Tartus rahuläbirääkimisi.

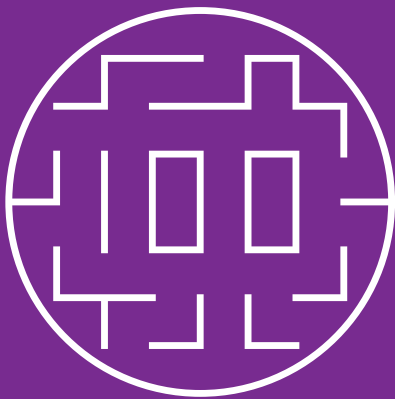
Näitus oli avatud 29. jaanuarist 7. veebruarini, seda külastas üle 1000 inimese — tartlased ja selle väärika tähtpäeva puhul Tartut külastanud ajaloo huvilised Eesti eri paigust, paljude Eesti koolide õpilased. 31. jaanuaril ja 1. veebruaril korraldas Tartu linnamuuseum kokku kuus ringkäiku Tartu rahuga seotud paikades. Linnatuur lõppes Tartu rahu toas, kus külastajad said näitusega tutvuda ja Mare Olde vastas huviliste küsimustele. Tagasiside nii linnatuuridele kui ka näitusele oli väga positiivne, lisaks suulistele tänusõnadele andsid sellest tunnistust ka arvukad sissekanded Tartu rahu toa külalisraamatus.

Juubeliüritustele pani rahvusarhiiv punkti Tallinna Maneeži majas 5. veebruaril. Ago Pajur pidas teemakohase ettekande ja külastajad said tutvuda Tartu rahulepingu originaaliga.

Tartu rahu juubelit tähistati igati väärikalt. See nädal oli tulvil huvitavaid üritusi, toremaid kohtumisi, positiivseid emotsioone ja uhkust oma riigi ja tema inimeste üle.

Näituse „Tartu rahu sünd“ avamine J. Poska gümnaasiumi Tartu rahu toas

Liisi Taimre

Näitus „Rahvusarhiiv 100“

Arhiivi juubeliaasta programmi üks tähelepanuväärne osa oli näitus „Rahvusarhiiv 100“, mida eksponeeriti paralleelselt rahvusarhiivi galeriis Tallinnas ja vähendatud mahus Tartus Poe tänava stendidel.

Näituse eeltööde käigus valiti selle peamiseks sihtgruppideks inimesed, kes on juba varem arhiiviga kokku puutunud — arhiivi püsiuurijad, koostööpartnerid, endised ja praegused kolleegid. Kuna väljapanek püüdis haarata võimalikult paljusid arhiivielu tahke, oli näituse ettevalmistamisega seotud kolleege pea kõikidest arhiivi üksustest. Eraldi esiletoomist väärib, et esmakordselt sai näitusel lähemalt käsitletud ka digiarhiivinduse teemasid.

Rahvusarhiivi hooned interaktiivsel kaardil

Näituse oluline sõnum oli rõhutada, et rahvusarhiiv asutusena on tervik, mis hõlmab kogu Eestit, asudes üksustena neljas paigas: Tallinnas, Tartus, Rakveres ja Valgas. Olgugi, et meie hoitavad arhivaalid paiknevad eri linnades ja neist kahes suuremas ka mitmes hoones, on arhiivikasutaja vaates oluline saada oma küsimusele vastus ühest kohast, võimalikult lihtsalt ja mugavalt.

Näitusel sooviti muu hulgas näidata, mis toimub arhiivi tagatubades, ning tule-
tada meelde, et lisaks arhiivimaterjali kättesaadavaks tegemisele tegeleb rahvusarhiiv ka hindamise ja säilitamisega. Samuti loodeti inimesi julgustada kasutama arhiivi-
teenuseid, mille peale nad varem võib-olla ei ole tulnud. Vähem tähtis polnud ka üles-
anne pakkuda rohkete fotodega illustreeritud tagasivaadet arhiivinduse ajalukku.

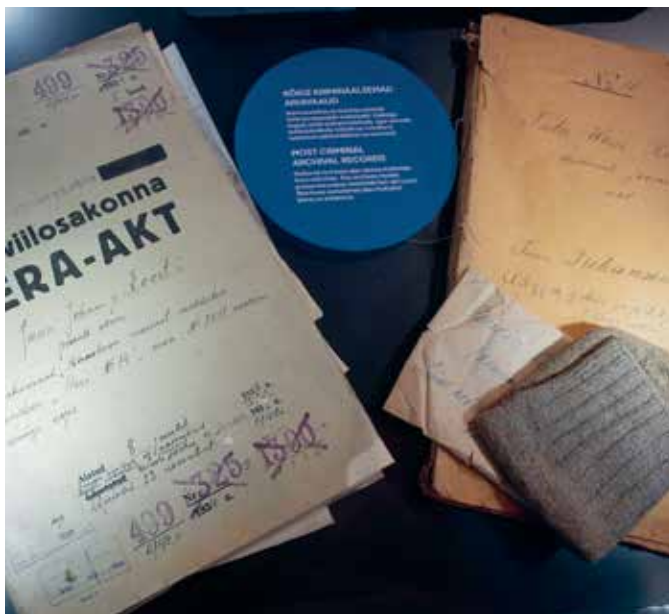
Näituse keskne element oli suur interaktiivne kaart, kus sai näha eri arhiivi-
hoonete paiknemist Eestis ja lühikesi animatsioone teenustest ja võimalustest, mida
rahvusarhiivi üksused pakuvad.

Kõige ohtlikum ja kõige salapärasem arhivaal

Kõige rohkem tellitud arhivaal

Kõige kriminaalsemad arhivaalid

Kõige mahukam arhivaal

Hetk avamiselt

Kaheteistkümnest erilisest arhivaalist valmisid näituse jaoks käega katsutavad koopiad. Lapata sai kõige rohkem tellitud arhivaali — ERA.T-14.4-7.11 —, mis sisaldab viiekorruselise suurpaneelelamu korterijooniseid, ning näha mahukaimat arhivaali — 2019. aasta seisuga archiveeritud ehisregistrit. Foto- ja filmivaldkonnast tutvustati kõige ohtlikumat arhivaali ehk nitrofilmi ja vanimat fototüüpi (dagerrotüüpi).

Originaalidena eksponeeriti kohtutoimikute vahelt leitud asitõendeid — labakinnast, poolikut küünalt — ning kuuliakudega säilikut koos püssikuuli endaga. Samuti sai tutvuda väga salapärase arhivaaliga — kultusfilmi „Viimne reliikvia“ 2002. aastal Soomes digitaalselt taastatud koopiaga videokassetil D6 HDTV VTR, mille esitamiseks ei leidu ei rahvusarhiivis ega ilmselt üldse Eestis vastavat aparatuuri.

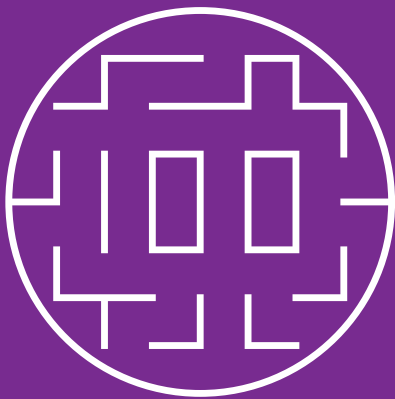
Näitus avati rahvusarhiivi galeriis 19. augustil 2020 ja jääb avatuks 2021. suvehooajani. Praeguste plaanide järgi eksponeeritakse näitust 2021. aasta teises pooles Nooras. Juubelinäituse lühivaateid saab sirvida meie ajaveebist.

Näituse koostasid:

Maarja Hindoalla, Tiina Männapsoo, Maarja Savan, Kati Sein, Liisi Taimre ja Kadri Tooming

Suur tänu abi eest: Kuldar Aas, Benno Aavasalu, Birgit Kibal, Jaan Lehtaru, Einike Leppik, Hedvig Mäe, Lauri Rätsep, Koit Saarevet, Kadi Sikka, Helina Tamman, Helina Tennasilm, Tõnis Tärna, Hanno Vares

Kujundus: Pult

Loovkonkurss „Mina ja arhiiv“

Edith Eskor, Liisi Pabstel

Rahvusarhiivi 100 aasta juubeli raames korraldasid arhiivipedagoogid õpilastele loovkonkursi „Mina ja arhiiv“ eesmärgiga innustada õpilasi, kel seni kokkupuude arhiiviga oli olnud põgus või puudus sootuks, arhiiviteemadel kaasa mõtlema. Et mitte pärssida õpilaste fantaasia-lendu, sai konkurss avara ja erinevaid tõlgendusvõimalusi pakkuva teema. Ka meediumi valikul jäeti osalejatele vabad käed. Konkursile olid oodatud nii esseed, uurimistööd, fotolavastused, filmikatsed, slaidiõud, fantaasia ja fiktsioon — miks mitte tantsu, laulu, räpi või koomiksina.

Mart, Viktor, Ingel, Marie ja Tiiu 1949. aastal.
Mart on Frida ja Mooritsa vanaisa.
Tiiu on Arti, Timo ja Monika vanaema.

Mart, Tiiu, Viktor ja Marie 1951. aastal
Tiiu käes on lilled, mitte jäätis!

II koht — Anabel Mattisen

Tahan, et kõigil 13 lapselapselapsel oleks võimalus teada saada oma vanavanavanemate Marie ja Viktor Pintsi elukäigust ja vajadusel võimalus seda raamatut sirvida, olenemata ajast ja kohast, kus nad parajasti viibivad

Konkurss kuulutati välja märtsis ning tööde esitamise viimane tähtaeg oli 31. oktoobril. Ebataoline 2020. aasta mõjutas ka meie konkurssi. Kuid vaatamata kevadel üleöö tekkinud mäluasutuste ohtratele foto-, filmi-, esseevõistlustele ning õpilaste ja õpetajate tegutsemisele uudsetes koolioludes, õnnestus ka rahvusarhiivil õpilaste tähelepanu pälvida. Meile laekus 29 tööd (5.–7. klass — 12 tööd, 8.–9. klass — 11 tööd, 10.–12. klass — 3 tööd, rühmad — 3 tööd) 18 koolist Eesti eri paigust. Žürii sai lugeda suurepäraseid uurimistöid, nautida esseid, vaadelda plakateid, uudistada slaidiprogramme, vaadata filme ning joonistusi. Kõrgeima tunnustuse ja rahalise preemia pälvis Tartu Mart Reiniku kooli õpilase Arabella Antonsi video isiklike elamuste arhiivist, mis tutvustab tema päris noores eas alustatud elamusteraamatuid, kuhu ta on koondanud nähtud teatrietenduste, vaadatud filmide ja külastatud muuseumite arvustused ja hinnangud.

Loovkonkursile esitatud töödest valmis virtuaalnäitus rahvusarhiivi blogis.

I koht

Arabella Antons, video elamusteraamatutest ehk isiklike elamuste arhiivist

II koht

Anabel Mattisen, e-raamat vanavanematest Marie ja Viktor Pintsist

III koht

Lupe Topkin, joonistus „Arhiiv kui kunstiteos“ kaaskirjaga

Eripreemiad:

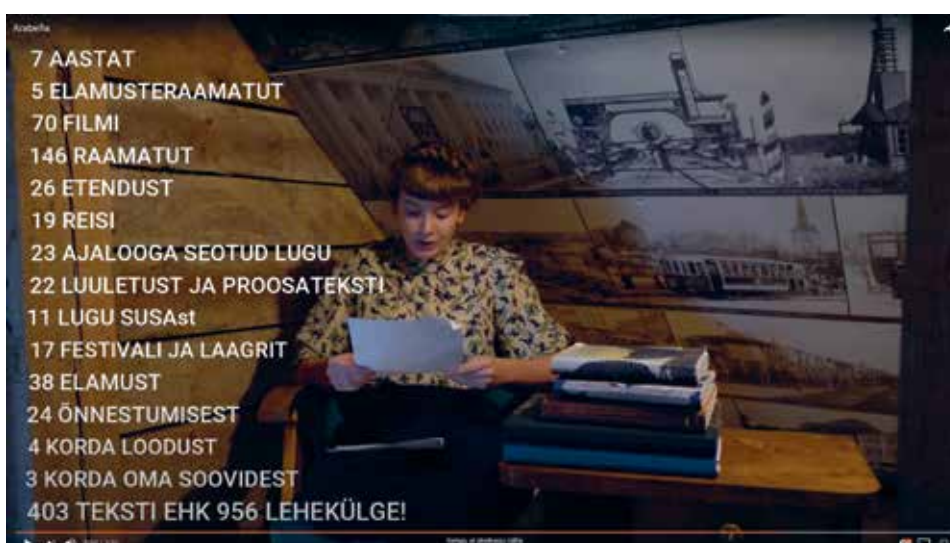
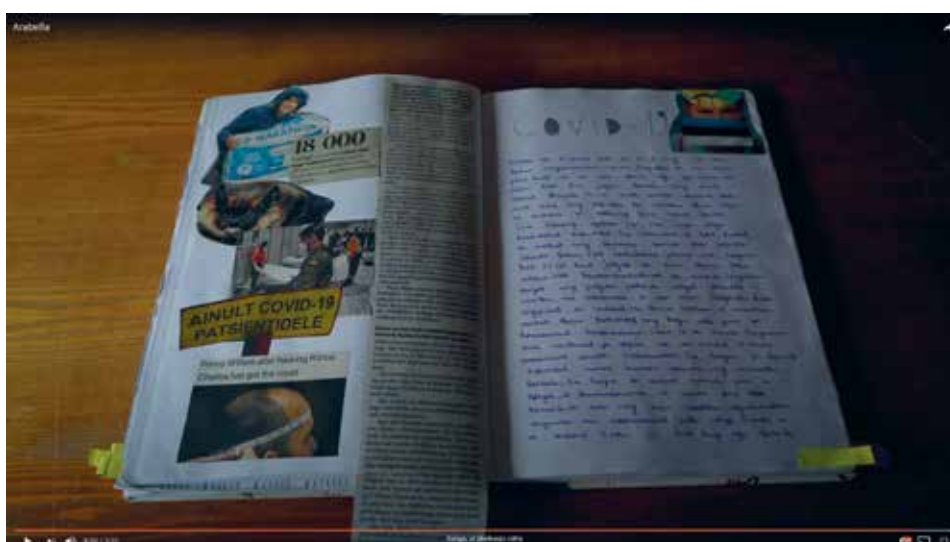
Kärt Pärnat, essee „Mina ja arhiiv“

Jakob Luhamets, plakat „Minu esimene seiklus arhiivis“

Paul Abiline, loovtöö „Õpilaskastuorganisatsioon Sini-Must-Valge
Tõnis Abilise ja Bernhard Abilise eluloo näitel“

Mart-Andres Rootalu, loovtöö „Harjumaa Jõgisoo küla Jahu talu ajaloo“

Ingrid Alla, uurimistöö „Inimesed ajaloo keerdkäikudes: Andres Luige
(1864–1938) suguvõsa lugu“

7 AASTAT
 5 ELAMUSTERAAMATUT
 70 FILMI
 146 RAAMATUT
 26 ETENDUST
 19 REISI
 23 AJALOOGA SEOTUD LUGU
 22 LUULETUST JA PROOSATEKSTI
 11 LUGU SUSAs
 17 FESTIVALI JA LAAGRIT
 38 ELAMUST
 24 ÕNNESTUMISEST
 4 KORDA LOODUST
 3 KORDA OMA SOOVIDEST
 403 TEKSTI EHK 956 LEHEKÜLGE!

I koht — Arabella Antons

III koht — Lupe Topkin

Mulle meeldib end väljendada läbi loomingu ja sellepärast otsustasin panna oma nägemuse arhiivist paberile joonistusena. Mõnes mõttes sarnaneb arhivaari töö kunstniku omaga, sest kildhaaval infot otsides ja detaile sobitades, loob ta teadmiste kunstiteoseid. Kasutasin sümboleid, mis minu arvates iseloomustavad kõige enam arhiive ning seal töötavaid inimesi.

Sõna arhiivi keskel olev võti sümboliseerib, et see on paik, kus kõik on kindlates kätes. See säilitab, kaitseb, annab meile infot ja vajadusel hoiab talle usaldatud saladused. Kellad tähistavad mineviku sündmusi, mis kõik on aastate vältel arhiivi kogutud.

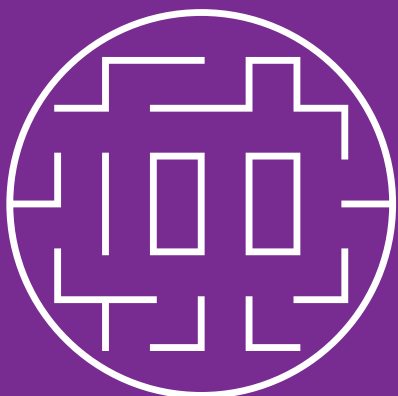
Arhiivid on justkui laternad ja lühtrid, mis valgustavad meid teadmistega, näitavad meile rada, kust oleme tulnud ja teid kuhu saame asuda.

A tähe küljes rippuv liivakell tähistab küsimusi, mis on suure tähtsusega ning millele on vaja arhiivide abil kiirelt vastuseid leida. Arhivaar peab olema valmis taluma suurt pinget, et leida vajalikud allikad, mis lahendaks tekkinud küsimused. Mõni asi aga jääbki hoolimata pingutustest lahendamata, sest olemas oleva põhjal pole võimalik „puslet“ kokku panna.

Silmadest näeb, mida arhiivi töötajad võivad tunda oma töös. Kõige ülemine silm, mille küljes on latern tähistab, et arhivaaridel tuleb olla allikakriitiline ning hoida meel ergas, materjale mida info saamiseks vaja läbi töötada on palju. Tuleb teada, mis on usaldusväärne ning mis mitte. Alumised silmad aga sümboliseerivad seda, et arhiivis leidub lugusid kurbadest saatustest kui ka rõõmsaid sündmusi, mida jagada ja tähistada

Geomeetria nõuab täpsust, nendest kujunditest tehtud raam sümboliseerib arhiivide ning arhivaaride põhjalikku ja täpset, väga täpset tööd, et meieni jõuaks tõesed mineviku sündmused.

Paberfotode konserveerimise koolitus

Kadi Sikka, Jaan Lehtaru

2019. aasta septembris korraldasid MTÜ Eesti Fotopärand, Eesti Konservatsioonide Ühing ja Rahvusarhiiv paberfotode konserveerimise koolituse „Historic Photographs on Paper: Printing Process Identification. Conservation and Preservation. Case Studies“, mida juhendas Itaalia fotokonservaator Sandra Maria Petrillo. Alates 1996. aastast on Sandra Petrillo tegutsenud fotokonservaatorina Prantsusmaal, Luksemburgis, USAs ning alates 2010. aastast peamiselt Itaalias, kus asutas fotode konserveerimise teenust ja säilitusalast konsultatsiooni pakkuva firma SMP International Photo Conservation Studio. Lisaks on ta koolitanud fotokonservaatoreid nii ülikoolide juures kui ka mäluasutustes kohapeal.

Sandra Petrillo (suure foto taga keskel) koos praktilises õpitoas osalenutega. Rahvusarhiivi suurimal fotol on korporatsiooni Livonia liikmed korporatsiooni 75. aastapäeval, 14. septembril 1897; pildistanud on C. Schulzi Tartu ateljee fotograaf, suurendus valmistatud C. Schulzi ateljees Riias

Paberfotode valik tuvastamiseks oli suur ja mitmekesine, huvi nende vastu jagus ka loenguvaheaegadel

Koolitus toimus 9.–10. septembril Noora õppeklassis ja konserveerimislaboris. Kahe päeva jooksul tutvuti paberfoto levinumate liikidega, nende kahjustuste ja säilitusmeetoditega, lisaks jagati praktilisi soovitusi paberfotode digimiseks ettevalmistamiseks. 27 osavõtja seas oli nii konservaatoreid, säilitusspetsialiste, kuraatoreid, arhiivaare kui ka fotokoguhoidjaid Eestist, Sloveeniast ja Lätist. Esimene koolituspäev Noora õppeklassis hõlmas paberfotode tuvastamis- ja säilitamisteemalisi loenguid. Fotode konserveerimise teeb keeruliseks tehnoloogiate mitmekesisus, kasutamist leidnud fotoprotsesside muutumine ajaloos, fotomaterjalide keemiline koostis, nende kihiline olemus ja kahjustuste iseloom. Seetõttu on õige konserveerimismeetodi ja materjalide valik eriti oluline. Teisel koolituspäeval keskendutigi fotode praktilisele konserveerimisele laboris, tutvuti kuiv-, märg- ja geeltöötusega ning prooviti neid juhendaja käe all ka läbi. Fotode kuivpuhastamisel soovitati, olenevalt fotost ja kahjustuse liigist, kasutada kas õhupritsi, pehmet pintslit või kustutuskummi. Fotode märgtöötlemisel kasutati puhastamiseks peamiselt vatitikke, destilleeritud vett ja etanooli. Uudse momendina õpetati, kuidas valmistada ja kasutada sobivate omadustega geeli paberfotode puhastamiseks voolujoontest ja muudest plekkidest. Nimetatud konserveerimismeetod põhineb geeli imemisvõimel. Fotopaberi ja geeli vahelise koostoime

Höbeželatiinfoto märgpuhastus

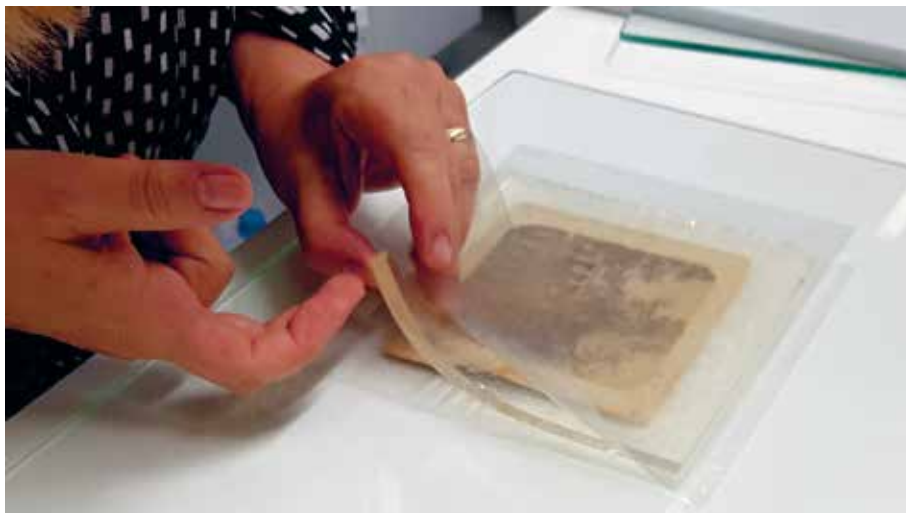

Foto puhastamine geeli abil (Gellan Gum KelcoGel)

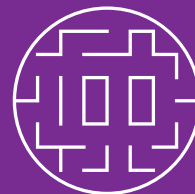
suurendamiseks asetati objektile raskuseks peale klaas, mis võimaldas jälgida geeli mõju ning vältida võimalikke ebasoovitavaid kõrvalprotsesse (nt pigmentide lahustumist). Praktilises töös jagati osalejatele õppematerjalina albumiin-, kolloodium- ja höbeželatiinfotod. Koolitaja juhendamisel teostati vajalikke konserveerimistöid. Lisaks olid osalejad kaasa võtnud erinevate kahjustustega probleemseid fotosid, mille konserveerimiseks ja säilitamiseks sai kohapeal koos koolitajaga lahendusi leida.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kahepäevane koolitus oli igati kõrgel tasemel, põhjalik ja — mis peamine — praktilise suunitlusega, mis aitas kindlasti kaasa meie fotokogude paremale säilimisele. Olulise lisaväärtusena tuleb esile tõsta asjaolu, et koolitus andis lisatõuke geelide senisest intensiivsemaks kasutamiseks.

Mõned ühispildid juubelilogo taustal

Mirjam Rääbis, Liisi Taimre,
Maarja Savan, Sven Lepa

Maie Henberg,
Lea Teedema,
Raissa Viira

Koit Saarevet, Margarita Deinekina, Anne-Ly Kaarama,
Ülle Mägin, Katrin Roodla, Lauri Leht, ees Jaan Mägin ja Kuldar Aas

Küllike Pihkva, Judith Marco Iscala, Ruth Tiidor, Heli Märtin,
Õie Puutsa, Kristina Teral, Liis Turnau,
ees: Eugenio Rabanedo Cerillo, Dorel Sabre, Jaan Lehtaru,
Annika Valgepea

Helina Tamman, Kai Tafenau,
Tõnu Tannberg, Katre Kaju

Raivo Velsker, Kristina Märtin,
Urmas Märtin

Maarja Kivi, Kadri Tooming, Kätlin Hõrrak,
Leeni Sepping, Maive Piik

Rahvusarhiivi publikatsioonid 2019–2020

Ajalookultuuri ajakiri Tuna

2019 nr 1–4

2020 nr 1–4

Rahvusarhiivi toimetised / Acta et commentationes archivi nationalis Estoniae, 3 (34)

Vabadussõja mitu palet. Sõda ja ühiskond aastatel 1918–1920

Koostanud Tõnu Tannberg

Tartu: Rahvusarhiiv, 2019

Riigivanemad

Krista Aru

Jaan Tõnisson — rahvajuht ja riigivanem, 1, 2

Tartu: Rahvusarhiiv, 2019

Uurimusi ja allikmaterjale Eesti sõjaajaloost, 9

Igor Kopõtin

Rahvuse kool. Eesti rahvusarmee ja vähemusrahvused aastatel 1918–1940

Tartu: Rahvusarhiiv, 2020

Indrek Paavle. Võimu meelevallas. Valitud artiklid

Koostanud ja toimetanud Toomas Hiio, Peeter Kaasik, Olev Liivik, Meelis Maripuu, Eli Pilve, Meelis Saueauk

Raamat on ilmunud koostöös sihtasutusega Eesti Mälu Instituut

Tartu: Rahvusarhiiv, 2020

Otto Liiv. Ajaloouurimise allikail, 1, 2

Koostanud Hando Runnel

Raamatud on ilmunud koostöös Rahvusarhiiviga

Tartu, Ilmamaa, 1. kd 2019, 2. kd 2020

Rahvusarhiiv 2017–2018

Koostanud Tõnu Tannberg, Helina Tamman

Tartu: Rahvusarhiiv, 2019

Kronoloogia

2019

3. jaanuaril

linastasid Viinis Austria filmimuuseumis rahvusvahelise filmiarhiivide föderatsiooni 80. sünnipäevale pühendatud programmis filmid „Laenatud naene“ (1913), „Tallinna turg“ (Konstantin Märskä, 1926), „Ajalehe sünd“ (Armas Hirvonen, 1935), „Laulev rahvas“ (Nikolai Komarevtsev, 1947) ja „Hullumeelsus“ (Kaljo Kiisk, 1968).

8. jaanuaril Tartus ja

24. jaanuaril Tallinnas

arhiivikino 2018/2019 hooaja seanss „Inimeseni/inimeseks/inimesena“, vaatajani toodi dokumentalistikat üksinduse ja üksilduse eritlemisest.

14. jaanuarist 20. märtsini

eksponeeriti Tartus näitust „Ilus ajalugu“.

16. jaanuari

uurijatunnis Tallinnas tutvustasid Liina Maadla ja Tiina Männapsoo rahvusarhiivi iseteeninduskeskkonda VAU ja peamist otsisüsteemi AIS.

6. veebruari

uurijatunnis Tartus käsitlesid Liina Lõhmus ja Kadri Tooming teemat „Kuidas alustada pereloo uurimist?“.

7. veebruaril

jätkus loengusari „Keerdkäigud“, Ago Pajur kõneles Vabadussõjast.

11. veebruaril

avas filmiarhiiv koostöös Põhja-Tallinna valitsuse ja Tallinna linnamuuseumi Kalamaja muuseumiga Kopli vanas rahvamajas vinüülplaatide näituse „Laule ja lugusid möödunust“, mis tutvustas 1980. aastatel kujundatud vinüülplaadiümbriseid arhiivi heliplaadikogu põhjal.

12. veebruaril Tartus ja

28. veebruaril Tallinnas

oli arhiivikinos seanss „Nii ilus vä?“, näidati loodusdokumentaalfilme pühendusega Eesti Vabariigi 101. aastapäevale.

15. veebruaril avati Tartus ühisloome-rakendus „Vallakohtud“, vestlusringis osalesid ajaloolane Aadu Must, keeleteadlane Liina Lindström, genealoog Fred Puss ja riigiarhiivaar Priit Pirsko.

20. veebruari

uurijatunnis Tallinnas õpetas Ivar Kaigu, kuidas leida teavet inimese kohta 20. sajandi arhiiviallikatest.

25. veebruaril

toimus Tartu muuseuminädala raames arhiivi peahoones lastelaager „Tartu tumedam pool“ koostöös Tartu linna-muuseumi ja KGB kongide muuseumiga.

6. märtsi

uurijatunnis Tartus juhendas Sven Lepa huvilisi arhiiviallikate lugemisel, kesken-dudes eesti keele vanale kirjaviisile ja saksakeelsetes allikates kasutatavale gooti kirjale.

12. märtsil

avanes asutuste ja rahvusarhiivi töökeskkond ASTRA, mis lihtsustab arhivaalide üleandmist.

12. märtsil Tartus ja

28. märtsil Tallinnas

toimus hooaja viimane arhiivikino seanss „A(ni)mats(i)oonid“, keskenduti naisrežissööride lavastatud animafilmele.

20. märtsi

uurijatunnis Tallinnas tutvustas Tõnis Tärna ühisloomeprojekti „Vallakohtud“ allikaid ja andmete sisestamise võimalusi.

21. märtsil

pidas Tartus Olev Liivik loengu „Vare-sele järgneb Petree. Kommunistlike tegelaste enesetappudest sõjajärgses Eestis“. Samas avati näitus „Kommunismi ajastu“, mis valmis Saksamaa sotsialistliku ühtsuspartei diktatuuri uurimise liidusihitasutuse ja Eesti Mälu Instituudi koostöös, koostaja Gerd Koenen.

1. aprillil

avati Maneeži galeriis Margus Lääne koostatud näitus „Koer arhiivis“, samas müüdi Tiina Männapsoo raamatut „Lemmikloomade teine elu“. Iga ost toetas neljajalgseid sõpru, galeriis oli üleval ka Varjupaikade MTÜ korjanduskast.

3. aprilli

uurijatunnis Tartus käsitles Liina Püttsepp hoonete ja kinnistute andmeid rahvusarhiivi kogudes.

17. aprilli

uurijatunnis Tallinnas tutvustas Helina Tennasilm rahvusarhiivi digiteeritud allikate andmebaasi Saaga.

1.–2. mail

Abu Dhabis aset leidnud riigiarhivaaride foorumil pidas ühe põhiettekandeist Toivo Jullinen.

2. mail

avati Tallinnas Balti jaama ootepaviljonis näitus „Ajareis. Elu Nõukogude Eestis“ (koostaja Tanel Soosaar) koos väljapanekutega „Eesti filmi autoriplakat 1970–80ndatel“ ning „Laule ja lugusid möödunust“ (kuraator Maarja Hindoalla).

8. mai

uurijatunnis Tartus kõneles Kadri Tooming teemal „Kuidas leida arhiivist isikuloolisi andmeid?“.

9. mail

Tartus „Keerdkäikude“ sarja loengus käsitles Ago Pajur Eesti Asutava Kogu valimisi ja eesmarke 1919. aasta kevadel.

15. mai

uurijatunnis Tallinnas andis Sven Lepa näpunäiteid arhiiviallikate lugemiseks.

17. mail

avati Tartus näitus „Arhivaalide mikro- ja makromaailm konservatori pilgu läbi“ koos koostaja Jaan Lehtaru giidituuriga.

18. mail

toimunud muuseumiöö „Õös on mustreid“ raames avati rahvusarhiivi peahoones Tartus põgenemistuba, sai meisterdada marmorpaberit, panna kokku maakaartidest puslet, jälgida heli- ja valgusmustreid ning osaleda ekskursioonil, marsruudil Noora–kesklinn–ERM sõitis eribuss ja kõhutäidet pakkus kohvik Anna Edasi.

28. mail

pärjati Eesti Ajaloomuuseumi Suurgildi hoones 2018. aasta ajalookirjanduspreemia laureaat Heino Arumäe, raamatu „Eesti ja Soome. Sõjast sõjani“ koostaja.

Juunist augustini

toimunud väliseesti näituste festivalil eksponeeriti mälu- ja kultuuriasutustes üle Eesti 16 näitust, neist kolmega oli võimalik tutvuda ka rahvusarhiivis: „Roman Toi 100“ Tartus, „Paadipõgenikud 1944. Nelja paadi lood“ Tallinnas ja „Eesti-Briti suhted“ Rakveres. Väliseesti näituste tuur sai teoks koostöös MTÜ-ga Baltic Heritage Network.

Juunis ja detsembris

viidi Tartus läbi viis üritust Tartu Ülikooli Kliinikumi psühhiaatriaigla patsientidele.

8. juunil

esitleti Viinis Austria filmimuuseumis toimunud Orphan Film Symposiumi eriväljaandes „Radicals“ kaht Eesti Riikliku Kunstiinstituudi (tänapäeval Eesti Kunstiakadeemia) legendaarse punkrühma ENSV Riikliku Kultuurijäätmete Töötlemise Artelli Päratrust loodud lühieksperimentaalfilmi „Kalkar“ (1980, paroodia Andrei Tarkovski „Stalker“ põhjal) ja nõukogude võimu pilavat filmi „Tsaar Muhha“ (1981).

14. juunil

avati rahvusraamatukogus näitus „Dannebrog 800 — Taani lugu Eestis“. Väljapanek kajastas olulisi ja haruldasi arhiiviallikaid alates 13. sajandist tänapäevani nii rahvusarhiivi, Tallinna linnaarhiivi,

välisministeeriumi kui ka rahvusraamatukogu kogudest. Näitus valmis Liina Püttsepa kureerimisel koostöös Taani saatkonnaga Eestis.

30. juunist 2. juulini

aset leidnud MTÜ Baltic Heritage Network suvekool oli osa ESTO programmist. Esimesel päeval kohtuti rahvusarhiivis Tartus, teisel päeval teatri- ja muusikamuuseumis ja Adamson-Ericu muuseumis Tallinnas ning kolmandal päeval Arvo Pärdi keskusel Laulasmaal.

18. juulil

jõudis näitus „Dannebrog 800 — Taani lugu Eestis“ rahvusarhiivi peahoonesse Tartus.

22. augustil

allkirjastasid Riigi Kinnisvara AS ning firma Sirkel & Mall Eesti Rahvusraamatukogu hoone projekteerimislepingu. Hoone projekteerimiseks kavandati 18 kuud, ehitustööd on plaanis lõpetada 2026. aastaks.

4. septembri

uurijatunnis Tartus käsitles Kalev Jaago adramaarevisjonide arhiiviallikaid.

4.–6. septembril

toimus Pärnus Balti arhiivide kohtumine, mis oli pühendatud hindamise ja kogumise valdkonnale. Rahvusarhiivist võtsid sõna Hanno Vares, Pille Noodapera, Birgit Veiler ja Eva Näripea.

5. septembril

toimunud „Keerdkäikude“ loengusarjas Tartus kõneles Ago Pajur võitlustest Landeswehriga.

9. septembril

avati filmiarhiivis näituseprojekt „Neelatud aeg: 10 fotot erifondidest“, millega kesken-
duti nõukogude perioodi salajastele
erifondidele ja nendega seotud protses-
sidele. Näitusega kaasnes trükis välja-
paneku koostaja Aap Tepperi, ajaloo-
lase Peep Pillaku ning kunstiteadlase ja
näituse kaaskuraatori Annika Tootsi teks-
tidega, toimusid giidituurid eesti ja inglise
keeles.

13.–14. septembril

korraldasid Poola Vabariigi suursaatkond
Tallinnas, Eesti Rahva Muuseum, Tartu
ülikool ja rahvusrhiiv ajalookonverentsi
„Scripta Manent“, mille käigus avati arhiivi
peahoones Nooras Gdański II maailmasõja
muuseumi näitus „Võitlus ja kannatus“.
Avasõnad ütles Poola Vabariigi suur-
saadik T. E. hr Grzegorz Kozłowski, Poola
ajalooga seotud kuut rariteeti esitles
riigiarhiivaar Priit Pirsko. Üheskoos tutvuti
arhiivi hoidlatega ja vaadati kroonikafilme.

18. septembri

Tallinna uurijatunnis tutvustas Toomas
Anepaio Eesti ajaloos olulise tähtsusega
1864. aasta Balti eraseadust.

1. oktoobril

esitleti rahvusrhiivi peahoones tudengi-
preemia konkursi paremaid töid, preemia
pälvis Lembi Anepaio uurimus „Baltisaksa
aadlidaamid ja vaesus“. Samas avati näitus
„Akadeemiline naine“, valminud rahvus-
arhiivi ja korporatsiooni Filiae Patriae
koostöös, kuraatorid Janet Laidla, Liina
Lõhmus ja Kadri Tooming.

2. oktoobri

uurijatunnis Tartus tutvustas Kadri
Tooming rahvusrhiivi kaartide info-
süsteemi ja ajaloolisi kaarte.

5.–12. oktoobril

Itaalias Pordenones 38. korda toimunud
mainekal tummfilmifestivalil „Le Gior-
nate del Cinema Muto“ linastus esinduslik
valik Eesti varase filmikunsti kullafondi
kuuluvaid linataseid: täispikad mängu-
filmid „Noored kotkad“ (Theodor Luts,
1927) ja „Kire lained“ (Vladimir Gaidarov,
1930); Johannes Pääsukese „Karujaht
Pärnumaal“ (1914) ja „Retk läbi Setumaa“
(1913); jantlik lühilugu „Laenatud naene“
(1913) ning Eesti esimene animatsioonifilm
„Kutsu-Juku seiklusi“ (Voldemar Päts ja
Elmar Jaanimägi, 1931).

8. oktoobril

Tallinnas peetud teadusõhtul kõneles
Meelis Saueauk Otto Tiefi valitsuse
moodustamisest 1944. aastal. Madara
arhiivihooone uurimissaalis oli avatud
samateemaline näitus.

8. oktoobril

algas arhiivikino kolmas hooaeg rahvus-
arhiivi peahoones Tartus. Avaseanss „Elu
nagu paradiisis“ käsitles elu keerdkäike
ja ümmikseise Eesti režissööride viimase
kümnendi lühifilmivalikus.

16. oktoobri

uurijatunnis Tallinnas käsitlesid Astri
Schönfelder ja Kelly Kert arhivaalide kirjel-
damist ja hoiustamist.

21.–25. oktoobril

toimunud rahvusvahelise arhiivinõukogu aastakonverentsil Adelaide'is pidasid ettekande Toivo Jullinen (digitaalsest teabehaldusest Eestis) ja Kuldar Aas (E-ARKi projektist).

31. oktoobrist 2. novembrini

linastusid 61. Lübecki põhjamaade filmipäevade retrospektiivprogrammis „Undercover North/Northeast — Spies and Secret Agents in Scandinavian and Baltic Cinema 1913–2012“ filmid „Kutsu-mata külalised“ (Igor Jeltsov, 1959), „Hullumeelsus“ (Kaljo Kiisk, 1968) ja „Valge laev“ (Kalju Komissarov, 1970).

6. novembril

uurijatunnis Tartus tutvustas Tõnis Tärna vallakohtute ühisloomeprojekti, sellega seotud allikaid ja andmete sisestamist.

7. novembril

avati Leida Laiusele pühendatud mälestusnäitus „Leida arm“ Rapla kultuurikeskuse Rütmani galeriis ja 7.–9. novembril toimusid temaatilised filmiseansid Rapla uues kinos. Näitus valmis filmiarhiivi koostöös MTÜga Ettevõtlikud Naised Rapla-maal, kuraator Maarja Hindoalla.

12. novembril

linastusid arhiivikino seansil „Elas kord...“ müstika ja fantastika elementidega meeolukad lood nii draama- kui ka komöödiavõtmes.

18. novembril

esitles Krista Aru Eesti Üliõpilaste Seltsi majas kaheköitelist monograafiat „Jaan Tõnisson — rahvajuht ja riigivanem“, mis ilmus riigikantselei stipendiumi

„Eesti riigijuhid 1918–1940/1944“ toel ja rahvusarhiivi kirjastamisel.

19. novembril

esitleti arhiivi peahoones „Eesti rahvus-atlast“. Rahvusatlase tutvustusel kõnelesid EV100 juhtrühma liige Toomas Kiho, riigiarhivaar Priit Pirsko, Tartu ülikooli rektor Toomas Asser ja rahvusatlase koostaja Taavi Pae. Välja toodi atlase ühe unikaalsema kaardi originaal: 1920. aastal ilmunud nn Laidoneri Eesti kaart, mille abil oli maailmale tutvustatud noore vabariigi paiknemist ja piire.

20. novembril

uurijatunnis Tallinnas selgitas Kristel Tammik, mida ja kuidas rahvusarhiiv kogub.

26. novembril

toimunud Café Nordeni õhtul Tartu Jaani kirikus avati samas rahvusarhiivi näitus „Dannebrog 800 — Taani lugu Eestis“.

28. novembril

avati rahvusarhiivi galeriis Tallinnas Vabadussõjale pühendatud fotonäitus „Kolm meest kaevikus, ühel kiiver peas“, koostajad Pearu Tramberg, Ivi Tomingas, Gerli Toomet, Aap Tepper ja Ivar Kaigu, kuraator Maarja Hindoalla.

2. detsembril

pidas Janet Laidla arhiivi peahoones ettekande „Naistest ülikoolis enne Teist maailmasõda“ koos kuraatorituuriga näitusel „Akadeemiline naine Tartu ülikoolis“.

3. detsembril

avati Aap Tepperi näitus „Materiaalsuse vari“ Tartus Aparaaditehase pimik-galeriis Ag47.

5. detsembril

pidas Ago Pajur loengusarjas „Keerd-
käigud“ loengu teemal „Vabadussõda:
Petrogradi operatsioon ja Narva kaitse-
lahingud“.

5. detsembril

viis Pearu Tramberg galeriis fotonäituse
„Kolm meest kaevikus, ühel kiiver peas“
taustal läbi vestlusloengu „Vabadussõja
fotopärand filmiarhiivis“.

10. detsembril

tõi arhiivikino seanss „Raisus elud“ ekraa-
nile kriminaalsed lühilood nii tõsisel kui
ka humoorikas võtmes.

12. detsembril

toimus Tallinnas teadusõhtu Ivo Juurvee
avaliku loenguga „Vandenõu riigi vastu —
kuidas seda teha? Arhiiviallikatel põhi-
nevad näited Eestist (1924), Iraanist
(1953), Guatemalast (1954) ja Kuubalt
(1961)“.

16. detsembrist 24. jaanuarini

eksponeeriti arhiivi peahoones Eesti
maanteemuuseumi näitust „Peata kanana
liiklemise keerises: 80 aastat liiklust,
liiklusohte ja teavitustööd“.

18. detsembri

uurijatunnis Tallinnas tutvustas Kadri
Tooming rahvusarhiivi kogudes leiduvaid
ajalooliste kaartide sarju ning kaartide
leppemärkide ja kaardikirjade tõlgenda-
mist.

Detsembris

toimusid Nooras asutustele suunatud
jõuluprogrammid.

2020

7. jaanuaril

avati Tallinnas Vabadussõjale pühen-
datud ühisloomerakendus, mille eesmärk
on luua vabatahtlike abiga andme-
baas Vabadussõjas osalenud sõduritest.
Teemakohase sõnavõtu pidas Ago Pajur,
rakendust tutvustas Ivar Kaigu.

8. jaanuari

uurijatunnis Tartus käsitles Liina Lõhmus
pereloo uurimisega alustamise võimalusi
ja peamisi temaatilisi arhiiviallikaid.

11. jaanuaril

avati rahvusarhiivi, riigikantselei ja Eesti
Panga koostöös valminud ning Eesti
Panga muuseumis eksponeeritud näitus
„Jüri Jaakson 150“, väljapaneku koostas
Tiit Noormets.

14. jaanuaril

toimunud arhiivikino seansil „Elu üürige
nali“ tulid vaatamisele vähem või rohkem
sünged lood Eesti uue põlvkonna režis-
sööridelt aastaist 2014 ja 2016.

15. jaanuari

uurijatunnis Tallinnas kõneles Ivar Kaigu
Vabadussõja ühisloome andmetest ja
sisestustööst.

29. jaanuarist 2. veebruarini

tähistati Tartu rahu juubelinädalat rea
sündmustega Tartus. 29. jaanuaril ekspoo-
neeriti rahvusarhiivi peahoones 2. veeb-
ruaril 1920 allkirjastatud rahulepingut,
Ago Pajur pidas päevakohase loengu,
Tõnu Tannberg esitles rahvusarhiivi
toimetiste sarja väljaannet „Vabadussõja
mitu palet“. Jaan Poska gümnaasiumis

avati koostöös Tartu linnamuuseumiga valminud näitus „Tartu rahu sünd“, näituse koostaja Mare Olde viis 31. jaanuaril ja 1. veebruaril läbi kuraatorituure.

30. jaanuari

teadusõhtul Tallinnas pidas Olev Liivik loengu „Kui palju oli hukkunuid Klooga massimõrvas 19. septembril 1944?“.

30. jaanuarist mai keskpaigani

eksponeeriti Nooras näitust „Must teemant“.

Veebruari alguses

kuulutati rahvusarhiivi juubeliaasta raames välja õpilastööde loovkonkurss, parimatest töödest koostatud virtuaal-näitus avati 10. detsembril.

5. veebruaril

pidas Maneeži majas Tallinnas Tartu rahu-lepingu 100. aastapäeva tähistamise raames ettekande Ago Pajur, huvilised said näha rahulepingu originaali. Galeriis oli avatud Vabadussõjale pühendatud foto-näitus.

6. veebruaril

tehti riikliku tegevuskava „Kultuuri-pärandi digiteerimine 2018–2023“ osana Saaga-keskkonnas kättesaadavaks valik Saaremaa muuseumi ja SA Virumaa Muuseumid pereloolisi allikaid 18.–20. sajandist.

11. veebruaril

toimunud arhiivikino seanss oli pühendatud animafilmile, lühilugude sari „Eluloomad“ eritles allegoorilises võtmes inimeseks olemise kogemust.

12. veebruari

uurijatunnis Tartus käsitlesid Kaja Pullonen ja Lea Teedema arhivaalide kogumist ja arhiivikogudeni jõudmist.

19. veebruari

uurijatunnis Tallinnas tutvustas Tiina Männapsoo rahvusarhiivi iseteenindus-keskkonda VAU ja arhivaalide otsisüsteemi AIS.

27. veebruaril

esitlesid kirjastus Ilmamaa ja rahvusarhiiv „Eesti mõtteloo“ sarjas ilmunud Otto Liivi artiklite kogumikku „Ajaloouurimise allikail II“. Ettekande pidasid Enn Küng ja Tiit Rosenberg.

28. veebruaril

toimus Tartu muuseuminäda la raames koostöös 19. sajandi Tartu linnakodaniku muuseumiga lastele suunatud laagripäev „Maitse ajalugu“.

2. ja 3. märtsil

leidsid aset rahvusarhiivi juubelile pühendatud koosviibimised. Tähistati 100 aasta tagust arhiivikomisjoni esimest koosolekut 3. märtsil 1920, mil pandi alus Eesti riiklikule arhiivindusele. 2. märtsil 2020 võttis riigiarhivaar Tallinnas Kadrioru lossi barokksaalis vastu enam kui 200 arhiivisõpra, 3. märtsil kogunes arhiivi peahoones Tartus ligi 300 osalist pidama sünnipäevapidu. Ühtlasi esitleti kunstnik Indrek Ilvese loodud postmarki „Rahvusarhiiv 100“, muusikalisi elamusi pakkusid Johan Randvere, Ivo Linna, ansambel Supernova ja Katrin Pärn.

4. märtsi

Tartu uurijatunnis andis Ivar Kaigu ülevaate Vabadussõja ühisloomest.

10. märtsil

toimus hooaja viimane arhiivikino seanss lastele ja noortele pühendatud program-miga „Elukevad“.

13. märtsist 11. maini

olid pandeemiast tingitud riikliku eri-olukorra tõttu suletud rahvusarhiivi uurimissaalid ning mai lõpuni peatusid ekskursioonid, uurijatunnid ja arhiivipeda-googika sündmused. Jätakuvalt oli arhiiv virtuaalselt kättesaadav, samuti vastati päringutele ja täideti koopiategelusi.

8. aprillil

leidis aset esimene virtuaalne uurijatund Zoomi keskkonnas, kus Ivar Kaigu käsitles Vabadussõja ühisloomet, kirjeldas teenis-tuskirju ning andis ülevaate sõjaväeosade arhiivides leiduvatest nimekirjadest ja käskkirjadest.

27. aprillil

avalikustati 2019. aasta lõpus läbi viidud kasutajate rahulolu-uuringu tulemused, mille järgi oli enam kui 90% vastanuist arhiivi e-teenuste, kasutuskeskkondade ja klienditeenindusega väga rahul. Küsit-luses osales 885 inimest 22 riigist.

29. aprillil

toimunud virtuaalses uurijatunnis jagas Liina Lõhmus nõuandeid, kuidas alustada pereloo uurimisega. Enam kui saja osale-jaga sündmust said jälgida ka vaegkuuljad nii subtiitrite abil kui ka viipekeeletõlgi vahendusel.

11. maist

avati arhiivi uurimissaalides Tallinnas ja Tartus piiratud arv töökohti ennekõike teadus- ja õppetöö tegijaile. Töökohad paigutati kahemeetrise vahemaa nõuet

järgides. Tallinnas sai uurimissaali külas-tada eelregistreerimisega.

25. maist 16. juulini

oli arhiivi peahoones Tartus avatud Pärnu muuseumi näitus „100+100. Pärnumaa omavalitsused“.

Juunis, juulis ja augustis

olid arhiivi uurimissaalid Tartus ja Tallinnas avatud igal tööpäeval ehk ilma suvepuhkusest.

9. ja 16. juunil

toimusid Tartus lastele mõeldud loovus-päevad „Mis on arhiiv?“.

11. juunil

toimus Nooras moeetendus „OmaMood“, osa Estonian Faschion Festivalist, etenduse eesmärk oli tuua vaatajani traditsioonilise käsitöö väärtused modern-ses võtmes.

17. juulist augusti lõpuni

oli Tartus avatud Eesti Põllumajandus-muuseumi stendinäitus „Põllu- ja kodu-majanduslik eriharidus Eestis“.

17. augustil

kuulutati Haapsalu lossihoovis välja 2019. aasta ajalookirjanduse aastapremia võitja: Epi Tohvri monograafia „Georges Frédéric Parrot: Tartu Keiserliku Ülikooli esimene rektor“. Ühtlasi premeeriti ajakirja Tuna 2019. aasta artiklipremia laureaate: Allan Puuri ja Mark Gortfelderit artikli „Demograafiline nüüdisajastumine Eestis: 1850–1899 sündinud naiste emadus-lugude analüüs“ eest.

19. augustil

avati Tallinnas galeriis näitus „Rahvus-arhiiv 100“, mis tutvustas meelelahutus-likul viisil arhiivi kogusid, ajalugu, hooneid

ja tegevusi, sh olid valminud erilisematest arhivaalidest käega katsutavad koopiad. Näituse koostasid Maarja Hindoalla, Tiina Männapsoo, Maarja Savan, Kati Sein, Liisi Taimre ja Kadri Tooming, kujunduse ja tehnilise lahenduse teostas firma Pult. Juubelinäituse lühivaateid sai sirvida ajaveebist ning augustis ja septembris Tartus Poe tänava näitusealal.

24. augustil

Eesti Rahva Muuseumis toimunud muuseumipedagoogide suvekoolis pidas Edith Eskor videoettekande „Rahvusarhiivi digikogude ja hariduse kohtumiskohtadest“ ja viis läbi töötoa „Kuidas luua põgenemistuba?“.

27. augustil

esitleti näotuvastuse veebirakendust Ilme, mis pakub uudse lähenemisega otsinguid rahvusarhiivi fotode andmebaasist FOTIS.

29. augustil

toimunud muuseumiöö „Öös on aega“ raames toimus rahvusarhiivis rida üritusi: filmiarhiiv pakkus võimalust uudistada arhiivi ajaloolist hoonet, uurida nelja erinevat näitust, osaleda meisterdamise töötoas ja vaadata rahvusarhiivi 100. sünnipäevale pühendatud filmiprogrammi „Ajast aega“; Maneeži galeriis sai tutvuda näitusega „Rahvusarhiiv 100“ ning Tartu programmi käigus oli hea võimalus mängida mõttemänge, vaadata filme ning osaleda põgenemistoas ja majaekskursioonil.

2. septembril

uurijatunnis Tartus tutvustas Kadri Tooming võimalusi, kuidas leida andmeid enne 1917. aastat Venemaale väljarännanute kohta.

11. septembrist kuni kuu lõpuni

oli Tartus avatud näitus „Vene üliõpilasisorganisatsioonid Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis“. Näitus, kus tutvustati nelja suurema Tartusse asutatud venekeelse üliõpilaskorporatsiooni ajalugu, valmis Tartu ülikooli ja rahvusarhiivi praktika-projekti „Akadeemiline pärand teoorias ja praktikas“ raames.

16. septembril

uurijatunnis Tallinnas andis Sven Lepa ülevaate objekti- ja näotuvastuse katsetest ja uuest otsinguplatvormist Ilme.

28. septembril

avati Madara uurimissaalis riigikantselei ja rahvusarhiivi ühisnäitus „Jüri Uluots 130“, koostaja Tiit Noormets.

2. oktoobrist novembri lõpuni

eksponeeriti arhiivi peahoones Saaremaa muuseumi näitust „Mässu kaudu vabasse riiki“, mis käsitles 1919. aasta veebruaris Vabadussõja tagalas puhkenud traagilise Saaremaa mässu lugu.

7. oktoobri

uurijatunnis Tartus tutvustas maa-ameti esindaja Sulev Õitspuu ajalooliste kaartide rakenduse näitel maa-ameti uut kaardiserverit X-GIS 2.

13. oktoobril

arhiivi peahoones Tartus ja

21. oktoobril filmiarhiivis Tallinnas

algas arhiivikino neljas hooaeg, eesmärk ikka tutvustada eripalgelist audio-visuaalset pärandit arhiivi kogudest.

Uue hooaja juhatas sisse amatöörfilmidele pühendatud linatöös „Õiglus“.

21. oktoobri

uurijatunnis viis Liivi Uuet läbi ringkäigu rahvusarhiivi Maneeži hoones.

25. oktoobril

algas riigiarhivaar Priit Pirsko uus viie-aastane ametiaeg vastavalt tippjuhtide kompetentsikeskuse valikukomisjoni 17. juuni ja arhiivinõukogu 19. juuni otsusele.

27. oktoobril

toimus Tartus tudengipreemia ettekandepäev, 2020. aasta preemia võitis Eesti Kunstiakadeemia tudengi Triin Reidla magistritöö „Nii kole maja!“ Postmodernistlikud elamud ja nende väärtustamisproblemaatika“. Konkursile esitati rekordiliselt 16 tööd.

4. novembri

uurijatunnis Tartus käsitles Sven Lepa rahvusarhiivi fotokogusid.

4.–8. novembril

olid 62. Lübecki põhjamaade filmipäevade retrospektiivprogrammi „Fisher-
men's Films — Fishing in Nordic and Baltic Cinema 1912–2019“ raames veebis vaadatavad filmid „Veealused karid“ (Viktor Nevežin, 1959), „Ühe küla mehed“ (Jüri Müür, 1961) ja „Karge meri“ (Arvo Kruusement, 1981).

10. novembril Tartus ja

18. novembril Tallinnas

toimunud arhiivikinos sai uudistada muusikafilmi „Ahvatluste tund“ koos Eesti Reklaamfilmi pärlitega.

12. novembrist alates

pakkus rahvusarhiiv arhiivioppeks virtuaalseid arhiivitunde, käsitledes pere-
loallikaid, arhiivi kui mäluasutuse tähen-
dust ning arhiiviallikate ja andmebaaside kasutamisest valikaines „Uurimistöö alused“.

18. novembri

uurijatunnis Tallinnas võttis Hannes Vallikivi vaatluse alla Jüri Uluotsa tegevuse Eesti ajutise põhiseaduse ja esimese põhiseaduse väljatöötamisel 1919–1920, põhiseaduse muutmise aruteludes 1931–1933 ja Eesti teise põhiseaduse väljatöötamisel 1937. aastal.

20. novembril

algas Tartu ülikooli ja rahvusarhiivi koostöös loodud veebipõhine kursus „Dokumendi- ja arhiivihaldus infoajastul“ eesmärgiga toetada organisatsioonide paremat toimimist dokumendi- ja arhiivihalduse valdkonnas. Kursus lõpeb 20. aprillil 2021.

8. detsembri

arhiivikino seansil „Jõuluks koju!“ sai Tartus vaadata nukufilme läbi nelja kümnendi. Koroonaviiruse levi tõttu toimus Tallinna samasisuline seanss nädal hiljem üksnes virtuaalselt rahvusarhiivi ajaveebi vahendusel.

9. detsembri

virtuaalses uurijatunnis käsitles Eesti Mälu Instituudi esindaja Meelis Maripuu kommunismiohvrite e-memoriaali andmeid.

Hetki peoõhtult,
tantsu sai lüüa Ivo Linna ja
Supernova muusika saatel

Autorid

Kuldar Aas	digitaalarhiivi asedirektor
Toivo Jullinen	riigiarhivaari asetäitja
Edith Eskor	Tartu kasutusosakonna arhiivipedagoog
Ivar Kaigu	Tallinna säilitus- ja kasutusosakonna arhivaar
Aadi Kaljuvee	digitaalarhiivi süsteemianalüütik
Birgit Kibal	kommunikatsiooni- ja välissuhete juht
Kaido Kivilaan	digitaalarhiivi digitaalse arhiveerimise valdkonnajuht
Jaan Lehtaru	Tartu säilitusosakonna konserveerimisvaldkonna juht
Sven Lepa	Tartu kasutusosakonna asejuhataja
Hedvig Mäe	Tallinna säilitus- ja kasutusosakonna juhataja
Külli Niidassoo	Tallinna kogumisosakonna hindamisvaldkonna juht
Eva Näripea	filmiarhiivi direktor
Mare Olde	Tallinna säilitus- ja kasutusosakonna arhivaar
Liisi Pabstel	Tartu kasutusosakonna arhiivipedagoog
Priit Pirsko	riigiarhivaar
Lauri Rätsep	digitaalarhiivi juhtivspetsialist
Kadi Sikka	filmiarhiivi peaspetsialist
Liisi Taimre	kommunikatsiooni- ja turundusjuht
Helina Tamman	teadus- ja publitseerimisbüroo nõunik-peatoimetaja
Tõnu Tannberg	teadusdirektor
Aap Tepper	filmiarhiivi juhtivspetsialist
Tõnis Tärna	Tartu kasutusosakonna juhataja
Ruth Tiidor	Tartu säilitusosakonna juhataja
Kadri Tooming	AlSi arendusjuht
Hanno Vares	arhiivinõunik

Fotod:

Benno Aavasalu, Arp Karm, Jaan Lehtaru, Jüri Luht, Mati Mänd, Külli Niidassoo, Jarmo Nagel, Mare Olde, Veljo Runnel, Kadi Sikka, Helina Tamman, Aap Tepper, Ruth Tiidor, Tõnis Tärna

Statistika 2019–2020

Personal / Staff	01.12.2019	01.12.2020
teenistuskohdade arv / <i>number of positions</i>	188,5	189,5
teenistujate arv / <i>number of employees</i>	191	194
s.h ametnikke / <i>incl. officials</i>	79	79

Arhiivihoidlad / Repositories	2019	2020
hoidlapind / <i>repository area (m²)</i>	15 603	15 603
koormatud riiulite pikkus (rm) / <i>shelves loaded (m)</i>	92 475	95 541
vaba riiuliruumi pikkus (rm) / <i>free shelves (m)</i>	15 182	12 949

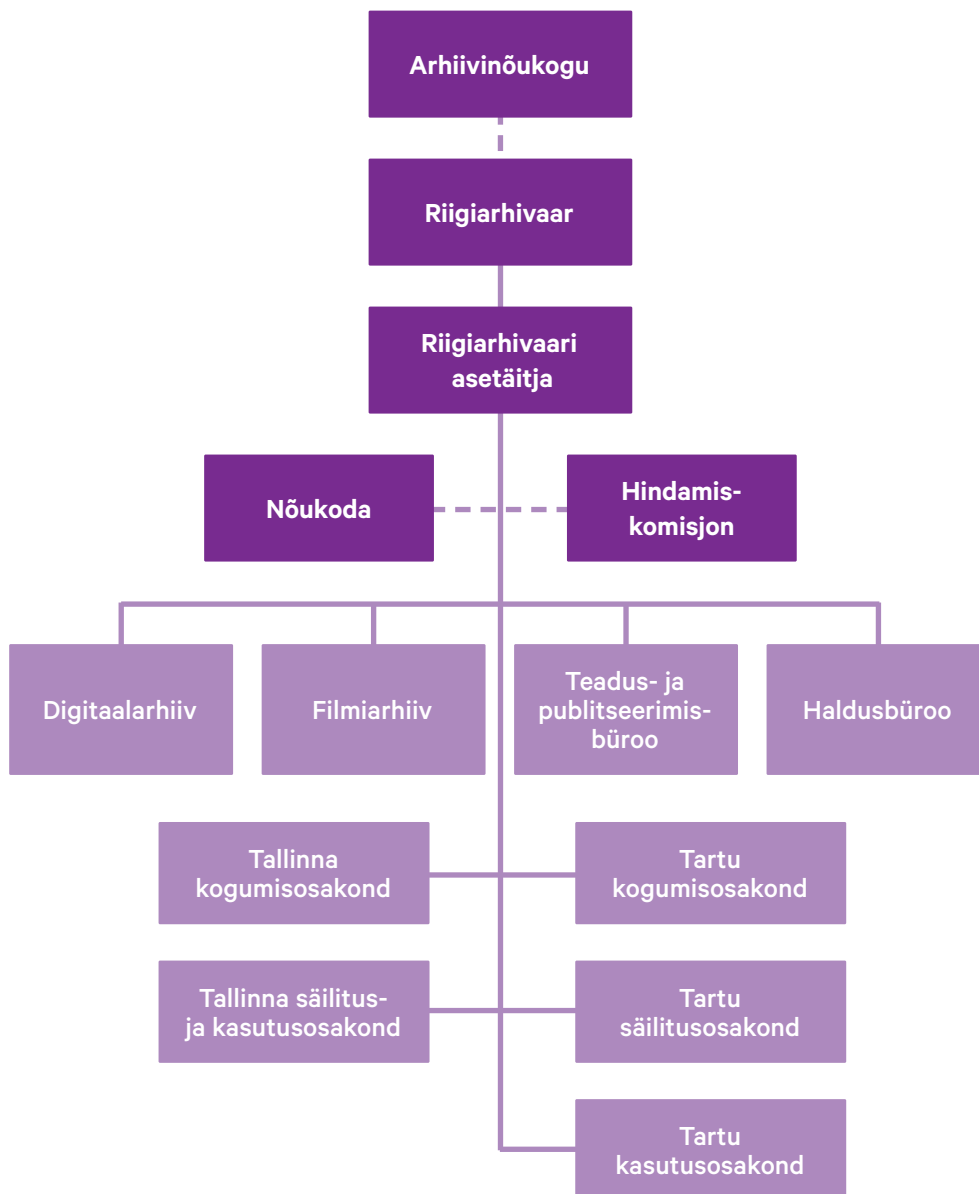
Kasutamine ja arhiivipedagoogika / Archival use and education	2019	2020
külastused virtuaalselt / <i>visits on-line</i>	1 511 507	1 684 285
külastused kohtadel / <i>visits on-site</i>	8165	6639
digitaalkujutised veebis / <i>digital images in web</i>	20 881 746	22 489 490
lahendatud päringud / <i>requests answered</i>	6002	5564
arhiivipedagoogikas osalejad / <i>participants in education</i>	5789	4496
Facebooki levi / <i>Facebook reach</i>	442 156	487 342

Kogumine / Acquisition	2019	2020
vastuvõetud pabersäilikud / <i>acquired paper-based records</i>	188 990	318 499
säilikute koguarv / <i>amount of paper-based records</i>	9 151 435	9 469 934
vastuvõetud digitaaldokumendid / <i>acquired digital records</i>	590,6 TB	282,6 TB
digitaaldokumentide koguarv / <i>amount of digital records</i>	1479,6 TB	1762,2 TB

Hindamine / Appraisal	2019	2020
arhiivimoodustajad / <i>archives' creators</i>	538	552
ASTRAga liitunud arhiivimoodustajad / <i>archives' creators joined with ASTRA</i>	102	264

Eelarve / Budget	2019	2020
üldmaht / <i>full quantity:</i>	8 342 000	8 185 331
sealhulgas investeeringud / <i>incl. investments</i>	125 000	50 000
majandamiskulud / <i>operating costs</i>	3 628 000	3 169 700
palgafond / <i>total payroll</i>	3 341 555	4 437 220
sotsiaalmaks / <i>taxes</i>	1 129 445	1 161 780

Struktuur

Rahvusarhiivi kontaktid

www.ra.ee

Postiaadress:
Nooruse 3, Tartu 50411
telefon 738 7500
rahvusarhiiv@ra.ee

Filmiarhiiv

Ristiku 84, Tallinn
telefon 693 8613
filmiarhiiv@ra.ee

Rahvusarhiivi galerii

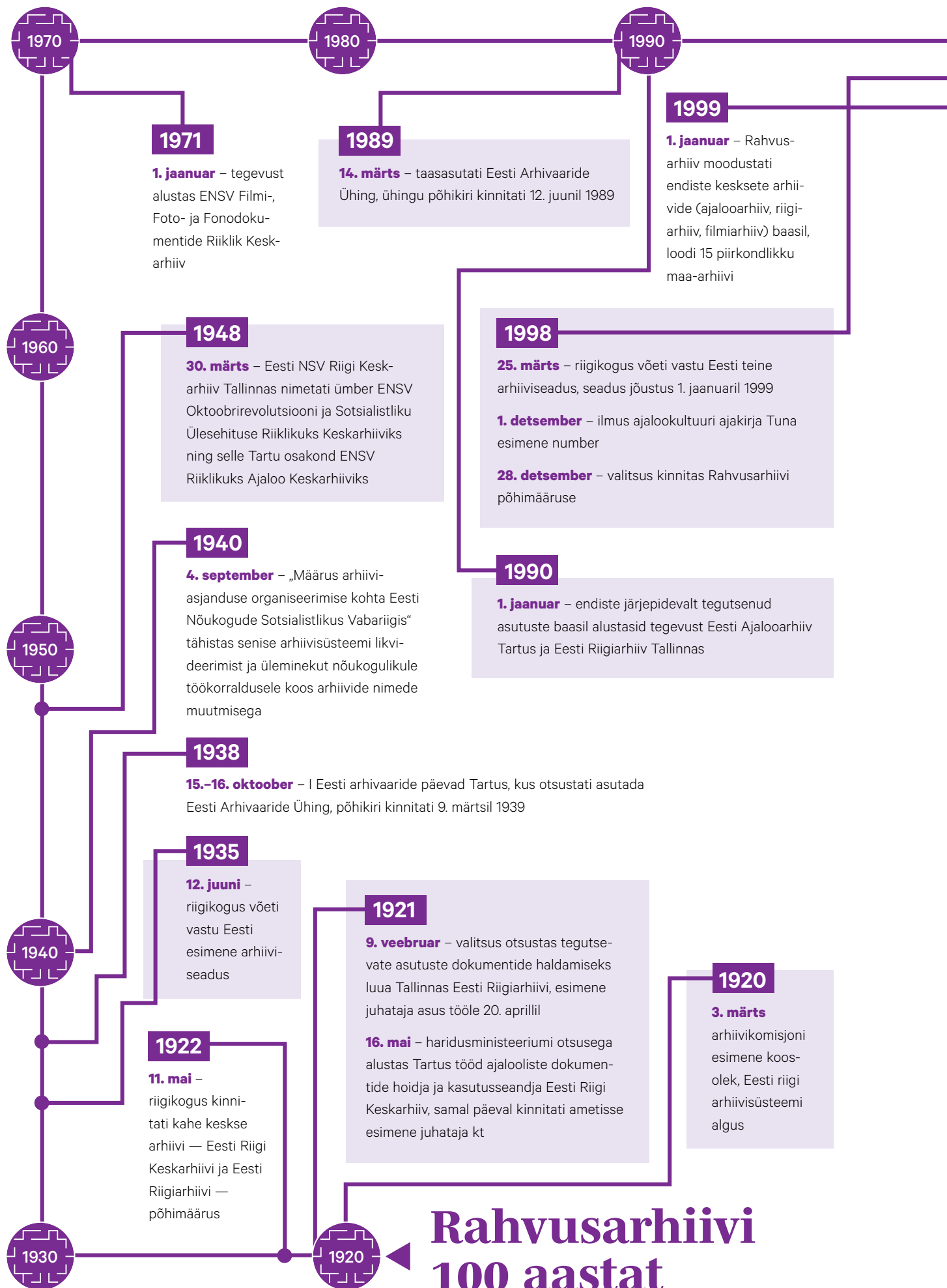
Maneeži 2, Tallinn
telefon 693 8024
galerii@ra.ee

Noora uurimissaal

Nooruse 3, Tartu
telefon 738 7521
tartu@ra.ee

Madara uurimissaal

Madara 24, Tallinn
telefon 693 8668
tallinn@ra.ee

Rahvusarhiivi 100 aastat

